Janina Bieniarzówna

500 ZAGADEK HISTORYCZNYCH

WP

ZAGADKI
HISTORYCZNE

JANINA BIENIARZÓWNA

500 *zagadek historycznych*

WARSZAWA 1958

„500 zagadek historycznych"

Omyłki dostrzeżone w druku

str.	wiersz	jest	powinno być
27	7 od dołu	Huss	Hus
95	14 „	Tadź Mahal	Tadż Mahal
96	14 „	spinaczki	wspinaczki
105	12—11 „	Królami dynastii	Królami z dynastii
149	5 od góry	narodu Grakchów	rodu Grakchów
151	14 od dołu	V w.	VI w.

SPIS TREŚCI

PYTANIA 9

1. Czym się wsławiły w dziejach Polski...? 10
2. O czym zadecydowały bitwy...? . . 11
3. Pierwszy, pierwsza...? 12
4. Uzupełnij powiedzenia, nazwy! . . 13
5. Który z władców miał przydomek...? . 14
6. Do kogo należały...? 15
7. Co to było...? 16
8. Ostatni, ostatnia, ostatnie...? . . . 17
9. Od kiedy znane były w Polsce...? . . 18
10. Jakie terytoria badali lub zwiedzali...? 19
11. Co się stało w Polsce w roku...? . . 20
12. Co to za ludy? 21
13. Gdzie umarł...? 22
14. Kto był autorem dzieła...? 23
15. Co wiesz z historii wychowania? . . 24
16. Kto z kim wygrał bitwę...? 25
17. Ułóż chronologicznie budowle! . . . 26
18. Jaką śmiercią zmarli...? 27
19. Kto to byli, były...? 28
20. Muzyka i historia 29
21. Czy się spotkali...? 30
22. Gdzie panowały dynastie...? 31
23. Rzeki, kanały, morza... 32
24. Z jakim zwierzęciem wiążesz...? . . 33

25. W jakich dziedzinach wiedzy i techniki odznaczyli się...? 34
26. Gdzie w Polsce znajdują się...? . . . 35
27. Słynne powiedzenia 36
28. Kto to był...? 37
29. Poczta i komunikacja 38
30. Z jaką barwą łączysz...? 39
31. Rośliny i historia 40
32. Połącz w pary! 41
33. O co powstali do walki...? 42
34. Który poeta był...? 43
35. O czym zadecydowały układy i traktaty...? 44
36. Skąd się wzięły wyrazy...? 45
37. Co mają wspólnego...? 46
38. Które miasto, gród czy twierdzę...? . 47
39. Co wiesz o pieniądzach? 48
40. Malarze i rzeźbiarze 49
41. Kogo nazywano...? 50
42. Z kim łączysz...? 51
43. Kobiety w historii 52
44. Ile (ilu) było...? 53
45. Od kogo pochodzą nazwy...? 54
46. O sejmie i parlamentach 55
47. Podaj dokładną datę...! 56
48. Kto powiedział...? 57
49. Ile miał lat...? 58
50. Historia i historycy 59

ODPOWIEDZI 61

Wszelkie „Zgaduj-zgadule" są dzisiaj bardzo rozpowszechnione. Zjawisko to należy oceniać pozytywnie, gdyż niewątpliwie przyczyniają się one do popularyzacji wiedzy, jeśli organizatorzy dbają należycie o ich poziom.

Niniejszą książkę można zaliczyć do pewnej kategorii „Zgaduj-zgaduli". Zawiera ona w pierwszej części pięćset zagadek historycznych, ułożonych w grupy, po dziesięć pytań każda. Grupy te są dość różnorodne, dotyczą historii politycznej i gospodarczej, historii nauki i kultury, historii odkryć geograficznych i wielu innych dziedzin, które możemy podciągnąć pod wspólne miano: Historia.

W drugiej części książki znajdują się odpowiedzi. Nie są one jednowyrazowe, co oczywiście dla autora byłoby rzeczą o wiele wygodniejszą, ale zawierają krótkie informacje encyklopedyczne dotyczące poszczególnych kwestii. Pytania starano się dobrać w ten sposób, aby odpowiedzi na nie mogły zainteresować Czytelnika; unikano takich, których rozwinięcie byłoby zbyt banalne.

Książka bowiem powinna być atrakcyjna nie tylko dla zupełnych laików, ale także dla osób posiadających pewne historyczne wiadomości.

Książka powinna bawić i uczyć. Może służyć za grę towarzyską, podczas której wtajemniczony zadaje pytania i sprawdza odpowiedzi, może być pożyteczna jako swoistego rodzaju mała, podręczna encyklopedia ciekawostek historycznych.

Autor dołożył wszelkich starań, aby odpowiedzi były na poziomie dzisiejszego stanu badań nad poszczególnymi kwestiami.

Głównym celem naszych Zagadek *jest spopularyzowanie historii, zwłaszcza dziejów Polski. Historia powszechna wchodzi także w nasz zakres. Na ogół pytania są tak sformułowane, że albo dotyczą wyłącznie spraw polskich, albo w połowie odnoszą się do polskich, a w połowie do powszechnych.*

Mamy nadzieję, że przez różnorodne pytania, nieoczekiwane skojarzenia, anegdotę i legendę historia nabierze w oczach Czytelników żywszego blasku i znajdzie nowe rzesze wiernych miłośników.

Autor

PYTANIA

1. CZYM SIĘ WSŁAWIŁY W DZIEJACH POLSKI ... ?

Nie zawsze te same miejscowości odgrywały w historii ważną rolę. O znaczeniu Warszawy, Krakowa, Poznania czy innych dużych ośrodków można by wiele mówić. Są jednak małe miasteczka, nieraz nawet wsie, które w jakimś okresie dziejów zajaśniały blaskiem wielkich wydarzeń historycznych, a potem zapadły znów w długotrwały letarg. Czasem była to bohaterska walka, czasem zaś podpisano tam ważny akt państwowy; zdarzało się też, że w małym miasteczku przez krótki czas bujnie rozkwitało życie kulturalne. Spróbujcie więc odpowiedzieć na pytanie, czym się wsławiły w dziejach Polski niżej podane miejscowości.

1. Września
2. Nieszawa
3. Raków
4. Połaniec
5. Czorsztyn
6. Leszno
7. Jeziorna
8. Chochołów
9. Głogów
10. Babin

2. O CZYM ZADECYDOWAŁY BITWY...?

Przestaliśmy już traktować historię jako dzieje wojen. Uwzględniamy w szerokim zakresie zagadnienia społeczne, gospodarcze i kulturalne. Nie ulega jednak wątpliwości, że przegrana lub wygrana wojna niejednokrotnie zaciążyła na dalszym biegu dziejów tego lub innego narodu, że przegrana lub wygrana bitwa odbiła się wyraźnym echem w rozwoju sytuacji politycznej na wiele dziesiątków lat. Spróbujcie więc określić, o czym zadecydowały podane tu bitwy. Nie sprawi Wam to chyba trudności, jeśli wiecie, między jakimi przeciwnikami zostały stoczone.

1. Cheronea	338 p.n.e.	6. Grunwald	1410
2. Zama	202 p.n.e.	7. Konstantynopol	1453
3. Poitiers	732	8. Połtawa	1709
4. Hastings	1066	9. Maciejowice	1794
5. Sempach	1386	10. Stalingrad	1942

3. PIERWSZY, PIERWSZA... ?

Bieg historii toczy się nieprzerwanie. Narastają w nim coraz to nowe elementy. Jednostkowe fakty, zda się niepowtarzalne, stają się pierwszym ogniwem długiego łańcucha następnych. Bolesław Chrobry koronował się np. na króla polskiego. Za pierwszą koronacją poszły dalsze, aż po wiek XVIII. Na czele nowo powstałych państw stawali książęta lub królowie, zapoczątkowujący jakąś dynastię. Poszukajcie w pamięci tych pierwszych w szeregu kolejnych, następnych zjawisk. Zwykle zresztą tak bywa, że ten pierwszy fakt, jeśli da się go stwierdzić, wbija się lepiej w pamięć niż te, które po nim nastąpiły.

1. Triumwirat w Rzymie
2. Cesarz rzymski narodu niemieckiego
3. Wyprawa krzyżowa
4. Król koronowany w Krakowie
5. Podróż naokoło świata
6. Wolna elekcja w Polsce
7. Gazeta polska
8. Spisek niepodległościowy po upadku Rzeczypospolitej
9. Król zjednoczonych Włoch
10. Prezydent Polski

4. UZUPEŁNIJ POWIEDZENIA, NAZWY!

Są pewne wydarzenia historyczne, które stały się niejako przysłowiowe. O uczcie Lukullusa mówi się nie tylko w ściśle określonym znaczeniu, jako o wspaniałej biesiadzie urządzonej przez rzymskiego wodza Lukullusa, lubującego się w wykwintnej kuchni; używa się tego wyrażenia także w znaczeniu przenośnym. Uczta Lukullusa stała się symbolem wystawności i bogactwa. Postarajcie się rozwiązać podane tu przykłady utartych zwrotów, które wzięły swój początek z historycznych sytuacji, i wyjaśnić ich pochodzenie.

1. Przejść ...
2. Węzeł ...
3. Nieszpory ...
4. Pójść do ...
5. Za króla Olbrachta...
6. Czwartkowe ...
7. Wóz ...
8. Pyrrusowe ...
9. Wiosna ...
10. Kuźnica ...

5. KTÓRY Z WŁADCÓW MIAŁ PRZYDOMEK ... ?

Był zwyczaj w wiekach średnich, a nawet i później, że władcom nadawano pewne przydomki na podstawie bądź ich cech fizycznych, bądź przymiotów charakteru czy też dokonanych dzieł. Dzieje Polski, Niemiec, Francji roją się od władców Pięknych, Śmiałych, Łysych czy Kędzierzawych. Są królowie Wielcy, jak Karol, król Franków, polski Kazimierz czy węgierski Ludwik. Podane tu przydomki starano się tak zestawić, aby odnosiły się tylko do jednego władcy.

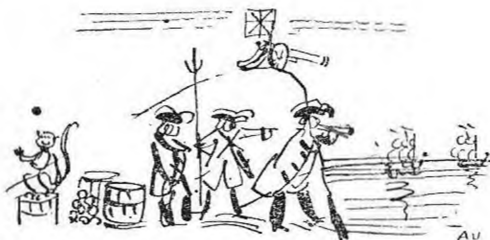
1. Krótki
2. Wygnaniec
3. Ptasznik
4. Odnowiciel
5. Bez Ziemi
6. Brodaty
7. Groźny
8. Żeglarz
9. Stary
10. Il Magnifico (Wspaniały)

6. DO KOGO NALEŻAŁY ... ?

Odpowiedź na to pytanie wymaga chwili zastanowienia. Polityczna mapa świata zmieniała się często. Całe obszary, zwłaszcza pograniczne, wielokrotnie przechodziły z rąk do rąk, że wspomnieć chociażby typową pod tym względem Alzację i Lotaryngię. Zmieniały swoich właścicieli wyspy, a także duże połacie kontynentów, jak np. Kanada, która była początkowo kolonią francuską i dopiero w drugiej połowie XVIII w. przeszła pod panowanie angielskie. Czy potraficie odpowiedzieć, do kogo należały w określonych latach podane tu wyspy, miasta lub kraje?

1. Cejlon w 1525 r.
2. Kuba w 1550 r.
3. Kreta w 1600 r.
4. Szczecin w 1650 r.
5. Gibraltar w 1700 r.
6. Śląsk w 1725 r.
7. Toruń w 1775 r.
8. Bułgaria w 1800 r.
9. Kraków w 1825 r.
10. Alaska w 1850 r.

7. CO TO BYŁO ... ?

Gdybyśmy zapytali polskiego szlachcica z XVI lub XVII w., co to jest łaszt, wiedziałby od razu, że to miara zboża, bo na łaszty liczono zboże spławiane do Gdańska. Gdyby pańszczyźnianego chłopa owych czasów zapytać, co to jest hiberna, wiedziałby niezawodnie, gdyż oddawanie hiberny, czyli tzw. chleba zimowego, na rzecz wojska stanowiło dla jego gospodarki poważny ciężar. Wiele wyrazów używanych niegdyś powszechnie poszło dziś w zapomnienie. Powstało za to wiele innych, niezrozumiałych dla ludzi ubiegłych wieków. Cóż to więc było...?

1. Alwar
2. Indygenat
3. Gąsior
4. Artykuły henrycjańskie
5. Jasyr
6. Husaria
7. Prawo składu
8. Banicja
9. Metryka koronna
10. „Nowe Ateny".

8. OSTATNI, OSTATNIA, OSTATNIE...?

Zmieniają się formy życia, zmieniają ustroje państw, kończą się jedne epoki, zaczynają nowe. Nie pytamy tutaj, kto był ostatnim Piastem na tronie polskim — to byłoby za łatwe. Trudniej już coś powiedzieć o tym ostatnim księciu mazowieckim, którego zwłoki spoczęły w warszawskiej katedrze. A palenie czarownic? Do dziś mrozi się nam krew w żyłach, kiedy czytamy o paleniu na stosie niewinnych kobiet podejrzanych o czary. Odpowiedź na poniższe pytania wyjaśni kilka kwestii z zakresu „ostatnich".

1. Hołd pruski
2. Państwo muzułmańskie na Półwyspie Pirenejskim
3. Spalenie czarownic w Polsce
4. Żona Henryka VIII
5. Sejm dawnej Rzeczypospolitej
6. Cesarz Austrii
7. Wódz naczelny powstania listopadowego
8. Król Francji
9. Książę mazowiecki
10. Państwo bałkańskie, które uzyskało niepodległość

9. OD KIEDY ZNANE BYŁY W POLSCE ... ?

Czy pomyślimy kiedyś, popijając kawę, że nie zawsze był ten napój w Polsce znany? Czy pamiętamy, że niegdyś mierzono czas za pomocą zegarów słonecznych lub piaskowej klepsydry? Rodowód wielu przedmiotów codziennego użytku nie sięga dalej jak w wiek XIX, nie mówiąc już o tych, które są wynalazkami ostatnich kilkudziesięciu lub kilkunastu lat. Zanim epoka atomu przeobrazi nasze życie codzienne, zadajmy sobie pytanie, od kiedy znane były w Polsce...?

1. Kartofle
2. Piwo
3. Kawa
4. Herbata
5. Zegary
6. Grzebienie
7. Wodociągi
8. Indyki
9. Działa
10. Lampa naftowa

10. JAKIE TERYTORIA BADALI LUB ZWIEDZALI ... ?

Polacy nie byli narodem morskim. W okresie wielkich odkryć nie znajdziemy polskich nazwisk wśród śmiałych żeglarzy zdobywających nowe lądy. Dotarł do Brazylii w XVII w. Krzysztof Arciszewski, ale była to raczej misja wojskowa. Że jednak nasi rodacy mieli żyłkę podróżniczą i badawczą, że interesowały ich nieznane obszary ziemi, o tym świadczą niżej podane nazwiska polskich podróżników i badaczy. Czy potraficie wskazać, jakie terytoria badali lub zwiedzali?

1. Michał Boym
2. Henryk Czeczott
3. Benedykt Dybowski
4. Józef Kowalewski
5. Stefan Rogoziński
6. Edmund Strzelecki
7. Jan z Kolna
8. Bronisław Grąbczewski
9. Benedykt Polak
10. Wacław Rzewuski

11. CO SIĘ STAŁO W POLSCE W ROKU ... ?

Tym razem mamy daty. Trzeba powiedzieć, co się stało w Polsce w podanych latach. Są to daty ważne. Każda z nich mówi o fakcie, który zaciążył, czasem dodatnio, czasem ujemnie, na naszych dziejach. Warto je pamiętać, gdyż większość z nich stanowi słupy milowe w naszej historii. Dla niektórych będą to pytania zbyt łatwe. Dobrze by było, gdyby dla wszystkich.

1. 966
2. 1025
3. 1138
4. 1226
5. 1364
6. 1496
7. 1569
8. 1655
9. 1791
10. 1864

12. CO TO ZA LUDY?

Podanych tu ludów trzeba szukać nie tylko w Europie, ale i na innych kontynentach: w Azji, Afryce, Ameryce. Występują w różnych czasach i różną odgrywają rolę w historii. Jedne spełniły misję cywilizacyjną, inne niosły z sobą zniszczenie. Jedne pozostawiły po sobie zabytki sztuki i architektury, a z wykopalisk możemy sądzić o wysokim poziomie kultury ich codziennego życia, inne zaś nie osiągnąwszy tego stopnia rozwoju zostały wyniszczone lub rozpłynęły się w masie obcej pochodzeniem ludności. Aby odpowiedzieć na te pytania, trzeba przypomnieć sobie i historię starożytną, i wędrówki ludów, i średniowieczne dzieje Polski, i... Zresztą sami zobaczycie.

1. Jadźwingowie
2. Etruskowie
3. Wołosi
4. Lutycy
5. Wikingowie
6. Hetyci
7. Maurowie
8. Hunnowie
9. Fenicjanie
10. Aztekowie

13. GDZIE UMARŁ ... ?

Utrata niepodległości przyczyniła się do tego, że wielu Polaków rozpierzchło się po świecie. Każde powstanie niosło za sobą nową falę emigrantów. Jedni walczyli o wolność innych narodów, wierząc, że walczą tym samym o wolną Polskę, drudzy daleko poza granicami ojczyzny włożyli rzetelny trud w budowę trwałych dzieł naszej cywilizacji, inni wreszcie, nie mogąc ze względów politycznych wrócić do kraju, ostatnie lata życia spędzili na obczyźnie. Miejscowość, w której zmarły niżej podane osoby, albo łączy się z długotrwałym ich pobytem w niej, albo też ma związek z prowadzoną pod koniec życia działalnością polityczną.

1. Tadeusz Kościuszko
2. Jarosław Dąbrowski
3. Maurycy Beniowski
4. Ignacy Domejko
5. Kazimierz Gzowski
6. Adam Mickiewicz
7. Kazimierz Pułaski
8. Stanisław Worcell
9. Alfons Rzeszotarski
10. Ernest Malinowski

14. KTO BYŁ AUTOREM DZIEŁA ... ?

Wiele książek napisano już od czasu, kiedy człowiek nauczył się znakami wyrażać swoje myśli. Wielokilometrowe szosy można by wybudować z tych tomów, które poszły w całkowite zapomnienie. Inne, znacznie mniej liczne, zostawiły trwały ślad w rozwoju naszej kultury. Podajemy tu kilka dzieł, które odegrały historyczną rolę, kształtując poglądy religijne, naukowe, społeczne lub polityczne ludzkości. Trzeba wskazać ich autora.

1. „Koran"
2. „O obrotach sfer niebieskich"
3. „Pochwała głupoty"
4. „O naprawie Rzeczypospolitej"
5. „O duchu praw"
6. „O skutecznym rad sposobie"
7. „Kapitał"
8. „Podróż do Ciemnogrodu"
9. „Utopia"
10. „Listy Anonima"

15. CO WIESZ Z HISTORII WYCHOWANIA?

Sprawa wychowania młodzieży jest dzisiaj palącym problemem. Przed starszym pokoleniem staje ważne zadanie wychowania dla społeczeństwa wartościowych jednostek, zarówno pod względem charakteru, jak i wykształcenia. Problem to nienowy. Początki dyskusji na temat: wychowanie rodzinne czy państwowe, sięgają starożytnej Grecji. Jakie były kierunki w szkolnictwie, jak rozumiano niegdyś wychowanie, uczy nas historia kultury. Nie zaszkodzi chyba kilka pytań z tej dziedziny.

1. Kiedy kobiety rosyjskie zaczęły studiować na uniwersytetach?
2. Jakie państwo starożytne słynęło z surowego wychowania młodzieży?
3. Kiedy powstała pierwsza polska politechnika?
4. Kto założył paryską Sorbonę?
5. Gdzie w Polsce, w XVI w., powstało pierwsze protestanckie gimnazjum?
6. Kiedy zaczyna rozwijać się u nas literatura dla dzieci?
7. Jaki znakomity pedagog czeski z XVII w. spędził dużą część życia w Polsce?
8. Jakie było najwybitniejsze dzieło literatury pedagogicznej epoki Oświecenia?
9. Kiedy powstało pierwsze polskie „ministerstwo oświaty"?
10. Kto wydawał pierwsze polskie czasopismo pedagogiczne?

16. KTO Z KIM WYGRAŁ BITWĘ...?

Znowu kilka pytań z historii wojen, które od tylu setek lat nękają ludzkość. Ciągle jeszcze niestety wielu ludzi wyobraża sobie, że jest to jedyny sposób załatwiania międzynarodowych konfliktów. Nie ulega też kwestii, że wojny zostawiły znacznie więcej śladów w dawnych kronikach niż osiągnięcia cywilizacyjne, i więcej o nich wiemy niż np. o kulturze materialnej ubiegłych stuleci. Pytania niniejsze dotyczą sławnych bitew na morzu i lądzie, które stoczono w przeszłości. Trzeba dać odpowiedź, kto z kim wygrał bitwę. A może potraficie wskazać wodzów stron walczących?

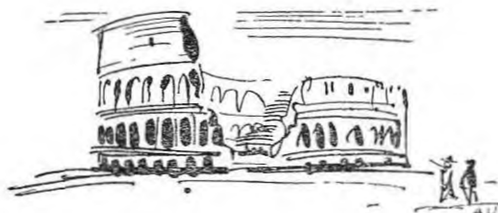
1. Salamina
2. Akcjum
3. Legnica
4. Obertyn
5. Lepanto
6. Kirchholm
7. Kłuszyn
8. Trafalgar
9. Grochów
10. Sadowa

17. UŁÓŻ CHRONOLOGICZNIE BUDOWLE!

Różnym celom służyły podane tu budowle: pałace królewskie, świątynie, grobowce, a nawet mur obronny. Są to na ogół obiekty reprezentatywne dla epok, w których powstawały, i stanowiły w swoim czasie szczytowe osiągnięcia w zakresie architektury. Powstawały zasadniczo w jednym rzucie, bez większych przeróbek, a nie — jak np. Wawel — w ciągu wielu stuleci. Zabytki te, zachowane do dzisiaj w lepszym lub gorszym stanie, są przedmiotem podziwu rzesz turystów. Chronologiczne ich ułożenie będzie i dla nas wędrówką przez wieki.

1. Koloseum
2. Eskurial
3. Pałac Zimowy
4. Partenon
5. Alhambra
6. Kaplica Zygmuntowska
7. Wielki mur chiński
8. Mauzoleum Tadż Mahal
9. Wielka Piramida
10. Meczet Hagia Sofia

18. JAKĄ ŚMIERCIĄ ZMARLI... ?

Każdy z nas musi umrzeć. Smutne to jest, ale nieuniknione. Nie każdemu jednak danym było wydać ostatnie tchnienie spokojnie, we własnym łóżku. Podane niżej przykłady najdobitniej świadczą o tym, jak różne bywają drogi przenoszenia się na tamten świat, niejednokrotnie przy pomocy „życzliwych bliźnich".

1. Ryszard Lwie Serce
2. Bona Sforza
3. Albert I belgijski
4. Jan Huss
5. Paweł I
6. Władysław Sikorski
7. Romuald Traugutt
8. Samuel Zborowski
9. Robert Scott
10. Jerzy Dózsa

19. KTO TO BYLI, BYŁY ... ?

Naprzód krótkie wyjaśnienie. Nie chodzi tu o węglarzy rozwożących węgiel, ani o wybrańców losu, którzy trafili „piątkę“ w „Lajkoniku“, „Karolince“ albo „Syrence“ ani wreszcie o dzisiejszych mieszkańców Belwederu. Podane nazwy odnoszą się albo do pewnych stowarzyszeń, albo do zawodowych grup ludności, albo... Zresztą próbujcie sami. Może uda się wam powiedzieć, kto to byli...?

1. Węglarze
2. Belwederczycy
3. Wybrańcy
4. Biczownicy
5. Gwarkowie
6. Prasołowie
7. Kartuzi
8. Kaprowie
9. Szubrawcy
10. Entuzjastki

20. MUZYKA I HISTORIA

Czy muzyka może mieć związek z historią? Aby docenić jej znaczenie w historii, wystarczy przytoczyć piękną legendę o krakowskim trębaczu, który zginął od tatarskiej strzały, kiedy hejnałem alarmował miasto o napadzie wroga; wystarczy wspomnieć bojowe pieśni, w których takt szli żołnierze walczyć za wolność i za lepsze jutro, czy piosenki partyzanckie, czasem smętne, czasem zawadiackie, podtrzymujące ducha w czasie okupacji. Że hetmani bywali muzykami, że muzycy bywali mężami stanu, że wypadki polityczne znajdowały oddźwięk w twórczości wielkich mistrzów tonu, przekonacie się odpowiadając na poniższe pytania.

1. Kto napisał słowa hymnu narodowego „Jeszcze Polska nie zginęła"?
2. Pod wpływem jakich wypadków napisał Chopin „Etiudę rewolucyjną"?
3. Komu była pierwotnie dedykowana „Eroica"?
4. Jakie instrumenty muzyczne były znane u nas od najdawniejszych czasów?
5. Który sławny pianista był premierem?
6. Dlaczego francuski hymn narodowy nazywa się „Marsylianka"?
7. Co robił Neron, kiedy płonął Rzym?
8. Dla którego kompozytora źródłem natchnienia były starogermańskie legendy?
9. Kiedy „Międzynarodówka" została uznana za hymn robotniczy?
10. Jaki hetman był miłośnikiem muzyki?

21. CZY SIĘ SPOTKALI ... ?

Ażeby odpowiedzieć na pytanie „czy się spotkali...", trzeba przede wszystkim wiedzieć, kim był Jefferson, Petöfi czy też Cezar Borgia, a potem uświadomić sobie, w jakich okolicznościach mogło dojść do zetknięcia się podanych osób. Często spotkania te nie ograniczyły się do jednego razu i znajomość przeradzała się w długotrwałą przyjaźń. Okazuje się przy tym, że łatwiej znaleźć tych, co się spotkali, niż takich, których drogi życia, czasem wbrew ich woli, nie zeszły się. Jak więc sądzicie, czy zetknęli się...?

1. Tadeusz Kościuszko i Tomasz Jefferson.
2. Józef Bem i Sandor Petöfi.
3. Galileo Galilei i Mikołaj Kopernik.
4. Adam Mickiewicz i Aleksander Puszkin
5. Zygmunt Krasiński i Mikołaj I.
6. Joachim Lelewel i Karol Marks.
7. Mikołaj Macchiavelli i Cezar Borgia.
8. Antoni van Dyck i Karol I.
9. Teodor Roosevelt i Józef Stalin.
10. Ludwik XVIII i Stanisław Potocki.

22. GDZIE PANOWAŁY DYNASTIE...?

Pytanie może nie na czasie. Po co wyciągać z lamusa wspomnienia o panujących niegdyś dynastiach, żyjących z wyzysku i ucisku pracującego ludu? Historia to dzieje społeczeństw, a nie królewskich rodów. Tak uważamy dzisiaj, nie bez racji. A jednak czy w gruncie rzeczy nie mamy sentymentu do naszych Piastów i Jagiellonów, czy nie chlubimy się postaciami Mieszków, Bolesławów i Zygmuntów, choć dobrze wiemy, że nie jest ich wyłączną zasługą uformowanie się państwa polskiego ani rozwój kultury polskiej w XVI w. Po odrzuceniu więc ideologicznych zastrzeżeń i wewnętrznych oporów spróbujcie znaleźć odpowiedź na pytanie, gdzie panowały wymienione dynastie?

1. Abbasydzi
2. Arpadowie
3. Braganza
4. Paleologowie
5. Przemyślidzi
6. Ptolemeusze
7. Sassanidzi
8. Tang
9. Tudorowie
10. Wazowie

23. RZEKI, KANAŁY, MORZA...

Tym razem rzeki, kanały i morza dostarczą nam pola do historycznych rozważań. Rzeki stanowiły często granicę między państwami, rodzaj linii obronnych, a także były głównymi szlakami komunikacyjnymi, wobec trudności poruszania się na lądzie. Rzekami Wikingowie docierali daleko w głąb lądu, rzeką płynęło zboże do Gdańska. Wszyscy wiemy, jak ważną rolę odegrało w rozwoju cywilizacji starożytnej owo rzymskie „mare nostrum" — Morze Śródziemne. Kraje nadmorskie bogaciły się na handlu, one też wzięły udział w wielkich odkryciach.

1. W dolinie której z wielkich rzek powstała jedna z najstarszych cywilizacji?
2. Kiedy powstał Kanał Augustowski?
3. Który cesarz utonął w rzece Salef?
4. Jakie polskie formacje wojskowe wzięły nazwę od rzek?
5. Nad jaką rzeką zatrzymany został pochód Węgrów na zachód?
6. Kiedy Wisła stanowiła granicę między Polską a Austrią?
7. Jaki traktat został zawarty na tratwie?
8. Kiedy wojsko polskie przeprawiło się wpław przez morze?
9. Przeprawa przez jaką rzekę przypieczętowała klęskę Napoleona w 1812 r.?
10. Kiedy powołano w Polsce pierwszy urząd morski?

24. Z JAKIM ZWIERZĘCIEM WIĄŻESZ ... ?

Zwierzęta nie od dziś bywają przyjaciółmi ludzi. Według pięknej tradycji Stefan Czarniecki kazał przed śmiercią przyprowadzić sobie konia, aby się z nim pożegnać. Honorowe miejsce w kondukcie pogrzebowym Edwarda VII miał jego pies. Każda z wymienionych niżej postaci ma związek z jakimś zwierzęciem, podobnie jak od zwierząt wzięły nazwę i spisek antykrzyżacki, i rokosz szlachecki w XVI w. Chwila zastanowienia, i chyba potraficie połączyć osoby i sytuacje z odpowiednimi zwierzętami.

1. Władysław Jagiełło
2. Daniel
3. Akademia smorgońska
4. Uratowanie Rzymu
5. Hannibal
6. Rokosz pod Lwowem w XVI w.
7. Jan Chryzostom Pasek
8. Przybysław Śreniawita
9. Tajna organizacja szlachty na Pomorzu w XV w.
10. Ks. Jan Dzierżoń

25. W JAKICH DZIEDZINACH WIEDZY I TECHNIKI ODZNACZYLI SIĘ ... ?

Nie trzeba nikomu dzisiaj tłumaczyć, jak ważną rolę odgrywają w historii wielkie odkrycia naukowe i wynalazki. Od Kopernika począwszy Polska może się pochlubić wielu uczonymi, którzy odegrali poważną rolę w nauce światowej. Nie sposób tutaj podawać wszystkie nazwiska, a na temat ich doboru można by długo dyskutować. Jedne są bardzo znane i powszechnie cytowane, inne zginęły w mrokach niepamięci, z których zapewne warto je wydobyć, gdyż nie przynoszą nam ujmy.

1. Leon Cienkowski
2. Maria Curie Skłodowska
3. Samuel Dickstein
4. Ludwik Hirszfeld
5. Stanisław Lubieniecki
6. Ralf Modrzejewski
7. Karol Olszewski
8. Kazimierz Prószyński
9. Rudolf Weigl
10. Józef Żyliński

26. GDZIE W POLSCE ZNAJDUJĄ SIĘ... ?

Są zabytki nierozerwalnie związane z pewnymi miejscowościami. Gdy powiecie — Wawel, echo odpowie Wam — Kraków, gdy pomyślicie — kolumna Zygmunta, jej sylwetka zarysuje się Wam na tle warszawskiego Starego Miasta. Poniżej zamieszczamy listę obiektów tego właśnie typu. Nie mogły do niej trafić niektóre zabytki, bardzo piękne i charakterystyczne dla pewnych miast, jak np. ratusz dla Wrocławia czy Brama Krakowska dla Lublina, gdyż niejeden ratusz z dawnych czasów i niejedna brama krakowska zachowały się do dzisiaj. Lubiącym włóczęgę krajoznawcom nie powinno sprawić trudności powiedzenie, gdzie w Polsce znajdują się...

1. Dwór Artusa
2. Sukiennice
3. Mysia Wieża
4. Łazienki
5. Świątynia Sybilli
6. Biblioteka Raczyńskich
7. Krzywa Wieża
8. Największy zamek krzyżacki
9. Kamienica Celejowska
10. Romańskie rzeźbione drzwi brązowe

27. SŁYNNE POWIEDZENIA

Lubowano się niegdyś, zwłaszcza w starożytności, w lapidarnych powiedzeniach. Wiele z nich powtarzamy dziś jeszcze przy różnych okazjach. Cezarowe „alea jacta est" („kości są rzucone") stało się wyrażeniem przysłowiowym. „Carpe diem" („korzystaj z dnia") — doradzał już Horacy, a czy i dzisiaj nie jest to hasło dość rozpowszechnione, choć niekoniecznie znane w wersji łacińskiej? Przytoczone tu powiedzenia i hasła pochodzą z różnych epok i w różnych językach zostały sformułowane. Przez kogo? Starajcie się odgadnąć.

1. Paris vaut une messe! (Paryż wart jest mszy!)
2. Cogito, ergo sum. (Myślę, więc jestem.)
3. L'état, c'est moi! (Państwo to ja!)
4. Proletarier aller Länder, vereinigt euch! (Proletariusze wszystkich krajów, łączcie się!)
5. Mehr Licht! (Więcej światła!)
6. Kanonen machen uns stark, Butter nur fett. (Armaty czynią nas silnymi, masło tylko tłustymi.)
7. Eureka! (Znalazłem!)
8. Point de rêveries! (Żadnych marzeń!)
9. Dulce et decorum est pro patria mori. (Słodko i zaszczytnie jest umierać za ojczyznę.)
10. Italia farà da sè. (Włochy powstaną dzięki sobie samym.)

28. KTO TO BYŁ ... ?

Podano tu nazwiska ludzi, którzy nie byli ani mężami stanu, ani wielkimi wodzami, nie odegrali też przełomowej roli w nauce, choć mamy w spisie postać zasłużoną w sztuce. Są tu pedagogowie i chłopi, są wojskowi i zamachowcy, jest nawet Bandura Słupski, co jak Piłat w „Credo" dostał się do historii. Dokoła niektórych wytworzyła się legenda bardziej przemawiająca do wyobraźni aniżeli naukowy przekaz historyczny. Kim więc były niżej wymienione osoby i jaki z historią miały związek?

1. Stańczyk
2. Michał Sędziwój
3. Wawrzyniec Bandura Słupski
4. Michał Piekarski
5. Berek Joselewicz
6. Michałko
7. Celestyn Mrongowiusz
8. Marek z Jemielnicy
9. Mikołaj Gomółka
10. Józef Lompa

29. POCZTA I KOMUNIKACJA

Przyzwyczailiśmy się korzystać z usług kolei państwowych, komunikacji autobusowej, lotniczej, poczty, telegrafu, radia, traktując wszystkie te udogodnienia jak rzecz najzwyklejszą w świecie i domagając się ciągle dalszych ulepszeń. Warto jednak sobie zdać sprawę, jak wyglądał rozwój tych instytucji użyteczności publicznej w Polsce. Podane tu pytania mają na celu zainteresowanie Czytelników zagadnieniami pocztowo-komunikacyjnymi w przeszłości.

1. Kto zorganizował w Polsce pierwszą pocztę?
2. Kiedy zaprowadzono u nas skrzynki pocztowe?
3. W jakim mieście polskim były w XIX w. urzędy pocztowe trzech państw?
4. Kiedy zadecydowano budowę portu w Gdyni?
5. Kiedy powstał pierwszy most na Wiśle pod Warszawą?
6. Który inżynier-Polak budował pierwsze mosty żelazne na Newie i na Wiśle?
7. Kiedy nastąpiło otwarcie polskich regularnych linii lotniczych?
8. Kiedy zaczęto w Polsce posługiwać się telegrafem?
9. Jaka była pierwsza polska linia kolejowa i kiedy nastąpiło jej otwarcie?
10. Kiedy wprowadzono w Warszawie dorożki?

30. Z JAKĄ BARWĄ ŁĄCZYSZ ... ?

Kolor ukryty jest w odpowiedzi na każde z niżej zadanych pytań. Dajmy przykłady: nielegalny handel żywnością w czasie okupacji — to czarny rynek, ścigany i karany przez Niemców, na ogół bez większego skutku; pieśń polskich socjalistów — to „Czerwony Sztandar" itd. Jeżeli Wasza odpowiedź na pytanie ma być trafna, musi podać kolor, z którym się wiąże dane zjawisko.

1. Kabaret literacki z początku XX w.
2. Budynek rządowy w Stanach Zjednoczonych.
3. Demonstracja mieszczan w okresie Sejmu Czteroletniego.
4. Bitwa, która zadecydowała o losach Czech.
5. Tajna organizacja harcerska podczas okupacji niemieckiej.
6. Postępowe stronnictwo w okresie powstania styczniowego.
7. Rzekoma bulla papieża Grzegorza XVI do chłopów polskich.
8. Wymierzony przeciw Polsce układ Prus, Austrii i Rosji z 1732 r.
9. Wysoki order monarchii austriackiej i hiszpańskiej.
10. Książę polski zamordowany w Gąsawie.

31. ROŚLINY I HISTORIA

Dla powierzchownego obserwatora związek historii z roślinami jest dość luźny. Wejrzawszy głębiej bylibyśmy zaskoczeni, ile ważnych wydarzeń historycznych zależało np. od urodzaju lub nieurodzaju zbóż, jaką ogromną rolę odegrały rośliny w gospodarczym rozwoju ludzkości. Pytania niżej podane na ogół nie sięgają do tych najbardziej zasadniczych spraw, ograniczają się do zewnętrznych i nieraz czysto symbolicznych związków.

1. Jakie rośliny zdobiły w starożytności czoła zwycięzców?
2. Jakie było święte drzewo pogańskiej Żmudzi?
3. Jakie drzewo opiewał we fraszkach Kochanowski?
4. Skąd się wzięła nazwa jarzyn: „włoszczyzna"?
5. Który król polski lubił sadzić drzewa?
6. Jaka europejska dynastia miała w herbie kwiat lilii?
7. Kiedy sprawa cła na suszoną roślinę stała się bezpośrednią przyczyną wojny między dwoma kontynentami?
8. Jaki kwiat był symbolem wojny domowej w Anglii w XV w.?
9. Jaki był ulubiony owoc Stanisława Augusta Poniatowskiego?
10. Jaka roślina odegrała dużą rolę w rozwoju kultury?

32. POŁĄCZ W PARY!

„My rządzimy światem, a nami kobiety." Jeśli do którejś z naszych zagadek można zastosować owo słynne twierdzenie mężczyzn, mówiące o wpływie spraw sercowych na losy polityki, to chyba właśnie do tej. Trzeba połączyć w pary wymienionych niżej mężczyzn z kobietami, które w ich życiu odegrały jakąś rolę. Nie zawsze były to pary małżeńskie; czasem do ślubu dochodziło po licznych perypetiach, czasem nie dochodziło wcale. Popróbujcie skojarzyć wymienione osoby.

1. Stefan Batory	Maria Leszczyńska
2. Bothwell	Joanna Grudzińska
3. Chopin	Anna Jagiellonka
4. W. ks. Konstanty	Maria Kazimiera d'Arquien
5. Kazimierz Wielki	Barbara Radziwiłłówna
6. Edward VIII	George Sand
7. Ludwik XV	Maria Stuart
8. Jan Sobieski	Esterka
9. Cyprian K. Norwid	Mrs. Simpson
10. Zygmunt August	Maria Kalergis

33. O CO POWSTALI DO WALKI ... ?

Chyba nie ma narodu, który by nie przeżywał w swoich dziejach walk społecznych lub narodowowyzwoleńczych. Mamy tu do czynienia z przywódcami powstań albo grupami powstańców. W różnych okolicznościach, w różnych krajach i w różnych czasach zrywali się do walki o zrzucenie obcego jarzma lub o wyzwolenie społeczne. Często oba te cele szły z sobą w parze. W odpowiedzi na pytania trzeba także podać, kim byli i gdzie walczyli ci ludzie.

1. Spartakus
2. Sipajowie
3. Wilhelm Tell
4. Wat Tyler
5. Jemielian Pugaczow
6. Bohdan Chmielnicki
7. Bokserzy
8. Ludwik Kossuth
9. Boerowie
10. Gezowie wodni.

34. KTÓRY POETA BYŁ ... ?

O poetach utarło się mniemanie, że są zapatrzeni w niebo i dalecy od zwykłych ludzkich spraw, a zwłaszcza od polityki. Że jest to pogląd nie całkiem słuszny, świadczy niżej podane zestawienie. Jak z niego wynika, poeci nie stronili od czynnej roli politycznej. Pisanie wierszy szło często w parze z angażowaniem się w ruchy społeczne i rewolucyjne, z czynną postawą w życiu publicznym. Czy wiecie, który poeta był...?

1. twórcą polskiej formacji wojskowej
2. generałem kościuszkowskim
3. rajcą i burmistrzem Lublina w XVI w.
4. jednym z założycieli Stowarzyszenia Ludu Polskiego
5. uczestnikiem spisku dekabrystów
6. francuskim ministrem spraw zagranicznych w okresie rewolucji lutowej
7. wygnany przez cesarza Augusta
8. sympatykiem greckiej walki o niepodległość
9. autorem poematu „Wojna chocimska"
10. stronnikiem trybuna rzymskiego Cola di Rienzi.

35. O CZYM ZADECYDOWAŁY UKŁADY I TRAKTATY ... ?

Niepodobieństwem byłoby zliczyć wszystkie układy i traktaty, jakie „na wieczne czasy" zawierali między sobą przedstawiciele różnych państw. Jedne z nich rzeczywiście wywarły na dłuższy czas decydujący wpływ na stosunki międzynarodowe, inne miały żywot krótkotrwały. Sojusze zmieniały się w stan wojny, niewzruszone — zdawałoby się — postanowienia rychło podważała któraś z „wysokich stron kontraktujących". Podane niżej układy należały niewątpliwie do ważniejszych. Spróbujcie odpowiedzieć, o czym zadecydowały!

1. Verdun 843
2. Budziszyn 1018
3. Kalmar 1397
4. Toruń 1466
5. Oliwa 1660
6. Paryż 1763
7. Wiedeń 1815
8. Berlin 1878
9. Wersal 1919
10. Poczdam 1945

36. SKĄD SIĘ WZIĘŁY WYRAZY ...?

Nie tylko ludzie, ale i wyrazy mają swoją historię. Nie chcemy śledzić tu ich pradziejów i badać związków językowych sięgających wspólnych, indoeuropejskich przodków. Pragniemy jedynie wskazać na genezę nazw powstałych niemal na naszych oczach, a w każdym razie takich, o których pochodzeniu mamy źródłowe wiadomości. Rodziły się w różny sposób. Utopię wymyślił Tomasz More dla określenia opisanej przez siebie wyspy szczęśliwości, pasteryzacja mleka wywodzi się od uczonego Pasteura itd., itd. Trochę znajomości historii, a bez kłopotu odpowiecie, skąd się wywodzą podane wyrazy.

1. Mecenat
2. Gobelin
3. Filipiki
4. Gilotyna
5. Jakobini
6. Mansarda
7. Mauzoleum
8. Bojkot
9. Wandalizm
10. Akademia

37. CO MAJĄ WSPÓLNEGO ...?

Czy mają coś wspólnego podane niżej miasta, wyspy i osoby, czy podobne były w czymś do siebie ich losy — oto pytania, na które tym razem trzeba dać odpowiedź. Nie wystarczą ogólniki w stylu: „To są trzy wyspy na Morzu Śródziemnym", albo: „Są to trzej władcy starożytni". Należy wskazać jakieś więzi między nimi. Będą to czasami, oczywiście, tylko więzi pozorne. W każdym razie postarajcie się je wskazać.

1. Kartagina, Warszawa, Hiroszima
2. Lafayette, Franciszek Nullo, Andrzej Potiebnia
3. Cypr, Rodos, Malta
4. Grzegorz Wielki, Hildebrand, Eneasz Sylwiusz Piccolomini
5. Dioklecjan, Karol V, Jan Kazimierz
6. Henryk IV (franc.), Lincoln, Gandhi
7. Dariusz I, Aleksander Wielki, Trajan
8. Bolesław Śmiały, Dante, Napoleon I.
9. Maciej Miechowita, Wojciech Oczko, Boy-Żeleński
10. Jerozolima, Mekka, Benares

38. KTÓRE MIASTO, GRÓD CZY TWIERDZĘ... ?

Już w bardzo dawnych czasach ludzie tworzyli miejsca obronne, gdzie w razie potrzeby chronili się przed nieprzyjacielem. Zdobycie grodu, twierdzy lub otoczonego murami miasta miało często duże znaczenie dla przebiegu wojny. Trudno się było posuwać naprzód, mając za plecami nie zdobytą pozycję, skąd mogło nastąpić przeciwnatarcie. Oblężenia trwały wiele miesięcy, a nawet całe lata. Oto kilka pytań dotyczących słynnych oblężeń. Powiedzcie więc, które miasto, gród czy twierdzę...

1. oblężono na skutek porwania urodziwej królowej?
2. ocaliła Joanna d'Arc?
3. oblegali Polacy w zeszłym stuleciu w Aragonii?
4. uczyniono głównym terenem walk podczas wojny krymskiej?
5. oblegano pod koniec wojny francusko-pruskiej?
6. w Afryce Północnej zdobywano i tracono parokrotnie podczas II wojny światowej?
7. zdobyto na hugonotach w 1628 r.?
8. wysadzono w powietrze, gdy nie można było dłużej się bronić przeciw Turkom?
9. musiały najdłużej oblegać wojska hitlerowskie podczas kampanii wrześniowej?
10. obroniono na Śląsku w 1017 r. przed Niemcami?

39. CO WIESZ O PIENIĄDZACH?

O pieniądzach wiemy wszyscy, że mamy ich zawsze za mało, że rozchodzą się znacznie szybciej, niż na to pozwalają nasze domowe plany finansowe. Te nasze codzienne sprawy nie powinny przesłaniać nam spojrzenia na kwestie monetarne w przeszłości. Pieniądze mają także swoją historię, i to sięgającą głębokiej starożytności. Na terenach polskich znajdowano liczne wykopaliska monet rzymskich, świadczące, że docierali tu kupcy z południa. Czy znasz historię polskich pieniędzy, przekonasz się, odpowiadając na zadane pytania.

1. Który władca Polski bił pierwszy własną monetę?
2. Kiedy po raz pierwszy założono Bank Polski?
3. Kto był sprawcą fałszerstw monetarnych na wielką skalę w XVIII stuleciu?
4. Kto przeprowadził reformę monetarną w Polsce międzywojennej?
5. Co to były brakteaty?
6. Kiedy Polska posiadała własną walutę złotą?
7. Skąd się wzięła nazwa „tynfy"?
8. Kiedy zawarto układ polsko-litewski o wspólnej monecie?
9. Kiedy wypuszczono w Polsce po raz pierwszy pieniądze papierowe?
10. W jakim okresie za dawnej Rzeczypospolitej nie było w Polsce mennicy?

40. MALARZE I RZEŹBIARZE

Była już mowa o muzykach i o poetach. Teraz kolej na rzeźbiarzy i malarzy. Znajdą się wśród nich tacy, którzy dłuto czy pędzel zamieniali na oręż bojowy, tacy, którzy z zamiłowaniem przedstawiali codzienne życie szarych ludzi, znajdzie się wśród nich król, którego pasją było złotnictwo. Może zdziwicie się, że nie będzie tu wzmianki o największym polskim malarzu historycznym Janie Matejce. Sądzimy jednak, że pytanie o twórcę „Bitwy pod Grunwaldem" czy „Rejtana" byłoby za łatwe. Za to warto zapamiętać trochę szczegółów o innych, nie zawsze tak sławnych artystach.

1. Którego rzeźbiarza czczono w Krakowie, a napiętnowano w Norymberdze?
2. Który król polski bawił się złotnictwem?
3. Jak się nazywał Polak — malarz nadworny sułtana tureckiego?
4. Kto namalował obraz „Lisowczyk"?
5. Który artysta poświęcił większość swych prac tematyce powstania styczniowego?
6. Który malarz-cudzoziemiec odtworzył wiernie życie polskie w XVIII w.?
7. Który artysta był w swojej życiowej karierze żołnierzem, malarzem i twórcą zgromadzenia zakonnego?
8. Portret jakiego wodza z epoki wiosny ludów zdobył polskiemu malarzowi światową sławę?
9. Który malarz: „lubił ciągle wspominać swej młodości czasy, wysławiał wszystko w Polsce: ziemię, niebo, lasy"?
10. Kto został artystą mimo utraty obu rąk w powstaniu 1863 r.?

41. KOGO NAZYWANO ... ?

Przypadkowe przezwisko zrasta się nieraz na zawsze z osobą, którą nim obdarzono. Niekiedy określa ono lapidarnie czyjąś twórczość, czasem zaś nawiązuje do jakiegoś zdarzenia w życiu noszącego je człowieka albo do cech jego charakteru. Jana Sobieskiego nazywała szlachta poufale „królem Sobkiem"; do Kazimierza Wielkiego przywarło miano „króla chłopków", o Karolu Radziwille, panu na Nieświeżu, nie mówiono inaczej jak „Panie Kochanku", co wywodziło się od jego ulubionego zwrotu. Przykładów takich można by dać więcej. Przytoczone niżej odnoszą się zarówno do Polaków, jak i cudzoziemców.

1. Wielki kpiarz
2. Fra Diavolo
3. Sadyk-Pasza
4. Najdzielniejszy z dzielnych
5. Książę poetów polskich
6. Poseł upicki
7. Tygrys
8. Diabeł łańcucki
9. Doktor Marcin
10. Sierotka

42. Z KIM ŁĄCZYSZ ... ?

Kiedy spojrzycie na wymienione niżej przedmioty, miejscowości i instytucje, przyjdą Wam zaraz na myśl nazwiska pewnych osób, nierozerwalnie z nimi związanych. Na przykład Czarnolas wiąże się z Kochanowskim, ołtarz mariacki z Witem Stwoszem. Podobnie jak za naciśnięciem guzika odzywa się dźwięk dzwonka, tak pewne wyrazy kojarzą się natychmiast z pewnymi postaciami. Z jakimi — oto pytanie!

1. Szczerbiec
2. Pałac pod Blachą
3. „Rzeczpospolita Pawłowska"
4. Frombork
5. Hotel Lambert
6. Cykuta
7. Beczka
8. Collegium nobilium
9. „Mona Liza"
10. Świątynia Artemidy (Diany) w Efezie

43. KOBIETY W HISTORII

Nie zdziwcie się, że podane pytania dotyczą w większości cesarzowych, królowych i księżnych. Tak wszakże układały się dawniej stosunki, że niewiasty nie pochodzące z panujących domów na ogół nie miały bezpośredniego wpływu na przebieg politycznych wydarzeń. Dopiero w obecnym stuleciu kobiety wywalczyły sobie równouprawnienie. Nie oznacza to jednak, że ich zakulisowe wpływy były ongiś małe, ale to już jest inna historia...

1. Która kobieta organizowała „noc św. Bartłomieja"?
2. Gdzie znajdowało się kolegium królowej Jadwigi?
3. Która z kobiet była główną przeciwniczką Napoleona?
4. Kto odznaczył się w obronie Trembowli?
5. Którą białogłowę łączy tradycja z rozwojem polskiego górnictwa?
6. Jak nazywały się bojowniczki o prawo wyborcze dla kobiet w Anglii?
7. Która księżniczka z rodu Piastów była cesarzową hiszpańską?
8. Kogo nazywano „matką królów"?
9. Za panowania której cesarzowej przeprowadzono reformę administracyjną w Austrii?
10. Która królowa egipska marzyła o panowaniu nad Rzymem?

44. ILE (ILU) BYŁO ... ?

Nie jest to pytanie wymagające głębokich dociekań. Trzeba mieć trochę zamiłowania do cyfr, aby na nie odpowiedzieć. Jaki jest jego cel? Ot, po prostu — zapytani o polskich królów elekcyjnych, musicie sobie ich policzyć, najwygodniej na palcach, a w ten sposób lepiej utkwi Wam w głowie zarówno ich liczba, jak i kolejność. Pytanie o synów Krzywoustego zmusi do krótkiej powtórki dziejów Polski XII w., a pytanie o poległych w 1861 r. ożywi pamięć o patriotycznych manifestacjach, które poprzedziły wybuch powstania. A więc, do dzieła!

1. legendarnych królów Rzymu?
2. cudów świata starożytnego?
3. wypraw krzyżowych przeciw muzułmanom?
4. wypraw Kolumba?
5. polskich królów elekcyjnych?
6. braci Grakchów?
7. synów Bolesława Krzywoustego?
8. powstań śląskich?
9. zjednoczonych stanów w Ameryce Północnej w XVIII w.?
10. poległych w Warszawie 27 lutego 1861 r.?

45. OD KOGO POCHODZĄ NAZWY... ?

Kiedy chciano uczcić monarchę lub wielkiego wodza, imieniem jego nazywano miasto. To samo działo się do niedawna, niekiedy nawet aż za często. Rzadziej kraj przybierał nazwę od imienia jakiegoś wybitnego człowieka. Są tu podane kraje, miasta i miasteczka, a także jeden z kontynentów. Trzeba wskazać ich założyciela, bądź określić, od kogo pochodzą ich nazwy.

1. Augustów
2. Ameryka
3. Kalwaria Zebrzydowska
4. Boliwia
5. Żyrardów
6. Wejherowo
7. Waszyngton
8. Zamość
9. Lombardia
10. Aleksandria

46. O SEJMIE I PARLAMENTACH

Polska jest krajem, w którego dziejach sejm odegrał ogromną rolę. Nie zawsze była to rola pozytywna, ale nie pora i miejsce tutaj ją oceniać. Klasyczny system parlamentarny wykształcił się w Anglii i stanowił wzór do naśladowania dla innych państw. Okresem wielkiego rozkwitu parlamentaryzmu był wiek XIX. Podane pytania dotyczą polskiego sejmu, a także parlamentów w różnych krajach Europy.

1. W którym kraju zbierały się Stany Generalne?
2. Kiedy zniesiono „liberum veto"?
3. Co to jest Storting?
4. Kto był marszałkiem Sejmu Czteroletniego?
5. Kiedy obradował w Polsce „sejm inkwizycyjny"?
6. Jaki przywilej stał się podstawą parlamentaryzmu angielskiego?
7. Z ilu izb składał się sejm Królestwa Kongresowego?
8. W jakim kraju europejskim po raz pierwszy zasiadły w sejmie kobiety?
9. Co wiecie o „sejmie niemym"?
10. Kiedy została powołana Duma rosyjska?

47. PODAJ DOKŁADNĄ DATĘ...!

Niewiele jest wydarzeń w historii, których datę pamiętamy dokładnie, zarówno dzień, miesiąc, jak i rok. Oczywiście, stosunkowo najłatwiej trzymają się głowy daty roczne, ale bywa i tak, że data dzienna wbija się w pamięć, zwłaszcza przy systemie obchodzenia wszelakiego rodzaju rocznic. Większość podanych przykładów stanowią właśnie daty „rocznicowe". Nie wszystkie będą równie bliskie młodemu pokoleniu, ale przecież pytania nie powinny być za łatwe. Czy potraficie podać dokładną datę...?

1. odsieczy Wiednia
2. przysięgi Kościuszki
3. wybuchu powstania styczniowego
4. zdobycia Bastylii
5. „Krwawej niedzieli"
6. zamordowania pary arcyksiążęcej w Sarajewie
7. zdobycia Monte Cassino
8. dekretu PKWN o reformie rolnej
9. wybuchu rewolucji październikowej
10. końca II wojny światowej

48. KTO POWIEDZIAŁ...?

Trzeba się z góry zastrzec, że podane tu powiedzenia nie zawsze są w stu procentach autentyczne, niemniej jednak mają one ścisły związek z naszą narodową tradycją. Dawni kronikarze lubili wkładać pięknie brzmiące zwroty w usta swoich bohaterów i nikt im tego nie miał za złe. Historia z Abdankiem np. została po raz pierwszy podana dopiero w Długoszowych „Dziejach Polski". Nie zawsze da się odróżnić historyczną prawdę od późniejszych zmyśleń. Biorąc więc pod uwagę to zastrzeżenie, czy wiecie, kto powiedział...?

1. Przyszedłem, zobaczyłem, Bóg zwyciężył.
2. Deus mirabilis, fortuna variabilis. (Bóg cudowny, a fortuna zmienna.)
3. Słowo się rzekło, kobyła u płotu.
4. A kto im łzy powróci?
5. Rex Auguste, iudica iuste. (Królu Auguście, wyrokuj sprawiedliwie.)
6. Jest nas 20 milionów, powstańmy razem jak mąż jeden, a potęgi naszej żadna nie przemoże siła!
7. Idź złoto do złota!
8. Szkoda czasu i atłasu.
9. Jam nie z soli ani z roli, ale z tego, co mnie boli, wyrosłem.
10. Takie zwykły być Rzeczypospolite, jakie są obyczaje i wykształcenie obywateli.

49. ILE MIAŁ LAT ... ?

Pytania te nie należą do najłatwiejszych. Ba, nawet trudno przypuścić, żeby ktoś potrafił bez pomocy encyklopedii odpowiedzieć na wszystkie. Dobrze, jeśli choć w przybliżeniu określi wiek danej postaci. Dowcip leży jednak w tym, że spojrzawszy na działalność wybitnych ludzi od strony ich wieku przekonamy się, w jak różnych epokach swojego życia wkraczali na szerszą arenę polityczną lub byli u szczytu swojej twórczości pisarskiej, naukowej czy artystycznej. Na szczęście chodzi tu wyłącznie o mężczyzn, a więc pytanie o lata nie będzie chyba niedyskrecją.

1. Walery Wróblewski, gdy walczył w komunie paryskiej?
2. Juliusz Słowacki, kiedy napisał „Kordiana"?
3. Stanisław Staszic w chwili śmierci?
4. Michał Anioł, kiedy zaczął budować kaplicę medycejską?
5. Samuel Bogumił Linde, kiedy wydał I tom „Słownika języka polskiego"?
6. Piotr Wielki, gdy został carem?
7. Garibaldi, gdy zajął Sycylię?
8. Ludwik Waryński, kiedy organizował „Proletariat"?
9. Wolfgang Amadeusz Mozart, kiedy zaczął koncertować?
10. Włodzimierz Lenin, kiedy mieszkał w Poroninie?

50. HISTORIA I HISTORYCY

Historycy nie tylko opisywali wydarzenia ubiegłych czasów, ale nieraz wywierali wpływ na bieg dziejów. Chodzi tu zarówno o mężów stanu, których pamiętniki mogą być nader ważnym źródłem do badania przeszłości, jak i o „zawodowych" dziejopisów, odgrywających rolę polityczną albo będących wyrazicielami pewnych społeczno-politycznych idei swoich epok. Nie zaszkodzi na zakończenie parę pytań o historyków polskich, których imiona przeszły do historii.

1. Jak się nazywał kronikarz, podkanclerzy Kazimierza Wielkiego?
2. Który historyk był wychowawcą synów królewskich?
3. Kto był autorem pierwszej kroniki w języku polskim?
4. Który hetman napisał pamiętnik o kampanii przez siebie prowadzonej?
5. Co to są „teki Naruszewicza"?
6. Jak brzmi nazwisko historyka — członka Rządu Narodowego w 1831 r.?
7. Który historyk pochodził z Mazur i dopiero w gimnazjum nauczył się mówić po polsku?
8. Kto był głównym przedstawicielem tzw. teorii najazdu w historiografii polskiej?
9. Który historyk był namiestnikiem Galicji?
10. Kto był twórcą Instytutu Zachodniego?

ODPOWIEDZI

1. CZYM SIĘ WSŁAWIŁY W DZIEJACH POLSKI ... ?

1. Września wsławiła się bohaterskim oporem dzieci polskich przeciwko niemieckiemu uciskowi narodowemu. Dzieci nie chciały odmawiać po niemiecku pacierza ani uczyć się w tym języku religii. Niemieccy nauczyciele skatowali z tego powodu kilkanaścioro dzieci, a protestujących rodziców skazano na więzienie. Wywołało to powszechne oburzenie.

2. Za cenę udziału pospolitego ruszenia w wyprawie przeciw Krzyżakom król Kazimierz Jagiellończyk ustanowił w Nieszawie w 1454 r. przywileje dla szlachty, w których zobowiązywał się nie wydawać nowych zarządzeń i nie zwoływać pospolitego ruszenia bez zgody sejmików. Przywileje nieszawskie oznaczały zwycięstwo szlachty nad innymi stanami.

3. Raków, miasteczko w ziemi sandomierskiej, był w XVII w. ośrodkiem polskiego arianizmu. Znajdowała się tam świetna na owe czasy szkoła oraz drukarnia, która tłoczyła dzieła naukowe i polemiki teologiczne rozchodzące się także za granicą. Pisarze ariańscy byli poprzednikami racjonalizmu wieku oświecenia. Raków upadł w 1638 r., zburzony przez katolików.

4. W obozie pod Połańcem wydał Kościuszko 7 maja 1794 r. uniwersał, w którym ogłosił wzięcie chłopa pod opiekę rządu, zapewniał mu wolność osobistą, zabraniał dziedzicom rugów w stosunku do poddanych wypełniających powinności, dawał znaczne ulgi na czas wojny rodzinom chłopów-żołnierzy. Manifest ułatwił powiększenie sił zbrojnych powstania.

5. W czerwcu 1651 r. zamek czorsztyński został opanowany przez powstańców chłopskich pod wodzą Kostki Napierskiego. Tu była główna kwatera po-

wstańczego dowództwa, stąd słał Kostka uniwersały wzywające do buntu przeciw szlachcie. 24 czerwca wojska biskupa krakowskiego zdobyły Czorsztyn, a Kostkę wzięły do niewoli. Stracono go w Krakowie.

6. Leszno, miasto w woj. poznańskim, było w XVII w. ośrodkiem ruchu reformacyjnego w Wielkopolsce, siedzibą tzw. braci czeskich. Rozwijało się bardzo pomyślnie, posiadało szkołę i drukarnię. Wojny szwedzkie i liczne pożary spowodowały chwilowy upadek miasta, z którego podźwignęło się w XVIII w.

7. Położona niedaleko Warszawy wieś Jeziorna stała się przysłowiowa w połowie XVIII w. jako miejsce, gdzie udawano się ze stolicy dla odbywania pojedynków. Tam bowiem nie mogła już dosięgnąć wykraczających przeciw prawu władza marszałka koronnego. Istniało powiedzenie „apelacja pod Jeziorną“, oznaczające wyzwanie na pojedynek.

8. W Chochołowie wybuchło w 1846 r. powstanie przeciw Austriakom. Na czele jego stał miejscowy organista i nauczyciel Jan Andrusikiewicz. Górale rozbroili straż skarbową. Austriacy podburzyli przeciw nim chłopów z Czarnego Dunajca. W walce Andrusikiewicz został ciężko ranny. Pozbawieni kierownictwa górale poddali się. Ponad stu uwięziono.

9. Głogów, miasto na Dolnym Śląsku, był jednym z najstarszych grodów śląskich. W 1109 r. wsławił się w walkach Bolesława Krzywoustego z cesarzem niemieckim Henrykiem V. Podczas oblężenia, chcąc zmusić Głogów do poddania się, Henryk V kazał przywiązać do machin oblężniczych zakładników, synów i braci bohaterskich obrońców. Głogowianie woleli wydać zakładników na śmierć niż poddać gród.

10. Babin — wieś w Lubelskiem. Imię jej uczyniła głośnym „Babińska Rzeczpospolita“, towarzyska parodia Rzeczypospolitej, utworzona w połowie XV w. przez biesiadującą szlachtę ziemi lubelskiej, głównie dzięki Stanisławowi Pszonce, właścicielowi Babina. Sławę Babina rozniósł po Polsce i po Europie Stanisław Sarnicki, pisząc o nim w swoich „Rocznikach“ dla rozweselenia czytelników.

---

2. O CZYM ZADECYDOWAŁY BITWY ...?

1. Cheronea, miasto w Beocji, była w roku 338 p. n. e. świadkiem bitwy, w której wojska Aten i Teb zostały pobite przez Filipa Macedońskiego. Filip pokonał Greków mimo mężnego oporu, zwłaszcza Tebańczyków, których święty hufiec legł na placu boju do ostatniego żołnierza. Bitwa pod Cheroneą oznacza faktyczny koniec niepodległości starożytnej Grecji.

2. W 202 r. p. n. e. wódz rzymski Scypion Afrykański odniósł w pobliżu miasta Zama decydujące zwycięstwo nad Kartagińczykiem Hannibalem. Kartagina, która do niedawna zagrażała Rzymowi, musiała przyjąć ciężkie warunki pokojowe i przestała istnieć jako państwo niepodległe. Kilkadziesiąt lat później Rzymianie doszczętnie zburzyli samo miasto Kartaginę. Rzym był odtąd jedyną wielką potęgą na Zachodzie.

3. Pod Poitiers odniósł w 732 r. zwycięstwo nad Arabami Karol Martel (Młot), majordom Merowingów; zwycięstwo to uratowało państwo frankońskie od zalewu muzułmańskiego. Od Karola Martela wywodzi się dynastia Karolingów. Najwybitniejszym jej przedstawicielem był Karol Wielki (768—814).

4. Korzystając z zaburzeń trapiących Anglię w XI w. podniósł pretensje do korony angielskiej Wilhelm, książę Normandii. Zwycięstwo odniesione nad Anglosasami pod Hastings w 1066 r. uczyniło go panem kraju. Kazał się obrać i ukoronować królem angielskim jako Wilhelm Zdobywca. Od tego czasu datuje się silny wpływ kultury francuskiej na Anglię.

5. Zwycięstwo pod Sempach, odniesione 9 lipca 1386 r. przez oddziały szwajcarskich kantonów leśnych nad wojskami Leopolda Habsburga, miało decydujące znaczenie dla niepodległości Szwajcarii. Według podania do sukcesu Szwajcarów przyczyniła

się bohaterska śmierć Winkelrieda, który chwycił wyciągnięte włócznie austriackich rycerzy i skierował je we własną pierś.

6. Zagrażające Polsce i Litwie w XIV i XV w. niebezpieczeństwo krzyżackie doprowadziło do wielkiej wojny z Zakonem. Pod Grunwaldem 15 lipca 1410 r. doszło do rozstrzygającej bitwy, w której wojska polsko-litewskie odniosły zdecydowane zwycięstwo. Wielki mistrz padł na polu walki. Klęska grunwaldzka złamała potęgę Zakonu.

7. W 1453 r. Turcy zdobyli Konstantynopol i uczynili zeń swoją stolicę, zmieniając nazwę na Stambuł. Oznaczało to koniec rzymskiego cesarstwa wschodniego, które o blisko 1000 lat przetrwało zachodnie. Zagasło ognisko wysokiej cywilizacji, wywodzącej się bezpośrednio ze starożytności. Nad Europą środkową zawisła groźba podbojów tureckich.

8. W czasie wojny północnej, w roku 1709, król szwedzki Karol XII obległ na Ukrainie Połtawę. Car Piotr, który pośpieszył z odsieczą miastu, zadał Szwedom ciężką klęskę. Karol ratował się ucieczką do Turcji. Zwycięstwo połtawskie było wyrazem przewagi Rosji, która pod Piotrem Wielkim stała się najpotężniejszym państwem Europy wschodniej.

9. Pod Maciejowicami 10 października 1794 r. poniosły klęskę w walce z Rosjanami powstańcze wojska polskie pod wodzą Kościuszki. Naczelnik dostał się do niewoli. Rosjanie uderzyli na Warszawę. Suworow krwawym szturmem wziął Pragę. Przerażona Warszawa poddała się, a resztki wojska polskiego skapitulowały. Powstanie upadło. W 1795 r. nastąpił trzeci rozbiór Polski.

10. W czasie II wojny światowej armia niemiecka we wrześniu 1942 r. rozpoczęła atak na Stalingrad. Miasto miało być utrzymane za wszelką cenę. Bohaterska obrona trwała 2 miesiące, co dało czas na przygotowanie kontrofensywy radzieckiej. Niemcy zostali odcięci i skapitulowali w lutym 1943 r. Zwycięstwo ZSRR pod Stalingradem zapoczątkowało odwrót armii niemieckich.

---

3. PIERWSZY, PIERWSZA...?

1. W roku 60 p. n. e. zawarli między sobą porozumienie trzej wybitni mężowie stanu celem zagarnięcia władzy w państwie rzymskim. Byli to: Cezar, najwybitniejszy ówczesny wódz, Pompejusz — najzręczniejszy polityk, i słynny ze swoich bogactw Krassus. Triumwirowie stali się panami Rzymu. Pierwszy triumwirat zakończył się dyktaturą Cezara.

2. Cesarstwo zachodnie rzymskie upadło w 476 r. pod naporem wędrówki ludów. Wznowił je 500 lat później król Niemiec Otto I, zwany Wielkim. Po złamaniu buntu książąt niemieckich i opanowaniu Włoch w roku 962 koronował się w Rzymie, przybierając tytuł cesarza rzymskiego narodu niemieckiego.

3. Wyprawami krzyżowymi nazywamy szereg ekspedycji wojskowych, organizowanych od XI do XIII w. przez Europę feudalną przeciw muzułmańskiemu Wschodowi. Na pierwszą (1096—1099) złożyły się dwie wyprawy: ludowa, którą rozgromili Turcy, kiedy się przeprawiła przez Bosfor, i rycerska, zakończona założeniem feudalnego królestwa jerozolimskiego.

4. Pierwotnie miejscem koronacyjnym królów polskich było Gniezno. Władysław Łokietek, zjednoczywszy państwo polskie po okresie rozbicia dzielnicowego, koronował się w Krakowie w 1320 r. Odtąd wszyscy monarchowie polscy, z wyjątkiem Stanisława Augusta, w krakowskiej katedrze otrzymywali koronę królewską.

5. W 1519 r. Ferdynand Magellan, Portugalczyk w służbie hiszpańskiej, wyruszył na wyprawę w kierunku zachodnim, opłynął Amerykę Południową i dotarł do Filipin, gdzie zginął. Towarzysze jego po trzechletniej podróży, opłynąwszy Afrykę, wrócili do

Hiszpanii. Kulistość ziemi została w ten sposób doświadczalnie stwierdzona.

6. Pierwsza wolna elekcja odbyła się w Polsce w 1573 r. po śmierci ostatniego Jagiellona, Zygmunta Augusta. W myśl projektu Jana Zamoyskiego elekcji dokonywano viritim, czyli że każdy szlachcic miał prawo głosu. Zgromadzona tłumnie pod Warszawą szlachta, z przewagą katolickich Mazowszan, dokonała wyboru francuskiego księcia Henryka Walezego.

7. Pierwsza gazeta polska „Merkuriusz Polski", regularnie pojawiający się tygodnik, wychodziła w 1661 r. najpierw w Krakowie, a potem w Warszawie. Wydawcą jej był Jan Aleksander Gorczyn, który posiadał przywilej wydawania gazety z zastrzeżeniem, aby nikt nie ważył się „Merkuriuszów" przedrukowywać ani przedrukowanych sprzedawać. Wszystkich numerów wyszło 40.

8. Po upadku Rzeczypospolitej pierwszy tajny spisek zorganizował na przełomie lat 1796—1797 Franciszek Gorzkowski. Za warunek oswobodzenia Polski uważał obalenie szlachty. Domagał się zniesienia niewoli ludu. Prowadził agitację wśród chłopów. Aresztowany przez Austriaków, został skazany na karę śmierci, którą mu zamieniono na wygnanie z granic Austrii.

9. Włochy na początku XIX w. dzieliły się na szereg drobnych państewek bądź niezależnych, bądź znajdujących się pod panowaniem Austrii. Patrioci włoscy dążyli do zjednoczenia kraju. Ogniskiem narodowego ruchu włoskiego stał się Piemont. W 1861 r. zebrał się pierwszy parlament z całej Italii i ogłosił królem Wiktora Emanuela z dynastii sardyńsko-piemonckiej.

10. Pierwszym prezydentem Polski po odzyskaniu niepodległości został wybrany Gabriel Narutowicz, profesor politechniki w Zurychu, wybitny inżynier w zakresie hydrotechniki i elektryfikacji. Po I wojnie wrócił do kraju. Był ministrem robót publicznych. 9 grudnia 1922 r. został obrany prezydentem, a 16 grudnia zginął z ręki mordercy.

4. UZUPEŁNIJ POWIEDZENIA, NAZWY!

1. „Przejść Rubikon" oznacza powziąć po długim namyśle stanowczą decyzję. Powiedzenie to zrodziło się jeszcze w starożytności. Rzeka Rubikon stanowiła granicę między Galią przedalpejską a Italią. Przekroczył ją Cezar w roku 49 p. n. e., w chwili gdy zdecydował się na prowadzenie wojny z senatem rzymskim. Wypowiedział przy tym słynne słowa: „Kości rzucone".

2. „Węzeł gordyjski" wziął swoją nazwę od króla Frygii Gordiusza, który w kunsztowny sposób połączył jarzmo z dyszlem rydwanu. Według przepowiedni, ten, kto by go rozwikłał, miał posiąść panowanie nad Azją. W 333 r. p. n. e. Aleksander Wielki, nie bawiąc się w rozplątywanie, przeciął węzeł mieczem. Używa się tego wyrażenia w sytuacji trudnej, wymagającej radykalnych posunięć.

3. „Nieszpory sycylijskie" — tak określa się powstanie ludowe w Palermo przeciw znienawidzonym Francuzom, które wybuchło 30 marca 1282 r. wieczorem, podczas nieszporów, i rozszerzyło się szybko na całą Sycylię. Część Francuzów wymordowano, pozostałych wypędzono z wyspy. Sycylijskie nieszpory stały się synonimem krwawej masakry.

4. „Pójść do Kanossy" — mówi się od czasu, kiedy w styczniu 1077 r. cesarz Henryk IV udał się pieszo, w stroju pokutnym, do zamku tego imienia, znajdującego się w prowincji Reggio, aby prosić papieża Grzegorza VII o zdjęcie zeń klątwy kościelnej. Wyrażenie to oznacza upokorzenie się przed dotychczasowym przeciwnikiem.

5. „Za króla Olbrachta wyginęła szlachta" — zapisał w swojej kronice Marcin Bielski. Przysłowie dotyczy klęski poniesionej przez Polaków w 1497 r.

Jan Olbracht wyprawił się z potężną armią przeciw Turkom, aby odebrać Kilię i Białogród. Zmuszony był walczyć z hospodarem mołdawskim i poniósł klęskę w lasach bukowińskich.

6. Na tzw. „czwartkowe obiady", w czasie których prowadzono naukowe i literackie dyskusje, zapraszał do siebie poetów i uczonych Stanisław August Poniatowski, opiekun nauki, literatury i sztuki. Częstymi jego gośćmi byli historyk Naruszewicz i poeta Trembecki. Bywali też u króla językoznawca Albertrandi, komediopisarz Zabłocki i wielu innych.

7. „Wóz Drzymały" był wyrazem protestu polskiego chłopa przeciw germanizacyjnej polityce rządu pruskiego. Uchwała sejmowa z 1904 r. pozbawiła Polaków możności kupowania ziemi i stawiania na niej budynków mieszkalnych. Wojciechowi Drzymale odmówiono pozwolenia na budowę domu. Uparty chłop zamieszkał w wozie cyrkowym, który przesuwał z miejsca na miejsce.

8. „Pyrrusowe zwycięstwo" odniósł w roku 280 p. n. e. król Epiru Pyrrus, kiedy marząc o utworzeniu wielkiego państwa zaatakował i dwa razy pobił Rzymian. Poniósł jednak tak ciężkie straty, że musiał zawrócić. Stąd „pyrrusowe zwycięstwo" oznacza sukces odniesiony zbyt wielkim kosztem, tak że nie ma możności wyciągnięcia z niego korzyści.

9. „Wiosną ludów" nazywamy rewolucyjny poryw ludów Europy w 1848 r., który objął wiele krajów europejskich. Polacy brali w tym ruchu niepośledni udział, jak zwykle gdy toczyła się w Europie walka o wolność. Ruch rewolucyjny został chwilowo stłumiony, ale posiew jego nie dał się zagłuszyć.

10. „Kuźnicą Kołłątajowską" nazwano dom Kołłątaja na Solcu w Warszawie i grono zbierających się w nim osób. Tam zrodził się szereg doniosłych projektów, stamtąd ciskano gromy wymierzone przeciw rodzimej reakcji. Do najczynniejszych działaczy należał Franciszek Salezy Jezierski, zwany „wulkanem gromów Kuźnicy".

---

5. KTÓRY Z WŁADCÓW MIAŁ PRZYDOMEK ... ?

1. Pepin Krótki, zwany też Małym, był synem Karola Młota, zwycięzcy spod Poitiers. Objął po nim urząd majordoma. Zjednoczył państwo frankońskie. W 751 r. Frankowie obrali go królem na miejsce ostatniego z Merowingów, którego zamknięto w klasztorze. Pepin prowadził zwycięskie wojny z Longobardami, Sasami i Saracenami.

2. Władysław II Wygnaniec, książę krakowski i śląski, był najstarszym synem Krzywoustego. Po śmierci Bolesława w 1138 r. został wprowadzony w życie jego statut o podziale kraju. Od pierwszej chwili zapanowały nieporozumienia między braćmi. Młodzi starali się zrzucić zwierzchnictwo seniora. Pokonany Władysław musiał opuścić kraj i szukać schronienia w Niemczech.

3. Henryk Ptasznik (919—936) był pierwszym królem niemieckim z dynastii saskiej. Przywrócił jedność państwa, zmuszając innych książąt do uznania swojego zwierzchnictwa. Według opowieści późniejszych kronikarzy, kiedy posłowie przyjechali zawiadomić Henryka o dokonanej elekcji, zastali go na łące, przy ustawianiu potrzasków na ptaki.

4. Kazimierz Odnowiciel, syn Mieszka II, został wygnany po śmierci ojca. W 1039 r. wrócił do Polski, opanował Wielkopolskę i Kraków, złamał przewagę Masława na Mazowszu i odzyskał Śląsk. Nie zdołał się wyzwolić z zależności politycznej od cesarstwa, ale przywrócił jedność kraju, silnie zachwianą w czasie wojen domowych.

5. Jan Bez Ziemi (1199—1216), król angielski, był nazwany tak żartobliwie przez swojego ojca, który przed urodzeniem Jana zdążył podzielić kraj między starszych synów. Jan spiskował przeciw bratu Ryszardowi Lwie Serce, gdy ten brał udział w wypra-

wie krzyżowej. Okazał się władcą nieudolnym i ciężkim dla poddanych, znienawidzonym z powodu zdzierstw i samowoli.

6. Henryk Brodaty (1201—1238), książę wrocławski, był najpotężniejszym z książąt śląskich. Zjednoczył pod swoim panowaniem znaczną część ziem polskich. Na żądanie oddanej ascezie żony, Jadwigi, wbrew obyczajom rycerskim zapuścił brodę na podobieństwo mnicha. Ślubowali wraz z żoną na stare lata czystość. Księżna wchodziła odtąd do pokoju męża zawsze w otoczeniu dwórek.

7. Iwan IV Groźny (1534—1584) był pierwszym wielkim księciem Moskwy, który przybrał tytuł cara Rusi. Podejrzliwy i gwałtowny, był postrachem swoich poddanych, zwłaszcza bojarów, których traktował ze szczególnym okrucieństwem. Zdobył Kazań i Astrachań i rozpoczął podbój Syberii. Sprowadzał do kraju obcych uczonych, artystów i rzemieślników, głównie z Niemiec.

8. Henryk Żeglarz był najmłodszym synem króla Portugalii Jana I. Założył pierwsze portugalskie obserwatorium astronomiczne. Starał się o wykształcenie śmiałych marynarzy, nie lękających się dalekich podróży. Począwszy od 1420 r. wysyłał okręty dla zbadania wybrzeży Afryki. Z jego inicjatywy odkryto Maderę, Przylądek Blanc, Zielony Przylądek, Azory.

9. Zygmunt Stary, piąty syn Kazimierza Jagiellończyka, panował od 1506 do 1548 r. Nazwano go Starym nie ze względu na zgrzybiały wiek, gdyż miał 39 lat w chwili objęcia tronu, lecz dla odróżnienia od króla młodego, Zygmunta Augusta, koronowanego za życia ojca. Czasy zygmuntowskie nazywamy złotym wiekiem kultury polskiej.

10. Lorenzo il Magnifico (Wawrzyniec Wspaniały) był przedstawicielem bankierskiego rodu Medyceuszów, który w XV w. objął rządy nad Florencją. Wychowany niezwykle starannie, sam wybitny poeta i mówca, zrobił z Florencji stolicę uczonych i artystów. Jest to okres świetnego rozwoju humanizmu i rozkwitu sztuki florenckiej.

6. DO KOGO NALEŻAŁY ... ?

1. Cejlon w 1525 r. należał do Portugalii. Pragnąc na stałe usadowić się w Indiach, Portugalczycy poczęli systematycznie zdobywać i obwarowywać punkty ważne dla handlu i żeglugi. Pierwszym z nich było Goa, które uczyniono stolicą kolonii obejmujących zachodnie wybrzeża Indii, a później także Cejlon. W XVII w. wyspa przeszła w ręce Holendrów, a w 1802 r. dostała się Anglikom.

2. Kuba w 1550 r. należała do Hiszpanii. Kubę, największą z Wysp Antylskich, odkrył Kolumb w 1492 r. Hiszpanie w XVI w. założyli tu swój główny port dla handlu z koloniami — Hawanę. Kuba była niemal bez przerwy w ich ręku aż do 1898 r., kiedy to Hiszpania zrzekła się praw do niej na rzecz Stanów Zjednoczonych. W 1902 r. powstała niezależna republika kubańska.

3. Kreta w 1600 r. należała do Wenecji. Ta wyspa śródziemnomorska już ok. 4000 lat temu była centrum rozwiniętej kultury. W 67 r. p.n.e. zajęli ją Rzymianie. Później często zmieniała polityczną przynależność. Była w ręku Bizancjum i Arabów. W XIII w. opanowali ją Wenecjanie i utracili na rzecz Turków dopiero w połowie XVII w. Obecnie Kreta jest częścią Grecji.

4. Szczecin w 1650 r. należał do Szwecji. Jako stolica Pomorza Zachodniego już w czasach Krzywoustego posiadał osobnych książąt. Był członkiem Hanzy. W 1648 r., po zakończeniu wojny trzydziestoletniej, został na mocy pokoju westfalskiego oddany Szwecji. W 1713 r. przeszedł w ręce Brandenburgii i Prus.

5. Gibraltar w 1700 r. należał do Hiszpanii. Dopiero w czasie wojny sukcesyjnej hiszpańskiej, prowadzonej przez Anglię, Austrię, Holandię i część książąt Rzeszy przeciw Ludwikowi XIV i Filipowi V hiszpańskiemu, w 1704 r. Anglia zdobyła na Hiszpanii Gibraltar, co potwierdził pokój w Utrechcie. Odtąd panuje ona nad Cieśniną Gibraltarską i dostępem na Morze Śródziemne.

6. Śląsk w 1725 r. należał do Austrii. W XIV w. Śląsk odpadł od Polski na rzecz Czech i wraz z nimi przeszedł w XVII stuleciu pod panowanie habsburskie. Zwycięstwa odniesione przez Fryderyka Wielkiego doprowadziły do podboju Śląska przez Prusy (1742). Zaczęła się wówczas szybka germanizacja kraju i język niemiecki zaczął wypierać polski z życia publicznego.

7. Toruń w 1775 r. należał do Polski. Bogate miasto handlowe, na zbiegu dróg ówczesnego państwa polskiego do ujścia Wisły, stanowiło długi czas cel pożądania Prus. Nie dostało im się jednak w pierwszym rozbiorze. Dopiero zniszczone polityką celną Prus, zostało przez nie zagarnięte w 1793 r. Po chwilowej przynależności do Księstwa Warszawskiego Toruń pozostawał w rękach pruskich przez 100 lat.

8. Bułgaria w 1800 r. należała do Turcji. Za czasów rzymskich dzisiejsza Bułgaria tworzyła prowincje Mezję i Trację, które w V—VII w. zostały zajęte przez ludność słowiańską, a następnie podbite przez mongolskich Bułgarów. Samodzielne państwo bułgarskie w XIV w. uległo przewadze Turków. Dopiero w XIX w. Bułgaria odzyskała niepodległość.

9. Kraków w 1825 r. był wolnym miastem. Na kongresie wiedeńskim w 1815 r. Austria, Rosja i Prusy nie mogły się pogodzić, kto zajmie Kraków. Wreszcie postanowiły utworzyć z Krakowa wolne miasto, w którego skład wchodziły 244 wsie oraz 3 miasteczka. Rzeczpospolita Krakowska, będąca ośrodkiem działalności niepodległościowej po roku 1831, została zlikwidowana po upadku rewolucji 1846.

10. Alaska w 1850 r. należała do Rosji. Hiszpańscy odkrywcy może dotarli do Alaski wcześniej, ale właściwego jej odkrycia dokonała dopiero ekspedycja Beringa w 1741 r. Uczestniczył w niej też Aleksiej Czirikow. Rosjanie wkrótce założyli tam bazy handlowe. Dalsze badania odkrywcze przeprowadzali Cook, Vancouver i Mackenzie. W 1867 r. Stany Zjednoczone odkupiły Alaskę od Rosji za 7 200 000 dolarów.

7. CO TO BYŁO...?

1. Alwar — tak zwano powszechnie w Polsce gramatykę łacińską napisaną przez uczonego portugalskiego jezuitę, Emanuela Alvareza. Gramatyka ta przyjęła się więc we wszystkich szkołach jezuickich także w Polsce i liczyła wiele wydań. W 1769 r. pojawił się złośliwy wierszyk: „Sama tylko z alwara nabyta łacina nie uczyni dobrego dla ojczyzny syna."

2. Indygenat — dopuszczenie szlachcica zagranicznego do przywilejów szlachty krajowej. Żaden obcy nie mógł się do szlachectwa wkupić, winien był o to starać się u sejmu. Odpowiednią uchwałę sejmową ogłaszano drukiem. Obdarzony indygenatem przysięgał na wierność Rzeczypospolitej, ale ustawowo dopiero w trzecim pokoleniu potomkowie jego mogli się ubiegać o dygnitarstwa.

3. Gąsior — przyrząd do wymierzania kary, stosowany na wsi feudalnej. Składał się z dwóch słupków i dwóch poprzecznych desek, z otworami na głowę i ręce człowieka. Nazwa pochodziła stąd, że tak umieszczony, wyciągający szyję delikwent przypominał gąsiora. Kara tego rodzaju mogła spowodować śmierć przez uduszenie. Chłopa w gąsiorze przedstawiała znana akwarela Norblina.

4. Artykuły henrycjańskie — dokument przedłożony w 1573 r. do zaprzysiężenia Henrykowi Walezemu przy objęciu tronu polskiego. Zawierał zasadnicze prawa, normujące ustrój Rzeczypospolitej, jak elekcyjność tronu oraz nienakładanie podatków na szlachtę i niepowoływanie pospolitego ruszenia bez zgody sejmu, zwoływanego co 2 lata. Odtąd każdy król polski zaprzysięgał owe artykuły.

5. Jasyr — niewola tatarska albo turecka. Tatarzy napadali często na Ukrainę, Podole i Wołyń, pustosząc wsie, dwory i miasta, uprowadzając w łykach

pojmany lud. Więźniów wykupywano z jasyru, bogatszych za pieniądze nadesłane przez rodzinę, uboższych ze składek, ale byli i tacy, co nigdy nie wrócili już w rodzinne strony.

6. Husaria — ciężka jazda narodowego autoramentu, w XVI i XVII w. należała do elity kawalerii europejskiej, w XVIII w. już tylko dawną chwałą była opromieniona. Do najważniejszych zwycięstw odniesionych przez polską husarię należał Kłuszyn i Wiedeń. Zniesiona została dopiero w 1776 r.

7. Prawo składu zmuszało kupców wiozących towar do złożenia go w uprzywilejowanym mieście i wystawienia na sprzedaż miejscowym kupcom. Przy względnym prawie składu towar nie sprzedany w określonym czasie mógł być wieziony dalej, przy składzie bezwzględnym trzeba go było zabrać z powrotem. Bezwzględne prawo składu posiadał Kraków.

8. Banicja — kara wygnania. Banicja z miasta równała się wyświeceniu, to jest wyprowadzeniu złodzieja lub nierządnicy przez pachołków z pochodniami za granice miasta. Wieczna banicja pozbawiała infamisa, tj. człowieka skazanego za wielką zbrodnię na śmierć cywilną, wszelkich praw. Takiego banitę imał i ścinał starosta.

9. Metryka koronna — to urzędowe księgi, w które wpisywano akta wychodzące z kancelarii królewskiej. Zachowały się od 1447 r. Metrykę wywieźli za Jana Kazimierza Szwedzi, ale zwrócili w myśl postanowień pokoju oliwskiego. W 1794 r. archiwum koronne wraz z metryką wywieziono do Rosji, skąd wróciło dopiero po I wojnie światowej.

10. W 1746 r. wyszła drukiem encyklopedia księdza Benedykta Chmielowskiego pt. „Nowe Ateny, albo Akademia wszelkiej scyencyi pełna..." Dzieło to, niedługo ponownie wydane w 4 tomach, zawiera moc chaotycznych wiadomości, hołdując rzeczom cudownym i dziwnym. Stanowi smutny dowód niskiego poziomu kultury szlacheckiej czasów saskich.

8. OSTATNI, OSTATNIA, OSTATNIE...

1. Fryderyk Wilhelm Hohenzollern, objąwszy władzę w Prusach Książęcych, zaproponował Władysławowi IV, że złoży lenny hołd przez posłów. Na żądanie sejmu polskiego rad nie rad musiał osobiście klęknąć przed królem na dziedzińcu zamkowym w Warszawie i wyrecytować rotę przysięgi (6 października 1641). W 16 lat później Polska utraciła lenno pruskie.

2. Panowanie Maurów utrzymało się najdłużej w południowej Hiszpanii, w królestwie Granady. Tu zbiegli się wypierani z Półwyspu Pirenejskiego wyznawcy islamu. Kraj gęsto zaludniony doszedł do kwitnącego stanu. Wysoko postawione było ogrodnictwo i sadownictwo, rzemiosło i handel. Po długim oblężeniu Granada upadła w 1492 r.

3. W 1775 r. we wsi Doruchowie w ziemi wieluńskiej spalono na stosie 14 kobiet podejrzanych o sprowadzenie chorób i suszy za pomocą czarów. Na sejmie w 1776 r. król zażądał zniesienia tortur, a kasztelan biecki, Wojciech Kluszewski, kary śmierci za czary. Sejm oba wnioski jednomyślnie uchwalił. Na pamiątkę tej ustawy wybito specjalny medal.

4. Henryk VIII (1509—1547) zasłynął nie tylko jako obrońca interesów narodowych Anglii i reformator kościoła angielskiego, lecz także ze względu na swoje życie prywatne. Nie każdy może się pochwalić posiadaniem 6 żon, z których dwie na rozkaz małżonka zginęły na szafocie. Przeżyła go Katarzyna Parr. Po śmierci Henryka wyszła za admirała Seymour.

5. Sejm grodzieński, zwołany w 1793 r. po drugim rozbiorze, stawiał przez długi czas bierny opór żądaniom posłów rosyjskiego i pruskiego, ale otoczony wojskiem uległ przemocy i w milczeniu przyzwolił na

ratyfikację rozbioru, zwłaszcza że część posłów przedtem aresztowano. Był to ostatni sejm Polski szlacheckiej.

6. Mało kto pamięta, że ostatnim cesarzem Austrii nie był długowieczny Franciszek Józef, lecz Karol I, który objął tron w 1916 r. Próby rokowań z koalicją skompromitowały go w oczach Niemiec. W 1918 r. po załamaniu się państw centralnych abdykował, a w 1921 r. usiłował bezskutecznie opanować tron węgierski. Zmarł na Maderze w 1922 r.

7. Po dymisji Krukowieckiego naczelnym wodzem powstania listopadowego został gen. Maciej Rybiński. Należał on do kontrrewolucyjnego odłamu generalicji, która myślała już tylko o kapitulacji. Sejm widząc, iż zmierza on do całkowitego poddania się, odebrał mu dowództwo i mianował wodzem Umińskiego. Decyzji tej nie uznali generałowie. 5 października 1831 r. oddziały polskie przekroczyły granicę Prus.

8. Ludwik Filip książę Orleański był w 1789 r. stronnikiem rewolucji we Francji, ale później przeszedł na stronę Austriaków. Objął tron francuski po rewolucji lipcowej w 1830 r. Starał się o względy bogatego mieszczaństwa, ale stopniowo ulegał wpływom reakcji, co spowodowało wybuch rewolucji lutowej 1848 r. i usunięcie go z tronu.

9. Mazowsze było tą częścią etnicznej Polski, która najpóźniej weszła w skład państwa, najdłużej też po okresie rozbicia dzielnicowego zachowała swoją odrębność. Ostatnim księciem mazowieckim był Janusz III. Zmarł w roku 1526 (było nawet podejrzenie o otrucie). Po jego śmierci Mazowsze przyłączono do Polski.

10. Albania od 1479 r. znajdowała się pod panowaniem tureckim. Mimo wielu powstań nie udało się jej uzyskać niepodległości najdłużej ze wszystkich państw bałkańskich. Dopiero na kongresie mocarstw w Londynie (1912) uznano ją za samodzielne państwo. W II wojnie światowej, zajęta uprzednio przez Włochy, posłużyła im za bazę wypadową na Grecję. W 1946 r. ogłoszono w Albanii republikę ludową.

---

9. OD KIEDY ZNANE BYŁY W POLSCE ... ?

1. Kartofle przybyły do Polski z Niemiec, jak świadczy sama nazwa, używana obok polskich „ziemniaków". Cenił je już Sobieski i z ogrodów cesarskich w Wiedniu przesłał sadzonki kartofli do Wilanowa. Za Augusta III uprawiano je w ekonomiach królewskich, ale rozpowszechniły się na dobre dopiero w latach głodowych w drugim dziesiątku XIX w.

2. Piwo było z dawien dawna napojem polskim. Legenda mówi, że Piast przygotował cebrzyk piwa na postrzyżyny Ziemowita. Pito piwo przez cały dzień aż do poduszki. Złożony chorobą papież Klemens VIII ze wzruszeniem wspominał piwo z Warki, aż klęczący przy nim kardynałowie dodali do litanii nowe wezwanie: „Santa Piva, ora pro eo."

3. Kawa, znana od dawna w Arabii i w Turcji, nie znalazła w Polsce łaskawego przyjęcia. Wybrzydzał się pierwszy Andrzej Morsztyn na „napój szkaradny". Podczas odsieczy wiedeńskiej Polak Kulczycki zabrał w obozie tureckim znaczny zapas kawy i otworzył pierwszą kawiarnię w Wiedniu. Za Sasów kawa rozpowszechniła się i w Polsce. Pod koniec XVIII w. coraz więcej „kafenhauzów" powstawało.

4. Herbata chińska, właściwie „herba the" — „zioło the", była pod koniec XVIII stulecia nowością, wprowadzaną w magnackich domach. Ludzie starej daty odnosili się do niej nieufnie. Wybitny przyrodnik tego okresu, Krzysztof Kluk, pisze, że „gdyby Chiny wszystkie swoje trucizny przesłały, nie mogłyby nam tyle zaszkodzić, ile swoją herbatą..."

5. Pierwsze zegary poruszane mechanizmem zjawiły się w Europie z początkiem XIV w. W Polsce od XV stulecia mamy już zegary wieżowe (Gniezno 1414). Na dobre rozpowszechniają się u nas z początkiem XVI w. Zegar ratuszowy krakowski kosztował

w 1680 r. 2900 zł (cena ok. 26 wołów). Jezuita Adam Kochański udoskonalił mechanizm zegarka przez zastosowanie tzw. włoska.

6. Zdobione grzebienie rogowe znamy już z wykopalisk IX i X w. Były nieodzownym przedmiotem służącym do toalety dawnych mieszkańców naszych ziem. W Gdańsku wykopano grzebienie składane, tak jak się składa brzytwę. Oprawka i sam grzebień sporządzone są z kilku delikatnych płytek na rogowych nitach. Powierzchnię pokrywa subtelna rzeźba.

7. Wodociągi znane były na Śląsku i w Krakowie od końca XIV w. W XV i XVI w. istniały po licznych miastach i miasteczkach. Wodę z rzeki sprowadzano rurami drewnianymi lub glinianymi do głównego zbiornika na rynku, skąd rurami doprowadzano ją do niektórych warsztatów lub do domów. Krakowskie „rurmusy" zniszczyli w czasie najazdu Szwedzi.

8. Indyki, zwane dawniej kurami indyjskimi, przywieziono po raz pierwszy do Hiszpanii w 1524 r., wkrótce po zdobyciu Meksyku. Rozpowszechnili je w Europie jezuici. Anzelm Gostomski w „Gospodarstwie" (1588) zaleca m. in. „indyjskie kury pod swojskie kokoszy polskie sadzić, a od mokrości z młodu strzec".

9. Po raz pierwszy huknęły działa saraceńskie przy oblężeniu Sewilli w XIII w. W Polsce już za Kazimierza Wielkiego słychać o działach, ale bardzo rzadko. W XV w. wzmianki o nich są częstsze. Użyto ich w walce z Krzyżakami pod Grunwaldem oraz przy oblężeniu Malborka. Dopiero w XVI w. zaczęli nasi ludwisarze obok dzwonów odlewać działa i moździerze.

10. Wynalazcą lampy naftowej był Ignacy Łukasiewicz, z zawodu aptekarz. Sporządził lampę na kształt oliwnej, posiadającą zbiornik z grubej blachy i szkło sporządzone z miki. Z powodu powszechnej obawy przed eksplozją i pożarem nie było rzeczą łatwą namówić większe instytucje do wprowadzenia oświetlenia naftowego. Pierwszy zastosował je szpital powszechny we Lwowie 31 lipca 1853 r.

10. JAKIE TERYTORIA BADALI LUB ZWIEDZALI ... ?

1. Michał Boym, jezuita, rodem ze Lwowa, wysłany jako misjonarz podróżował od 1643 r. po Chinach. Opracował atlas chiński, posługując się urzędowymi mapami chińskimi. Napisał kilka prac po łacinie o tamtejszych stosunkach, m. in. „Flora Sinensis", tj. „Flora chińska" (1656), oraz dzieło o medycynie chińskiej. Bez śladu przepadł jego katechizm chiński.

2. Henryk Czeczott, inżynier górniczy, profesor Akademii Górniczej w Krakowie, odbywał liczne podróże w celach naukowo-technicznych. W 1913 r. był kierownikiem ekspedycji do poszukiwań złota i kruszców w Ałtaju syberyjskim i mongolskim. Wynikiem prac ekspedycji było zbadanie ogromnych obszarów, nie znanych do owego czasu, oraz odkrycie wielu złóż mineralnych.

3. Benedykt Dybowski, przyrodnik-lekarz, za udział w powstaniu styczniowym skazany na karę śmierci, którą mu potem zamieniono na 12 lat katorgi, przybył w 1865 r. nad Bajkał, gdzie z trzema współwygnańcami zajął się badaniem fauny Jeziora Bajkalskiego i dowiódł jej ogromnego bogactwa. Po odzyskaniu wolności wyprawił się na Kamczatkę, Sachalin, Wyspy Kurylskie i Komandorskie.

4. Józef Kowalewski za przynależność do towarzystwa filomatów został zesłany do Kazania. Zabrał się tam do badania życia nie znanych ludów azjatyckich i języków wschodnich. Podróżował po niedostępnych i nie znanych częściach Mongolii i Chin. Kowalewski zapoczątkował naukowe badanie Mongolii. Ogłosił dwutomowy słownik mongolsko-rosyjsko-francuski.

5. W latach 1882—1884 Stefan Rogoziński zorganizował polską wyprawę do Kamerunu w Afryce Zachodniej. Wynikiem jej było odkrycie katarakt na rzece Mungo, jeziora M'Bu (nazwanego na cześć fi-

nansującego ekspedycję Tyszkiewicza jeziorem Benedykta), nakreślenie nowej mapy krajów Bakundu. Rogoziński napisał rozprawę o narzeczu plemienia Bakwiri i zgromadził bogate zbiory etnograficzne.

6. Edmund Strzelecki po upadku powstania listopadowego odbywał liczne podróże naukowe. Zwiedzał Amerykę Północną i Południową, Indie Wschodnie, Nową Zelandię, Jawę, Egipt. W 1839 r. przybył do Australii, badał Tasmanię oraz południowo-wschodnią część kontynentu. W lutym 1840 r. ustalił najwyższy szczyt Alp Australijskich i nazwał go Górą Kościuszki.

7. Jan z Kolna, domniemany polski odkrywca Ameryki, miał z polecenia duńskiego króla Krystiana I wylądować w 1476 r. na wybrzeżu Labradoru. Prawdopodobnie dotarł tylko do Grenlandii. Zarówno ten fakt, jak i narodowość żeglarza nie zostały dotychczas w nauce wyświetlone. W źródłach występuje pod mianem Scolnus, Scolvus, Scolus.

8. Bronisław Grąbczewski, podróżnik polski w służbie rosyjskiej, badał Turkiestan, Pamir, Kandżut, północny Tybet i Kaszgarię w latach 1876—1889. Zgromadzone przez niego zbiory przyrodnicze i inne, jak np. zdjęcia marszrutowe przeszło 10 000 km w krajach przedtem nie zbadanych, rozszerzyły znacznie naszą wiedzę o Azji Środkowej.

9. Benedykt Polak, franciszkanin z Wrocławia, był jedynym towarzyszem podróży do Tatarii słynnego Włocha Jana de Piano Carpino, który w latach 1245—1247 z ramienia papieża udał się do Karakorum, stolicy wielkiego chana Mongołów, położonej w północnej części pustyni Gobi. Sprawozdanie, jakie złożył po powrocie w Rzymie, świadczy, że był bystrym obserwatorem.

10. Wacław Rzewuski, orientalista i podróżnik. Położył poważne zasługi w organizacji naukowego badania Wschodu. Założył towarzystwo orientalistów w Wiedniu i wydawał czasopismo fachowe. W 1815 r. udał się w podróż na Wschód. Przebiegał Arabię w stroju Beduina, zdobył wzięcie i szacunek wśród tamtejszej ludności i miano emira.

11. CO SIĘ STAŁO W POLSCE W ROKU ...?

1. W 966 r. Polska przyjęła chrześcijaństwo. Miało to doniosłe znaczenie polityczne. Mieszko I odbierał w ten sposób Niemcom pretekst do dalszych podbojów w imię szerzenia wiary. Otwierała się droga dla wpływów kultury zachodniej na ziemiach polskich, a także dla przejmowania urządzeń feudalnych, które przyczyniły się do konsolidacji klasy panującej.

2. W roku 1025 Bolesław Chrobry, pod koniec życia, koronował się na króla polskiego. W ten sposób, doprowadziwszy państwo do rozkwitu i potęgi, pragnął dać widomy znak niezależności Polski. Koronacja była symbolem jedności i niepodzielności państwa. Podkreślała autorytet zwierzchniej władzy monarszej przeciwko odśrodkowym tendencjom możnowładców.

3. Rok 1138 jest datą statutu Bolesława Krzywoustego, który przed śmiercią podzielił państwo między swych czterech synów. Władza zwierzchnia miała należeć do seniora, który oprócz własnej dzielnicy otrzymywał ziemię krakowską, łęczycką, część Wielkopolski i Pomorze, które nie podlegały podziałom. Statut z 1138 r. zapoczątkował rozbicie dzielnicowe Polski.

4. W 1226 r. Konrad Mazowiecki do walki z pogańskimi Prusami sprowadził do Polski niemiecki zakon rycerski Najświętszej Marii Panny, czyli Krzyżaków, i nadał im ziemię chełmińską. W ciągu około 50 lat podbili Krzyżacy kraj Prusów, zagarniając go dla siebie, wbrew intencji Konrada. U wrót rozbitej Polski wyrosła niebezpieczna potęga.

5. W 1364 r. Kazimierz Wielki założył Uniwersytet Krakowski, jako drugi w Europie środkowej, po praskim (1348), a przed wiedeńskim (1365). Fundacja Kazimierzowska zapewniała uczelni szeroką autono-

mię. Większość katedr — to katedry prawnicze, ponadto dwie katedry medycyny i jedna sztuk wyzwolonych.

6. Jan Olbracht, chcąc uzyskać zgodę szlachty na wyprawę turecką, poczynił na jej rzecz znaczne ustępstwa, niekorzystne dla mieszczan i chłopów. W roku 1496 na sejmie w Piotrkowie zakazano mieszczanom nabywać dobra ziemskie, chłopów silniej przywiązano do ziemi. Tylko jeden w ciągu roku mógł opuścić wieś za zgodą pana i iść na służbę, studia lub do rzemiosła.

7. W roku 1569 Polska i Litwa zawarły na sejmie w Lublinie unię, łącząc się w „jedną Rzeczpospolitą" z zachowaniem pewnych odrębności obu państw. Odtąd Polska i Litwa miały mieć wspólnie obieranego króla, a zarazem wielkiego księcia, wspólny sejm, politykę zagraniczną i monetę. Odrębne były prawa, urzędy, wojsko, skarb i administracja.

8. W 1655 r. wojska szwedzkie wtargnęły do Rzeczypospolitej nigdzie nie napotykając większego oporu. Magnaci, pospolite ruszenie, miasta poddawały się obcym najeźdźcom. W tej ciężkiej sytuacji pierwsze ruszyły do walki masy chłopskie oraz drobna i średnia szlachta. 5-letnia wojna ze Szwedami spowodowała olbrzymie zniszczenie kraju.

9. 3 maja roku 1791 sejm, radzący od 1788 r. nad reformą Rzeczypospolitej, uchwalił nową konstytucję. Znosiła ona wolną elekcję i liberum veto. Mieszczanom zapewniała nietykalność osobistą, prawo nabywania dóbr ziemskich i obejmowania wyższych urzędów. Pańszczyznę i poddaństwo chłopów pozostawiała bez zmian.

10. W marcu 1864 r. rząd carski wydał dekret o uwłaszczeniu chłopów w Królestwie. Było to główne osiągnięcie powstania styczniowego. Manifest powstańczy głosił bowiem: „Ziemia, którą lud rolniczy posiadał dotąd na prawach czynszu lub pańszczyzny, staje się od tej chwili bezwarunkową jego własnością." Rząd carski uznał tylko fakt dokonany. Data 1864 zamyka okres feudalizmu na ziemiach polskich.

12. CO TO ZA LUDY?

1. Jadźwingowie, szczep pruski osiadły na Podlasiu, wystąpili na widowni dziejowej na przełomie XII i XIII w. Zajmowali się myślistwem i rybołówstwem. Nie utworzyli własnego państwa, lecz napadali pograniczne ziemie Mazowsza i Rusi. Ostatni napad Jadźwingów na ziemię lubelską w 1282 r. zakończył się wielką klęską zadaną im przez Leszka Czarnego. Odtąd zniknęli z kart historii.

2. Etruskowie przybyli do Italii z Małej Azji i około 1000 roku p. n. e. osiedlili się w dzisiejszej Toskanii. Tworzyli między sobą luźne związki dla wspólnych celów politycznych i nie posiadali silnej władzy centralnej. Rządzili u nich królowie, a ludność dzieliła się na możną szlachtę i ludność poddańczą, która uprawiała jej grunty. Mieli wysoko postawione rolnictwo i rozwinięte rzemiosło metalowe.

3. Wołosi był to lud pasterski ocalały po niedostępnych górach od gór Pindus do Karpat Siedmiogrodzkich, wywodzący się z gockiej i trackiej ludności miejscowej. Zeszli z czasem z gór i bardzo szybko rozrodzili się najpierw na Wołoszczyźnie, później na Mołdawii. Pasterze wołoscy zawładnęli górami. Zakładali wsie na prawie wołoskim, dotarli aż do Polski i Moraw.

4. Lutycy (Wilcy, Weletowie), szczep dawnych Słowian zachodnich, zamieszkiwali ziemie między dolną Odrą a Łabą. Odznaczali się odwagą i długo bronili się przeciwko zalewowi niemieckiemu. Podbici zostali dopiero w połowie XII w. przez Albrechta Niedźwiedzia, po założeniu Marchii Brandenburskiej.

5. Wikingowie były to skandynawskie ludy morza, występujące także pod nazwą Waregów i Normanów. Pomiędzy VIII a X wiekiem opuszczali swoje siedziby i na małych zwinnych statkach docierali do obcych wybrzeży, a także daleko w głąb lądu. Poja-

wili się nawet na Morzu Śródziemnym, Dnieprem dopłynęli nad Morze Czarne. U ujścia Sekwany założyli księstwo Normandii.

6. Hetyci — starożytny lud, który w XX wieku p. n. e. stworzył państwo we wschodniej części Azji Mniejszej — w swoich podbojach dotarli do Babilonu i wojowali z Egiptem. Rozkwit ich potęgi przypada na wiek XIV p. n. e. Zbadanie języka i pisma Hetytów zawdzięczamy Czechowi Fryderykowi Hroznemu, który też wykazał jego przynależność do grupy języków indoeuropejskich.

7. Maurowie — lud północno-afrykański. Niegdyś Maurami nazywano mieszkańców Gór Atlasu, a po podbiciu tej krainy w VII w. przez Arabów — ludność powstałą ze zmieszania się Arabów z Maurami. Po 711 r. nazwę tę nadawano wszystkim mahometańskim zdobywcom Hiszpanii. Później część z nich wróciła do Afryki, część zaś pozostała na Półwyspie Pirenejskim i nosi nazwę Morysków.

8. Hunnowie, lud azjatycki, zagrażali początkowo napadami północno-zachodnim granicom Chin. Około roku 350 n. e. zaczęli napierać na ludy germańskie, podbili Alanów, Wizy- i Ostrogotów i osiedli pomiędzy Wołgą a Donem. Ich wódz Attyla w połowie V w. stworzył potężne państwo na obszarach od Morza Kaspijskiego po Ren i Dunaj i dotarł pod Paryż. Państwo Attyli upadło po jego śmierci.

9. Fenicjanie, lud pochodzenia semickiego, zamieszkiwali w drugim tysiącleciu p. n. e. wschodnie wybrzeża Morza Śródziemnego. Głównymi ich miastami były Tyr i Sydon. Nie byli narodem wynalazców, ale za to doskonałymi kupcami i żeglarzami. Postawili wysoko sztukę budowania okrętów. Nad Morzem Śródziemnym zakładali swoje kolonie, m. in. słynną Kartaginę.

10. Aztekowie — lud, który nadciągnął z północy — około 1300 r. zdobyli Meksyk i utworzyli tam potężne państwo. Posiadali wysoko rozwiniętą kulturę, rozbudowane rzemiosło i handel, posługiwali się pismem obrazkowym i mapami. Zachowały się ruiny ich monumentalnych pałaców i świątyń. Opanowanie Meksyku przez Corteza w pierwszej połowie XVI w. położyło kres państwu Azteków i ich kulturze.

13. GDZIE UMARŁ...?

1. Tadeusz Kościuszko zmarł 15 października 1817 r. w Solurze w Szwajcarii, gdzie spędził dwa ostatnie lata swojego życia. Mieszkał w wynajętym pokoju u Franciszka Zeltnera, dawnego prefekta kantonu. Otaczano go tam troskliwą opieką i głęboką czcią. Przed domem gromadzili się co dzień ubodzy, którym udzielał wsparcia; nawet koń Naczelnika stawał przy zbliżaniu się żebraka.

2. Jarosław Dąbrowski, członek Centralnego Komitetu Narodowego, organizator sił zbrojnych powstania styczniowego, generał i wódz sił zbrojnych Komuny Paryskiej, ciężko ranny na barykadzie Paryża 23 maja 1871 r., zmarł tegoż dnia w szpitalu. Pogrzeb jego był wielką manifestacją walczącego ludu paryskiego.

3. Maurycy Beniowski, za udział w konfederacji barskiej zesłany na Kamczatkę, zdołał stamtąd zbiec i dotrzeć do Francji. Otrzymawszy na swoją propozycję misję podboju Madagaskaru zajął tę wyspę i ogłosił się jej królem (1776). Zginął na Madagaskarze w 1786 r. w walce z wysłanymi przeciw niemu, jako buntownikowi, wojskami francuskimi.

4. Ignacy Domejko, filareta, wybitny geolog, po upadku powstania listopadowego wiele lat spędził w Chile. Odegrał pierwszorzędną rolę w rozwoju tego kraju. Jego badania i odkrycia geologiczne umożliwiły rozbudowę przemysłu górniczego. Uczył Chilijczyków korzystania z odkryć naukowych, starał się o podniesienie kultury i oświaty w ich kraju. Zmarł w Santiago 23 stycznia 1889 r.

5. Kazimierz Gzowski, emigrant z 1831 r., od połowy XIX w. kierował ważnymi robotami komunikacyjnymi w Kanadzie, budując koleje, drogi, porty i mosty. Jego głównym dziełem był most tzw. międzynarodowy na rzece Niagara, na granicy Stanów Zjednoczonych i Kanady. Budowa tego mostu należała w XIX w. do najtrudniejszych przedsięwzięć technicznych. Zmarł w Toronto w 1898 r.

6. Adam Mickiewicz we wrześniu 1855 r. z misją od Czartoryskiego wyjechał na Wschód. Miał współdziałać w tworzeniu legionów polskich po stronie Turcji w wojnie z Rosją. W Konstantynopolu padł ofiarą cholery i zmarł 26 listopada tegoż roku. Zwłoki przewieziono do Paryża i pochowano uroczyście w Montmorency. W roku 1890 prochy jego sprowadzono na Wawel.

7. Kazimierz Pułaski, uczestnik konfederacji barskiej, wyrósł na pierwszego partyzanta wśród konfederatów. Po zamachu na króla musiał wyjechać z kraju. Udał się do Ameryki i wziął udział w walce o niepodległość Stanów Zjednoczonych. Dowodził kawalerią w randze generała brygady, stał na czele własnego legionu. Poległ 3 października 1779 r. w bitwie pod Savannah.

8. Stanisław Worcell, rewolucyjny demokrata i socjalista utopijny, po upadku powstania listopadowego rozwinął ożywioną działalność polityczną we Francji, Belgii i Anglii. Był jednym z twórców Gromady Grudziąż Ludu Polskiego. Współpracował z rewolucjonistami różnych narodowości, przyjaźnił się z Mazzinim i Hercenem. Zmarł w Londynie 3 lutego 1857 r.

9. Alfons Rzeszotarski, profesor Politechniki w Petersburgu, pochodził z ziemi radomskiej. Studia techniczne ukończył, jak wielu innych Polaków, w Instytucie Technologicznym w Petersburgu. Pracował długi czas w obuchowskiej fabryce dział i pancerzy okrętowych, pełniąc funkcję głównego metalurga. Prowadził ważne badania z dziedziny wewnętrznej budowy metali. Zmarł w Petersburgu 17 stycznia 1904 r.

10. Ernest Malinowski, wybitny inżynier polski, ukończył studia po 1831 r. na emigracji w Paryżu. Od 1850 r. był inżynierem w Peru. Głównym jego dziełem jest wybudowanie linii kolejowej przez Andy. Najwyższe wzniesienie tej linii wynosi 4768 m. Posiada ona 35 tuneli oraz 20 mostów i wiaduktów nad przepaściami. Dzięki tej kolei rząd peruwiański mógł eksploatować bogactwa naturalne w głębi kraju. Malinowski zmarł w Peru w 1899 r.

14. KTO BYŁ AUTOREM DZIEŁA ... ?

1. „Koran", święta księga islamu, zawiera objawienia Mahometa. Została spisana już po śmierci proroka w latach 632—656. Treść obejmuje zasady wiary i moralności, przepisy prawa cywilnego i karnego, higieny i polityki, bez systematycznego uporządkowania, w formie pouczeń, opowiadań, przestróg. Koran był wzorem dla literatury arabskiej.

2. Mikołaj Kopernik na podstawie obserwacji astronomicznych i obliczeń doszedł do wniosku, że wbrew ówczesnym poglądom Ziemia i inne planety obracają się dookoła Słońca. Teorię swoją ogłosił w wiekopomnym dziele „De revolutionibus orbium coelestium" („O obrotach sfer niebieskich"), które wyszło drukiem w Norymberdze w 1543 r., na krótko przed jego śmiercią.

3. Erazm z Rotterdamu, najbardziej wszechstronny i wpływowy humanista XVI stulecia, w „Pochwale głupoty" (1509 r.) występował przeciw nadużyciom w Kościele i przeciw scholastyce. Łączył szeroką wiedzę z ciętym humorem. Odegrał poważną rolę w przygotowaniu reformacji, chociaż później występował przeciw Lutrowi i do końca życia pozostał katolikiem.

4. Andrzej Frycz Modrzewski w dziele „O naprawie Rzeczypospolitej" przeprowadził ostrą krytykę stosunków feudalnych i wziął w obronę chłopa przed rosnącą pańszczyzną i poddaństwem. Program jego był najlepiej przemyślanym programem społecznym w Polsce epoki Odrodzenia.

5. Karol Montesquieu jest autorem dzieła „O duchu praw" („L'esprit des lois", 1748 r.). Zanalizował w nim ustroje państw europejskich i wskazał ustrój Anglii, jako najlepiej ubezpieczający wolność, w for-

mie monarchii kontrolowanej przez reprezentację narodu. Umotywował też zasadę rozdziału władzy na prawodawczą, wykonawczą i sądowniczą.

6. Stanisław Konarski ogłosił w latach 1760—1763 wielkie dzieło o reformie politycznej państwa pt. „O skutecznym rad sposobie". Zwalczał tam osławione twierdzenie, że Polska nierządem stoi, a domagał się zreformowania władz wykonawczych, zniesienia liberum veto i wprowadzenia zasady większości w sejmie.

7. Karol Marks, twórca naukowego socjalizmu, wydał w 1867 r. I tom „Kapitału". Pracę tę nazywał dziełem swojego życia. „Kapitał" zawiera wykład podstaw ekonomicznych i socjalistycznych poglądów Marksa. Jest krytyką współczesnego mu społeczeństwa i kapitalistycznego sposobu produkcji. Po śmierci Marksa dwa dalsze tomy „Kapitału" przygotował do druku Fryderyk Engels.

8. Stanisław Kostka Potocki, polityk i mówca z okresu Sejmu Czteroletniego, w Królestwie Kongresowym minister wyznań i oświecenia, walczył z ciemnotą i wstecznictwem. W 1820 r. ogłosił „Podróż do Ciemnogrodu". Jest to fikcyjny opis podróży do krainy, gdzie obrały siedlisko wszystkie zabobony, przesądy i nadużycia. Była to zwłaszcza ostra satyra na Kościół.

9. Tomasz More (Morus) był autorem dzieła „Utopia" (1516 r.). Krytykuje w nim współczesny sobie ustrój społeczno-polityczny i jego podstawę: własność prywatną. Przeciwstawia mu idealny ustrój fantastycznej wyspy Utopii. Morus wywarł ogromny wpływ na rozwój postępowej myśli społecznej. Za sprzeciwianie się reformom religijnym Henryka VIII został skazany na śmierć.

10. W latach 1788—1790 opublikował Hugo Kołłątaj anonimowo serię listów politycznych pt. „Do Stanisława Małachowskiego referendarza w. kor. o przyszłym sejmie Anonima listów kilka". Doradzał w nich wprowadzenie zmian ustrojowych, zniesienie poddaństwa, utworzenie drugiej izby parlamentarnej złożonej z posłów miejskich.

15. CO WIESZ Z HISTORII WYCHOWANIA?

1. Walka o dopuszczenie kobiet na uniwersytety rozegrała się w Europie w drugiej połowie XIX w. W Rosji Konstanty Bestużew-Riumin rzucił w 1867 r. myśl udostępnienia im studiów na niektórych wydziałach i sam założył potem wyższe kursy dla kobiet, na które napłynęło wiele Polek. Kadry pierwszych studentek w Rosji były zarazem awangardą postępowych ruchów społecznych.

2. Sparta słynęła z surowego wychowania młodzieży, nadzorowanego przez państwo. Chłopcy do 7 lat wychowywali się w domu, a potem w szkołach zorganizowanych po wojskowemu. Ćwiczono ich w karności, przyuczano znosić głód, pragnienie i niewygody. Dużą wagę przykładano do wychowania fizycznego, nie dbając o wykształcenie umysłu.

3. Pierwsza polska politechnika powstała w Warszawie w dobie Królestwa Polskiego, z inicjatywy Stanisława Staszica. Chodziło o dostarczenie krajowi wyszkolonych urzędników technicznych i inżynierów, których przedtem trzeba było sprowadzać z zagranicy. W 1826 r. otwarto Szkołę Przygotowawczą, która 4 lata później przemieniła się w Politechnikę. Po powstaniu listopadowym została zamknięta.

4. Aby ułatwić utrzymanie studiującym, tworzono przy uniwersytetach średniowiecznych bursy dla młodzieży i kolegia dla profesorów. Od fundatora jednego z największych kolegiów teologicznych, Roberta Sorbona, przybrał później nazwę uniwersytet paryski, który przez całe wieki średnie był głównym ośrodkiem studiów teologicznych.

5. Pierwsze gimnazjum protestanckie założono w Pińczowie, w Kieleckiem. Miało dobrych nauczycieli, głównie cudzoziemców, m. in. Francuza Piotra Statoriusza, któremu należy przypisać duży rozwój szkoły (do roku 1568). Szkołę tę zwano nawet górnie „sarmackimi Atenami". Nowością było szersze uwzględnienie języka narodowego oraz nauka greki w najwyższej klasie.

6. Poprzedników Makuszyńskiego i Tuwima, jako klasycznych autorów literatury dziecięcej szukać trzeba w naszym piśmiennictwie XIX w. Podwaliny w tej dziedzinie dali Klementyna z Tańskich Hoffmanowa oraz Stanisław Jachowicz, autor wdzięcznych „Bajek i powiastek" (1824). Wówczas też powstają pierwsze czasopisma, a nawet „Dziennik dla dzieci", redagowany przez Jachowicza.

7. Jan Amos Komeński, członek protestanckiej grupy — braci czeskich, po klęsce Czechów pod Białą Górą osiadł w Polsce w 1628 r. Był nauczycielem w Lesznie. Opracował nowy podręcznik do nauki języka łacińskiego, który zdobył mu powszechną sławę. Napisał dzieło „Wielka dydaktyka". W czasie „potopu" przyjmował z entuzjazmem Karola Gustawa, za co był później wygnany z Polski.

8. Najwybitniejszym dziełem pedagogicznym epoki Oświecenia jest niewątpliwie „Emil" Jana Jakuba Rousseau. Jest to rozprawa filozoficzna w szacie powieści. Autor, wychodząc z założenia, że cywilizacja przynosi z sobą zło, głosi tezę „wychowania naturalnego" po linii dobrych skłonności wrodzonych. Dzieło było chciwie czytane. Sąd paryski skazał je na spalenie przez kata.

9. Komisję Edukacji Narodowej, utworzoną w 1773 r., możemy nazwać pierwszym w Polsce ministerstwem oświaty. Działalnością swoją objęła całokształt wychowania. W ciągu 20 lat dokonała olbrzymiego dzieła, wprowadzając do kultury polskiej wiele zdobyczy Oświecenia, zapewniając uznanie zasadzie szkoły państwowej i świeckiej, reformując uniwersytety, kształcąc nauczycieli, wydając polskie podręczniki itd.

10. Ewaryst Estkowski, wybitny publicysta i pedagog polski, w roku 1848 założył w Poznaniu pierwsze polskie Towarzystwo Pedagogiczne, a w latach 1849—1853 wydawał „Szkołę Polską", pierwsze fachowe czasopismo dla nauczycieli. Położył duże zasługi w krzewieniu oświaty w Wielkim Księstwie Poznańskim. Jego poglądy pedagogiczne w znacznej mierze do dziś zachowały swoją wartość.

16. KTO Z KIM WYGRAŁ BITWĘ...?

1. Bitwa morska z Persami, stoczona za namową Temistoklesa przez Greków koło wysepki Salaminy, w pobliżu Aten, w roku 480 p. n. e., zakończyła się zwycięstwem Ateńczyków. Temistokles sam dowodził flotą grecką. Flota perska została niemal całkowicie unicestwiona. W obawie, aby nie zostać odciętym, król Kserkses musiał się wycofać do Azji.

2. Pod Akcjum w roku 31 p. n. e. Oktawian odniósł zwycięstwo nad swym dawnym sojusznikiem Antoniuszem. Antoniusz uciekł do Egiptu, gdzie wraz z Kleopatrą skończył śmiercią samobójczą. Oktawian został jedynym władcą Rzymu, przez co właściwie upadła ostatecznie dawna republika, mimo że formalnie pozostały jeszcze jej instytucje.

3. Panowanie Tatarów za chana Temuczina (Czingis chana) w XIII w. rozciągało się od Chin aż do Wołgi. Pod wodzą wnuka Temuczina, Batuchana, ruszyli oni na dalsze podboje. Poważny opór stawił im dopiero książę Henryk Pobożny pod Legnicą na Śląsku w 1241 r. Chociaż poniósł klęskę i sam poległ, powstrzymał pochód tatarski.

4. Obertyn — miejsce świetnego zwycięstwa odniesionego 22 sierpnia 1531 r. przez hetmana Jana Tarnowskiego nad kilkakrotnie silniejszym wojskiem hospodara mołdawskiego Piotra. Hetman zastosował metodę walki obronno-zaczepnej w oparciu o wozowy tabor i okopy. Udało mu się ściągnąć siły Wołochów na jedno skrzydło, a zaatakować drugie. Zwycięstwo nie zostało jednak wykorzystane przez Polaków.

5. Lepanto — port u wejścia do Zatoki Korynckiej, gdzie 7 października 1571 r. połączona flota hiszpańsko-wenecko-papieska pod wodzą Don Juana d'Austria zniszczyła flotę turecką, dowodzoną przez Ochiali Paszę. Przewaga Turków na Morzu Śród-

ziemnym została złamana. Wielki obraz przedstawiający bitwę pod Lepanto można oglądać w zbiorach wawelskich.

6. Pretensje Zygmunta III Wazy i jego następców do korony szwedzkiej wtrąciły Polskę w szereg wojen ze Szwecją. W bitwie pod Kirchholmem, położonym 13 km od Rygi, hetman Karol Chodkiewicz odniósł w 1605 r. walne zwycięstwo nad Szwedami dowodzonymi przez Karola Sudermańskiego. W bitwie tej odznaczyła się po raz pierwszy husaria polska.

7. Gdy car Wasyl Szujski zawarł przymierze z Karolem IX szwedzkim, Zygmunt III, zaniepokojony tym sojuszem, wypowiedział mu wojnę, podnosząc pretensje do tronu moskiewskiego. Oblężono Smoleńsk. Zmierzające mu na odsiecz wojska szwedzko-moskiewskie rozgromił pod Kłuszynem 4 lipca 1610 r. hetman Stanisław Żółkiewski, dzięki świetnym atakom jazdy polskiej.

8. Trafalgar — przylądek w południowej Hiszpanii, na wybrzeżu Atlantyku. W jego okolicy flota angielska pod Nelsonem i admirałem Collingwoodem pobiła w roku 1805 flotę francusko-hiszpańską pod wodzą Villeneuve'a. Zwycięstwo to udaremniło przygotowaną przez Napoleona wyprawę na Wyspy Brytyjskie i zapewniło Anglii przewagę na morzu w XIX w.

9. Grochów, wieś na prawym brzegu Wisły (dziś dzielnica Warszawy), upamiętnił się wielką bitwą, którą stoczyły tu 25 lutego 1831 r. wojska polskie pod dowództwem Chłopickiego i Radziwiłła z przeważającymi siłami rosyjskimi pod gen. Dybiczem. Krwawa bitwa (słynna walka o Olszynkę, w czasie której Chłopicki został ranny) pozostała nie rozstrzygnięta.

10. Sadowa — wieś w północnych Czechach, obok Hradca Kralovego (Königgrätz). 3 lipca 1866 r. stoczyły tu wojska pruskie pod wodzą Wilhelma I zwycięską i rozstrzygającą o losach wojny prusko-austriackiej bitwę z armią austriacko-saską pod wodzą gen. Benedeka. Przegrana wojna zadecydowała o supremacji Prus w Niemczech na niekorzyść Habsburgów.

---

17. UŁÓŻ CHRONOLOGICZNIE BUDOWLE!

1. Wielka Piramida — to olbrzymi grobowiec faraona Chufu (Cheopsa), wzniesiony w pobliżu dzisiejszego Gizeh ok. 2900 lat p. n. e. Jest to największa budowla kamienna czasów starożytnych. Ma 142 m wysokości. Składa się na nią około 2 milionów bloków kamiennych, ważących do 15 ton. W pobliżu niej stoją piramidy faraona Chafra i króla Men-Kau-Ra.

2. Najsławniejszą z wszystkich świątyń ateńskich był Partenon, wzniesiony na Akropolu w V wieku p. n. e. na cześć bogini Ateny. Zbudowany w stylu doryckim z białego marmuru i otoczony kolumnami, nie imponuje rozmiarami, lecz raczej doskonałością proporcji i pięknością rzeźb, które wyszły z pracowni Fidiasza.

3. W III stuleciu p. n. e. panował w Chinach cesarz Shi Han Ti. Jego silne rządy zaczynają nową erę zjednoczenia i rozkwitu Chin. Wytrwale walczył z plemionami koczowniczymi z północy i, aby zabezpieczyć kraj przed ich napadami, rozpoczął budowę olbrzymiego muru, mającego ok. 3000 km długości. Mur chiński został przebudowany w okresie XIV—XVII w. Znaczna jego część zachowała się do dzisiaj.

4. Koloseum — to olbrzymi amfiteatr w Rzymie, używany niegdyś do igrzysk. Budowę jego rozpoczął cesarz Wespazjan, a ukończył Tytus. Otwarcie nastąpiło ok. 80 r. n. e. Wnętrze Koloseum było wspaniale dekorowane, mogło pomieścić 50 000 widzów. Tam odbywały się walki gladiatorów, tam ginęli pierwsi chrześcijanie. Koloseum jest dziś jedną z największych ruin świata.

5. Meczet Hagia Sofia jest dawnym kościołem św. Zofii w Konstantynopolu, wybudowanym przez cesarza Justyniana w VI w. wielkim nakładem kosztów. Jest to najświetniejszy zabytek stylu bizantyńskiego w architekturze. Po zdobyciu Konstantyno-

pola Turcy przerobili go na meczet, przy czym zatynkowali bogate mozaiki. Dobudowano też wówczas minarety.

6. Alhambra — zamek królewski i twierdza, górująca nad Granadą; wzniesiono ją w latach 1248—1354. Budynek, z zewnątrz nieco ciężki, w swej wewnętrznej strukturze jest najpiękniejszym przykładem architektury mauretańskiej w Hiszpanii. Imponująco przedstawia się zwłaszcza tzw. dziedziniec lwów, z arkadami wspierającymi się na 124 kolumnach z białego marmuru.

7. Kaplica Zygmuntowska w katedrze na Wawelu należy do arcydzieł sztuki Odrodzenia. Wzniesiona została na polecenie Zygmunta I w latach 1519—1533 przez Włocha Bartłomieja Berecci. Harmonia jej wymiarów, lekkość kopuły i wytworność dekoracji rzeźbiarskiej czynią ją jednym z najpiękniejszych zabytków renesansowych po tej stronie Alp.

8. Eskurial, renesansowy pałac-klasztor położony ok. 50 km od Madrytu, został wzniesiony przez Filipa II w latach 1562—1584 jako budowla wotywna za zniszczenie przez żołnierzy hiszpańskich kościoła św. Wawrzyńca w St. Quentin. Na pamiątkę męczeństwa tego świętego Eskurial ma w założeniu poziomym kształt rusztu. Kosztowna ta budowla pochłonęła dochody Hiszpanii z całych zamorskich prowincji.

9. Tadź Mahal — Korona Pałacu — był to tytuł jednej z żon cesarza Shah Jahan, żyjącego w Agrze (Indie) w połowie XVII w. Po jej śmierci cesarz kazał wznieść wspaniałe mauzoleum z białego marmuru, nad którym przez 20 lat pracowało wiele tysięcy ludzi, rzeźbiąc kamień i układając misterne mozaiki Jest to jeden z najwspanialszych zabytków architektury hinduskiej.

10. Pałac Zimowy, rezydencja carów, został wzniesiony w Petersburgu w latach 1754—1762. Zbudował go w stylu barokowym włoski architekt Franciszek Rastrelli, twórca szeregu wielkich budowli i propagator architektury zachodniej na terenie Rosji. Ojca jego, rzeźbiarza, sprowadził z Florencji Piotr Wielki.

18. JAKĄ ŚMIERCIĄ ZMARLI ...?

1. Z całkiem błahego powodu poróżnili się z sobą król Ryszard Lwie Serce i jego wasal, wicehrabia Limoges. Chodziło o to, że król zażądał od wicehrabiego znalezionej przezeń na polu złotej ozdoby z czasów rzymskich. Wasal się obraził, doszło do wojny. Oblegając zamek Châlus, Ryszard został zraniony strzałą, co spowodowało zakażenie. Król zmarł pod swym namiotem 6 kwietnia 1199 r.

2. Bona Sforza po śmierci Zygmunta Starego, na skutek niesnasek z synem, wyjechała w 1556 r. do Włoch. Padła ofiarą swojego doradcy Pappacody, który starał się ją namówić do cesji dóbr włoskich na rzecz Filipa II hiszpańskiego. Kiedy Bona chciała wrócić do Polski nie spełniwszy jego żądań, Pappacoda polecił ją otruć nadwornemu lekarzowi. Zmarła 19 listopada 1557 r.

3. Albert I, król Belgii, podczas I wojny światowej walczył na czele armii przeciw Niemcom. Wyparty z kraju, kontynuował wojnę we Francji, pozostając cały czas przy armii belgijskiej. Nieugiętością i męstwem zyskał sobie ogromną popularność. W roku 1934 zabił się w czasie spinaczki, spadłszy ze skały koło Namur.

4. Jan Hus, profesor teologii, a zarazem wymowny kaznodzieja, powstając na zepsucie bogatego duchowieństwa zjednał sobie wielką popularność u ludu czeskiego, ale popadł w zatarg z władzami kościelnymi. Zaproszony na sobór do Konstancji, został postawiony pod sąd jako heretyk i spalony na stosie w 1415 r. Stało się to zarzewiem wojen religijnych i społecznych w Czechach.

5. Paweł I, car rosyjski, syn Katarzyny Wielkiej, po wstąpieniu na tron starał się działać w innym aniżeli matka duchu (złagodził nieco system rządzenia, wypuścił np. z więzienia Kościuszkę). Wkrótce

jednak jego dziwactwa i tyrania doprowadziły do spisku wśród wojskowych pod wodzą Pahlena. Został uduszony w swoim pałacu 23 marca 1801 r.

6. Władysław Sikorski, generał, premier rządu polskiego na emigracji po klęsce wrześniowej, był dowódcą polskich sił zbrojnych, które kontynuowały walkę z Niemcami po stronie mocarstw sprzymierzonych. W 1941 r. nawiązał ponownie stosunki dyplomatyczne ze Związkiem Radzieckim. Zginął w nie wyjaśnionej dotąd katastrofie lotniczej koło Gibraltaru 4 lipca 1943 r.

7. Romuald Traugutt w październiku 1863 r. objął władzę dyktatora powstania. Gdy obiecana pomoc Francji zawiodła, a Austria ogłosiła stan oblężenia, los powstania był przypieczętowany. Traugutt został aresztowany i po czteromiesięcznym śledztwie skazany na śmierć przez powieszenie. Zginął na stokach cytadeli warszawskiej 5 sierpnia 1864 r.

8. Samuel Zborowski, typowy przedstawiciel skorej do samowoli i gwałtów magnaterii polskiej XVI w., skazany został na wygnanie za zabójstwo kasztelana Wapowskiego i napad na Tęczyńskiego. Nie robiąc sobie wiele z wyroku przebywał w Polsce, wszczynał wciąż nowe awantury, groził nawet zamachem na króla. Pochwycony, został ścięty na zamku krakowskim 26 maja 1584 r.

9. Robert Scott, angielski badacz Antarktydy, jako kierownik ekspedycji polarnej z lat 1902—1904 odkrył Ziemię Króla Edwarda VII. W styczniu 1912 r. dotarł z 4 towarzyszami do bieguna południowego (po Amundsenie). W drodze powrotnej wszyscy zmarli z wycieńczenia, znajdując się zaledwie o kilkanaście kilometrów od stacji żywnościowej.

10. Chyba w najbardziej makabryczny sposób zginął Jerzy Dózsa, przywódca zbuntowanych chłopów węgierskich z XVI w. Kiedy oblegał Temesvar, wyruszył przeciw niemu z wojskiem Jan Zapolia. Chłopi zostali rozbici, a Dózsa schwytany, żywcem upieczony na rozżarzonym tronie i zjedzony przez własnych ludzi, którym jedynie pod tym warunkiem darowano życie.

---

19. KTO TO BYLI, BYŁY ... ?

1. Węglarze — polska nazwa karbonariuszy, tajnego stowarzyszenia demokratycznego zawiązanego we Włoszech z początkiem XIX w. do walki o wolność, niepodległość i zjednoczenie kraju. Po 1815 r. karbonariusze przeniknęli do Francji, Niemiec i Polski, gdzie jako spiskowa organizacja radykalnego mieszczaństwa i postępowej szlachty prowadzili walkę z absolutyzmem.

2. Belwederczykami nazywano grupę spiskowców cywilnych, z Ludwikiem Nabielakiem i Sewerynem Goszczyńskim na czele, która 29 listopada 1830 r. rozpoczęła akcję powstańczą zamachem na wielkiego księcia Konstantego. Atak na Belweder nie udał się. Wielki książę ukrył się i ocalał. Z powracającymi z Belwederu spiskowcami połączyli się w noc listopadową podchorążowie.

3. Stefan Batory upamiętnił się w dziejach wojskowości polskiej staraniami o organizację liczniejszej piechoty. Utworzył ją z chłopów z dóbr królewskich, postanawiając, aby z każdych 20 łanów stawiał się do służby wojennej jeden żołnierz-wybraniec, który miał być zwolniony od danin i robocizn (1578 r.). Była to tzw. piechota wybraniecka.

4. W epoce rosnącego rozprzężenia i upadku Kościoła szerzyła się w wielu krajach w XIII—XV w. (u nas zwłaszcza na Śląsku) sekta biczowników, którzy ciągnąc w długich pochodach głosili, że przez biczowanie i modły odwrócą od ludności kary boże (głównie zarazę, tzw. czarną śmierć). Władze kościelne i świeckie tępiły biczowników.

5. Gwarkowie byli członkami gwarectw, czyli stowarzyszeń producentów górniczych, które istniały od XIII w. na Śląsku, w Chęcinach i Olkuszu dla eksploatacji miedzi oraz wytapiania srebra i gal-

manu. Przywileje monarsze gwarantowały gwarkom dość znaczną swobodę gospodarczą. Opłacali królowi „olborę", tj. 1/11 wydobytego kruszcu.

6. Prasołowie — przekupnie soli, rozwożący sól po Rzeczypospolitej. Żyć z prasołki znaczyło żyć z handlu solą. Byli prasołowie wędrowni, a także osiadli po większych miastach, gdzie tworzyli osobne bractwa. Rejestr z 1564 r. wymieniał w Stanisławowie Mazowieckim 26 prasołów. W Krakowie już w XIV w. istniał osobny targ soli (forum salis).

7. Kartuzi — zakon pustelniczy założony w XI w. w La Chartreuse pod Grenoble, według pierwotnej ostrej reguły żyje do dzisiaj. W 1381 r. Jan Ruszczyński ufundował nad jeziorem Wielkie Grzybno na Pomorzu klasztor kartuski, od którego wzięło nazwę miasto Kartuzy. Podobnie osławiona Bereza Kartuska ma swój przydomek od fundacji Kazimierza Sapiehy z XVII w.

8. Kaprowie byli prywatnymi przedsiębiorcami lub właścicielami statków. Na swój koszt i ryzyko zbroili jeden lub więcej statków i wedle instrukcji królewskiej wypełniali zadania na morzu. Był to w XVI w. najłatwiejszy i najtańszy sposób tworzenia marynarki. Tymi „żołnierzami morskimi" posługiwali się dwaj ostatni Jagiellonowie.

9. Szubrawcy — członkowie satyrycznego Towarzystwa Szubrawców, założonego w Wilnie na początku 1817 r., odegrali poważną rolę w dziejach kultury na Litwie, walcząc z ciemnotą i reakcją umysłową. Jednym z prezydentów Szubrawców był Jędrzej Śniadecki. Ich drukowanym organem były „Wiadomości Brukowe", pod redakcją Lachnickiego i Kontryma.

10. Entuzjastki — to nazwa literackiego grona kobiet warszawskich, które w latach czterdziestych XIX w. dążyły do równouprawnienia. Najwybitniejszą z nich była Narcyza Żmichowska (Gabriela). Entuzjastki i Entuzjaści byli ściśle powiązani z demokratycznym ruchem niepodległościowym, reprezentowanym przez Edwarda Dembowskiego i Henryka Kamieńskiego.

---

20. MUZYKA I HISTORIA

1. Pieśń „Jeszcze Polska nie zginęła", tzw. „Mazurek Dąbrowskiego", powstała we Włoszech, w Reggio, w lipcu 1797 r. Muzykę wzięto z pieśni ludowej, słowa napisał poeta Józef Wybicki. Jest sprawą sporną, czy naprzód powstała melodia, której autor jest właściwie nieznany, czy też słowa. Być może, że słowa zostały napisane dopiero w dwa lata później.

2. Chopin wyjechał z kraju w listopadzie 1830 r., jeszcze przed wybuchem powstania. Koncertował w Wiedniu i Monachium, potem udał się do Paryża. We wrześniu 1831 r. zatrzymał się w Stuttgarcie, gdzie doszła go wiadomość o upadku powstania i o wzięciu Warszawy. Dał wyraz swojej rozpaczy, komponując Etiudę c-moll, zwaną „Rewolucyjną".

3. „Eroica", III symfonia Es-dur Beethovena, była poświęcona Bonapartemu, gdyż artysta widział w nim symbol republikańskiej wolności i przywódcę ludu. Dowiedziawszy się o koronacji Napoleona na cesarza, Beethoven zniszczył dedykację i poświęcił symfonię „pamięci wielkiego człowieka".

4. Do najstarszych znanych polskich instrumentów muzycznych trzeba zaliczyć ligawkę — długą drewnianą trąbę, oraz gęśle. O pierwszej wspomina arabski podróżnik po Polsce Al Becri, pisząc o używanym wśród Słowian instrumencie dętym, którego długość przechodzi 2 łokcie. Gęśle pochodzące z wczesnego średniowiecza wykopano w Gdańsku.

5. Ignacy Paderewski, znakomity pianista, pracował dla Polski w okresie I wojny światowej, był jej przedstawicielem na kongresie wersalskim. W 1919 r. przez 10 miesięcy sprawował funkcje premiera w polskim rządzie koalicyjnym. Dopiero w 1922 r. zaczął ponownie koncertować. Zamieszkał

na stałe w Szwajcarii. Zmarł w styczniu 1941 r. w Stanach Zjednoczonych.

6. „Marsylianka", pieśń rewolucyjna, która stała się francuskim hymnem narodowym, została skomponowana w 1792 r. dla armii reńskiej przez oficera Rouget de Lisle'a. Do Paryża zaniosła ją grupa młodych wojskowych z Marsylii, którzy wyruszyli, aby zdetronizować króla. „Pieśń wojenna armii Renu" zyskała ogromną popularność wśród rewolucjonistów i zmieniono jej nazwę na „Marsyliankę".

7. Neron rozpoczął swoje panowanie od zamordowania matki i żony. Czy jednak sam podpalił Rzym w 64 r., tak jak mu to przypisują późniejsi historycy, nie jest rzeczą pewną. Prawdopodobne natomiast są wersje, że stał na balkonie swojego pałacu w czasie pożaru i przy dźwiękach liry śpiewał lament Priama nad płonącym Ilium.

8. Pieśń Nibelungów, niemiecka epopeja z drugiej połowy XII w., opiewająca czyny bohatera Zygfryda i burgundzkiej Krymhildy, posłużyła Ryszardowi Wagnerowi za temat cyklu operowego „Pierścień Nibelunga", który powstał w latach 1851—1874. Także i inne legendy starogermańskie były źródłem natchnienia dla tego wielkiego kompozytora, twórcy nowej formy: dramatu muzycznego.

9. Słowa „Międzynarodówki" napisał w 1871 r. Eugeniusz Pottier, uczestnik walk Komuny Paryskiej, a melodię skomponował Adolf Degeyter. Na międzynarodowym kongresie robotniczym zwołanym do Paryża w setną rocznicę zdobycia Bastylii uznano ją za hymn robotniczy (1889 r.). W czasie tegoż kongresu uchwalono uznać dzień 1 maja za robotnicze święto.

10. Michał Kazimierz Ogiński, hetman wielki litewski, należał do grona oświeconych magnatów epoki stanisławowskiej. Był wielkim miłośnikiem muzyki. Utrzymywał w Słonimiu dobrą orkiestrę, udoskonalił mechanizm harfy, co posłużyło Francuzowi Erardowi do konstrukcji harfy pedałowej. Napisał także kilka polonezów.

---

21. CZY SIĘ SPOTKALI...?

1. W czasie drugiego pobytu w Ameryce w latach 1797—1798 Kościuszko zaprzyjaźnił się z Tomaszem Jeffersonem, amerykańskim mężem stanu. Powierzył mu swoje sprawy majątkowe, polecając użyć pieniędzy na wykup Murzynów i obdarzenie ich wolnością. W 1826 r. w Newark została założona szkoła dla dzieci murzyńskich im. Tadeusza Kościuszki.

2. W 1848 r. gen. Józef Bem objął dowództwo nad powstańczymi wojskami węgierskimi w Siedmiogrodzie. Oczyścił wnet kraj z Austriaków i stał się bożyszczem tamtejszej ludności, a także przedmiotem uwielbienia swojego adiutanta, wielkiego poety węgierskiego Sandora Petöfiego, który zginął u jego boku w walce z Rosjanami.

3. Galileo Galilei, fizyk i astronom włoski epoki Odrodzenia, był otwartym i gorącym zwolennikiem poglądu kopernikowskiego na budowę wszechświata, przez co naraził się inkwizycji, która uważała ten pogląd za herezję. Z Kopernikiem nie mógł się spotkać, ponieważ wielki astronom umarł w 1543 r., a więc przeszło 20 lat przedtem, zanim się narodził Galileusz (1564 r.).

4. W czasie pobytu w Rosji Mickiewicz zaprzyjaźnił się z Puszkinem. Nie zachowały się żadne relacje o ich ważniejszych rozmowach, ale w liście do Odyńca pisał Adam: „... Puszkin prawie mojego wieku... w rozmowie bardzo dowcipny i porywający, czytał wiele i dobrze, zna literaturę nowożytną, o poezji ma czyste i wzniosłe pojęcie".

5. Zygmunt Krasiński był, jak wiadomo, synem generała, wiernego sługi cara Mikołaja I. Po powstaniu listopadowym zabrał go ojciec z sobą do Petersburga, chcąc polecić carskiej łasce. Mikołaj przyjął

młodego poetę uprzejmie, obiecywał wszelkie ułatwienia w otrzymaniu posady dworskiej. Ten jednak prosił tylko o pozwolenie wyjazdu za granicę.

6. W czasie pobytu w Belgii Lelewel miał niejednokrotnie okazję spotkać się z Karolem Markssem, który znajomość tę sobie cenił. „Nie zapomnę nigdy uścisku, jakim mnie Pan zaszczycił na oczach wszystkich podczas uroczystości rocznicy rewolucji polskiej 22 lutego 1848" — pisał Marks do Lelewela w 1860 r.

7. Mikołaj Macchiavelli, włoski mąż stanu i pisarz, miał okazję zetknąć się z Cezarym Borgią, kiedy posłował do niego w 1502 r. Przebywanie z księciem wywarło duży wpływ na pisarza, który powziął głęboki podziw dla jego metod politycznych. Borgia stał się prototypem bohatera słynnego dzieła Macchiavellego „Książę".

8. Antoni van Dyck, utalentowany malarz flamandzki, rodem z Antwerpii, przebywał dłuższy czas na dworze angielskim i malował kilka portretów Karola I Stuarta i jego rodziny. Należą one do największych arcydzieł tego artysty. Van Dyck zmarł w roku 1641; jego wysoki protektor w kilka lat później stracił głowę na szafocie.

9. Już słyszę Waszą odpowiedź, oczywiście twierdzącą. Powiecie, że spotkał się Roosevelt ze Stalinem w Teheranie (1943 r.), w Jałcie (1945 r.)... Ale który Roosevelt? W wymienionych konferencjach brał udział Franklin Delano, prezydent Stanów Zjednoczonych z czasów II wojny światowej. Teodor pełnił tę funkcję w latach 1901—1909 i ze Stalinem nie miał okazji się zetknąć.

10. W dobie rządów pruskich przez 3 lata mieszkał w Warszawie brat zgilotynowanego Ludwika XVI, późniejszy Ludwik XVIII. Chętnie rozmawiał ze Stanisławem Potockim, który niebawem miał zostać prezesem rady stanu Księstwa Warszawskiego. Cieszyło go, gdy Potocki z pamięci przytaczał wiersze poetów greckich i łacińskich i dziwił się, że Polacy są tak mocni w łacinie.

---

22. GDZIE PANOWAŁY DYNASTIE...?

1. Abbasydzi — dynastia kalifów arabskich (750—1258), wywodząca się od wuja proroka Mahometa, Abbasa. Przenieśli siedzibę władzy z Damaszku do Bagdadu i stali się despotami na sposób orientalny, zdając rządy na wezyrów. Że zaś ta godność dostała się możnej rodzinie perskiej, przeto w kalifacie wpływy perskie wzrosły, przyczyniając się do rozwoju cywilizacji arabskiej.

2. Arpadowie — dynastia węgierska; wywodzi się od legendarnego Arpada, wodza plemienia Madziarów. Osiedliwszy swój szczep na prawym brzegu Dunaju, potomkowie Arpada położyli podwaliny pod państwo węgierskie. Szeroką działalność prawodawczą rozwinął król Stefan (święty). Dynastia wymarła w 1301 r.

3. Braganza — imię rodowe dynastii panującej w Portugalii od 1640 do 1910 r., tj. od chwili zrzucenia jarzma hiszpańskiego aż do ogłoszenia republiki. Kiedy w roku 1807 Napoleon ogłosił tron Portugalii za nie obsadzony, Jan VI przeniósł się na kilkanaście lat do Brazylii, gdzie wywodząca się od niego dynastia Braganza panowała od 1822 do 1889 r.

4. Paleologowie — ostatnia dynastia bizantyńska, panująca w latach 1261—1453. Pierwszym jej przedstawicielem był Michał VIII, który odbudował cesarstwo bizantyńskie; ostatni, Konstantyn XI, poległ, kiedy Turcy zdobywali Konstantynopol. Wielu członkom tej rodziny udało się wówczas zbiec do Włoch i Francji, gdzie odegrali znaczną rolę jako wybitni humaniści.

5. Przemyślidzi — dynastia czeska. Po rozpadnięciu się państwa wielkomorawskiego Czechy utworzyły w X w. odrębne państwo pod dynastią Przemyślidów, pozostające jednak w zależności lennej od

Niemiec. Do najwybitniejszych władców z tego rodu należał Brzetysław I, który marzył o jednym wielkim państwie zachodniosłowiańskim pod hegemonią Czech.

6. Ptolemeusze — dynastia macedońsko-grecka, panująca w Egipcie po śmierci Aleksandra Wielkiego. Ptolemeusz, namiestnik Egiptu, Libii i Arabii, przyjął tytuł królewski w roku 306. On i jego następcy szerzyli w Egipcie kulturę helleńską. Za ich panowania kwitną nauki filologiczne, rozwija się matematyka, astronomia i nauki przyrodnicze.

7. Sassanidzi — dynastia nowoperska. W III w. n. e. nastąpiło odrodzenie narodowe Persów. Pod wodzą rodziny Sassanidów zrzucili panowanie Partów i stworzyli wielkie państwo, stanowiące na wschodzie konkurencję dla Rzymu. Nastąpił wówczas nowy rozkwit kultury perskiej. Państwo Sassanidów upadło w VII w. pod ciosami Arabów.

8. Tang — dynastia chińska, panująca od VII do X w. n. e. Jest to okres dużego rozwoju kultury chińskiej, literatury, zwłaszcza poezji, i myśli filozoficznej. Dokonał się też w owym czasie wielki postęp w sztuce i technice. Rozpoczęto wyrabiać papier, drukować przy pomocy tablic rżniętych w drzewie. Jako napój rozpowszechnia się herbata.

9. Tudorowie — angielska dynastia królewska, która panowała w latach 1485—1603. Protoplastą jej był Owen Tudor, szlachcic z Walii, który w 1422 r. ożenił się z Katarzyną, wdową po Henryku V. Królami dynastii Tudorów byli Henryk VII i VIII, Edward VI, Maria i Elżbieta. Czasy panowania tej ostatniej są okresem wielkiej świetności Anglii.

10. Wazowie — dynastia szwedzka, wywodząca się od Gustawa Eriksona Wazy, który po powstaniu Szwedów przeciw Duńczykom został obwołany królem (1523 r.). Z rodu Wazów pochodziło też trzech królów elekcyjnych polskich: Zygmunt III, Władysław IV i Jan Kazimierz. Ich pretensje do tronu szwedzkiego wciągnęły Polskę w niepotrzebne wojny ze Szwecją.

---

23. RZEKI, KANAŁY, MORZA...

1. Aigyptos (Aegyptus) zwali Grecy dolinę rzeki Nil od katarakt zalegających łożysko rzeki na południu do Morza Śródziemnego na północy. Wylewy Nilu sprawiają, że pomimo ciągłej suszy Egipt jest krajem niezmiernie żyznym. Nic więc dziwnego, że już w IV tysiącleciu p. n. e. rozwinęła się tam wysoka cywilizacja.

2. Budowę Kanału Augustowskiego rozpoczęto w 1823 r. podczas wojny celnej z Prusami. Miał on umożliwić eksport zboża polskiego przez Libawę, a więc z pominięciem Prus. Samo rozpoczęcie prac budowlanych przyspieszyło zakończenie pertraktacji handlowych. Budowa kanału, odtąd mniej pilna, przeciągnęła się do 1840 r.

3. Fryderyk I Rudobrody, cesarz niemiecki, władca zdolny i energiczny, próbował wzmocnić panowanie cesarskie nad Włochami. W roku 1162 zburzył Mediolan, ale w końcu musiał uznać pretensje miast lombardzkich. Brał udział w III wyprawie krzyżowej. Idąc drogą lądową przez Azję Mniejszą utonął podczas przeprawy przez rzekę Salef w Cylicji (1190 r.).

4. Legia Naddunajska i Legia Nadwiślańska powstały kolejno z dawnych Legionów polskich Dąbrowskiego. Legia Naddunajska, pod wodzą Kniaziewicza, odznaczyła się w 1800 r. w bitwie pod Hohenlinden; później część jej wysłano przeciw Murzynom na San Domingo. Legii Nadwiślańskiej użył Napoleon do tłumienia powstania w Hiszpanii.

5. Węgrzy, lud ugrofińskiego pochodzenia, przybyli do Europy środkowej z okolic między górną Wołgą a Uralem, jako jedna z ostatnich fal wędrówek ludów. Zasiedlili oni równiny naddunajskie,

skąd napadali na sąsiednie kraje. Kres ich łupieskim wyprawom położył cesarz Otto I, zadawszy im klęskę nad rzeką Lech w 955 r.

6. Po pierwszym rozbiorze Polski w 1772 r. Austria otrzymała południową Małopolskę po Wisłę, Zamość i Podhorce. Wisła stanowiła granicę między resztą Polski a Austrią, która dopiero w trzecim rozbiorze zagarnęła ziemie między Bugiem a Pilicą wraz z Krakowem. Ponownie była Wisła rzeką graniczną za Księstwa Warszawskiego, a następnie oddzielała od Austrii terytorium Wolnego Miasta Krakowa.

7. W czerwcu 1807 r. Napoleon i car Aleksander I spotkali się na tratwie na Niemnie i zawarli tzw. traktat tylżycki. Zadecydowali wspólnie o losach Prus i utworzyli z części zaboru pruskiego Księstwo Warszawskie. Napoleon zostawił Aleksandrowi wolną rękę na wschodzie Europy, jeżeli się dołączy do blokady Anglii. Żaden z nich nie dotrzymał warunków.

8. Na wieść o napadzie Szwedów na Danię w 1658 r. wyruszyły na pomoc koalicyjne wojska Prus, Austrii i Polski, te ostatnie pod dowództwem Stefana Czarnieckiego. Odznaczyły się one w ataku na Sonderburg, przedostając się wpław przez cieśninę morską koło wyspy Alsen. 25 grudnia Polacy zdobyli zamek Koldyngę.

9. Berezyna, prawostronny dopływ Dniepru, smutnie się wsławiła przeprawą w dniach 26—29 listopada 1812 r. armii francuskiej, która swoje ocalenie zawdzięczała jedynie pontonierom gen. Eblé. Wprawdzie armia napoleońska otwarła sobie drogę do dalszego odwrotu, ale na brzegach Berezyny zostawiła ok. 12 000 zabitych i rannych.

10. Powołana do życia w roku 1568 Komisja Morska była dużym krokiem naprzód w kierunku unowocześnienia naszej marynarki. Sprawowała ona władzę nad okrętami i ich załogami, normowała żeglugę, wysyłała statki na morze wyznaczając im zadania do spełnienia, dbała o dyscyplinę i karność. Jej zasługą jest wydanie w 1571 r. artykułów wojskowych dla marynarki.

24. Z JAKIM ZWIERZĘCIEM WIĄŻESZ...?

1. Władysław Jagiełło lubił niezmiernie śpiew słowików. Zamiłowanie to stało się przyczyną jego śmierci, gdyż słuchając w nocy ich trelów zaziębił się i umarł w maju 1434 r. Tradycja o miłującym ptasich artystów królu przechowała się długo. W czasie uroczystości grunwaldzkich w Krakowie w 1910 r. złożono m. in. przed pomnikiem Jagiełły wieniec „od słowików medyckich".

2. Daniel, jeden z proroków biblijnych (VII w. p. n. e.), został uprowadzony do niewoli babilońskiej. Cieszył się sympatią króla Nabuchodonozora. Wzbudziło to zazdrość tamtejszych kapłanów, którzy spowodowali — jak głosi legenda — że Daniela wrzucono do jaskini lwów. Nazajutrz znaleziono go żywego i zdrowego, a lwy leżały koło niego spokojnie.

3. Mieszkańcy Smorgoni, małego miasteczka w powiecie oszmiańskim na Litwie, trudnili się w czasach przedrozbiorowych tresowaniem niedźwiedzi. Stąd nazwa „akademii smorgońskiej" i jej „akademików". Wyuczone niedźwiedzie wodzili następnie po kraju i pokazywali z nimi sztuki albo oddawali na magnackie dwory. Chował je też w Nieświeżu Karol Radziwiłł, zwany Panie Kochanku.

4. W 390 r. Gallowie pobili Rzymian i zajęli Rzym. Ocalał tylko Kapitol, gdzie się zamknęła garstka obrońców. Podanie głosi, że jednej nocy nieprzyjaciele podeszli pod samą twierdzę, a straże spały. Szczęśliwie święte gęsi, hodowane przez kapłanów na Kapitolu, zbudziły krzykiem obrońców i sytuacja została uratowana. Żeby się pozbyć Gallów, musieli się im jednak Rzymianie drogo okupić.

5. Hannibal, wódz kartagiński, od dzieciństwa wzrastał w nienawiści do Rzymian. W roku 218 p. n. e. wyprawił się na Italię z 40 000 armią. Jako zwierząt do transportu m. in użyto słoni, które jed-

nak w większości wyginęły przy przejściu przez Alpy. W 216 r. Hannibal zadał Rzymianom straszliwą klęskę w bitwie pod Kannami.

6. Wojną kokoszą nazwano rokosz szlachty pod Lwowem w 1537 r. Pospolite ruszenie, zwołane przez Zygmunta I na wojnę z Wołoszą, zamiast ruszyć do walki ogłosiło sejm obozowy, czyli rokosz. Krytykowano mocno działalność królowej, domagano się odebrania nieprawnie rozdanych dóbr królewskich. Kiedy szlachta wiecowała, czeladź jej wyłapywała kury po wsiach.

7. Miał pan Pasek oswojoną wydrę, bardzo sprytną. Dowiedział się o niej król Sobieski i prosił szlachcica, aby mu ją ofiarował. Nie mógł Pasek odmówić królowi i odesłał, choć z żalem, piękne zwierzątko do Wilanowa. Zaraz pierwszej nocy wydra wysunęła się z obroży, wyszła do ogrodu i poniosła śmierć z ręki przechodzącego żołnierza.

8. Wedle przekazu Długosza Przybysław Śreniawita, rycerz z ziemi krakowskiej, utracił w czasie wojen liczne i piękne stado koni. Została mu tylko klacz Białonóżka, którą także z biedy musiał sprzedać. Po kilku latach zjawiła się utracona klacz, przyprowadzając rycerzowi wspaniałe stado koni węgierskich.

9. Związek Jaszczurczy powstał pod koniec XIV w. na ziemiach krzyżackich i miał na celu obronę szlachty przed Krzyżakami. Jego rozkwit przypada na lata 1450—1454. Na wieść o mających nastąpić przeciw nim represjach zwrócili się „jaszczurkowcy" potajemnie do króla polskiego, co doprowadziło do poddania się ziemi pomorskiej i pruskiej Polsce.

10. Ks. Jan Dzierżoń (1811—1906), Ślązak, był zamiłowanym pszczelarzem. Więcej też zajmował się swoją pasieką aniżeli duszpasterstwem. Zyskał sobie przydomek „księcia pszczół na Katowicach". Postawił tezę dzieworództwa u pszczół, która przyjęła się w nauce. Zreformował ul przez skonstruowanie ruchomego wnętrza, co pozwoliło w efekcie na racjonalną gospodarkę w pasiece.

25. W JAKICH DZIEDZINACH WIEDZY I TECHNIKI ODZNACZYLI SIĘ ... ?

1. Leon Cienkowski, pierwszy polski mikrobiolog o światowej sławie, pochodził z Warszawy i był kolejno profesorem w Petersburgu, warszawskiej Szkole Głównej, Odessie i Charkowie. On pierwszy w Polsce i w Rosji rozpoczął badania drobnoustrojów, opisał 43 nowe gatunki pierwotniaków, napisał wiele cennych książek. Jest twórcą bakteriologii polskiej i rosyjskiej. Zmarł w 1887 r.

2. Maria Curie Skłodowska, ur. w 1867 r. w Warszawie, żona francuskiego fizyka, odkryła w blendzie uranowej pierwiastek polon, który okazał się potem produktem rozpadu radu, pierwiastka odkrytego przez małżonków Curie. Po tragicznej śmierci męża objęła jego katedrę w Sorbonie. Za prace z zakresu promieniotwórczości otrzymała nagrodę Nobla (1903).

3. Samuela Dicksteina (1851—1940) możemy nazwać organizatorem polskiej nauki matematycznej. Był założycielem pierwszych fachowych czasopism i wydawcą prac z tej dziedziny. Zgromadził też wielki księgozbiór fachowy, który ofiarował Towarzystwu Naukowemu Warszawskiemu. Pisywał prace o działalności matematyków polskich.

4. Zmarły w roku 1954 prof. Ludwik Hirszfeld poświęcił się głównie badaniu zróżnicowania grupowego krwi z punktu widzenia charakteru konstytucyjnego jej cech. Zagadnienia naukowe stały się dla niego punktem wyjścia do prac o wielkiej doniosłości społecznej, jak problem patologii ciąży, sprawa poronień oraz dochodzenia ojcostwa.

5. Stanisław Lubieniecki, ur. w 1623 r., arianin, wskutek prześladowań musiał opuścić Polskę. Dzieło jego pt. „Theatrum cometicum", wydane w Amsterdamie w 1668 r., jest owocem iście benedyktyńskiej

pracy. Obejmuje opis wszystkich komet, jakie zaobserwowano od „potopu" do 1665 r. Ma ono dziś jeszcze znaczenie przy identyfikacji pojawiających się komet.

6. Inżynier Ralf Modrzejewski, syn znanej aktorki, odznaczył się jako konstruktor mostów w Stanach Zjednoczonych. Do najwybitniejszych jego dzieł należy most na Mississippi pod miastem St. Louis oraz most wiszący w Filadelfii, w chwili wykończenia (1926 r.) najdłuższy most wiszący świata, przy czym rozpiętość środkowego przęsła wynosiła 533,5 m.

7. Karol Olszewski, wybitny chemik, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego pracował głównie nad otrzymywaniem niskich temperatur oraz nad skraplaniem gazów. W 1883 r. otrzymał wraz z prof. Zygmuntem Wróblewskim ciekły tlen, następnie azot i tlenek węgla. Badania jego doprowadziły do osiągnięcia temperatury —240°.

8. Kazimierz Prószyński był polskim wynalazcą w zakresie kinematografii, którą zajmował się jeszcze pod koniec ubiegłego wieku. Udało mu się zlikwidować w aparacie projekcyjnym męczące dla wzroku drganie obrazów. Był też twórcą pierwszej ręcznej kamery filmowej, co dało podstawę do szybkiego rozwoju filmu dokumentalnego i naukowo-oświatowego.

9. Rudolf Weigl, polski mikrobiolog, od czasu I wojny światowej prowadził badania nad tyfusem plamistym. Udało mu się otrzymać hodowlę zarazka, co miało doniosłe znaczenie dla kultywowania mikroorganizmów nie rosnących na zwykłych pożywkach. Opracował metodykę diagnostyki tyfusu plamistego i sporządził zapobiegawczą szczepionkę.

10. Józef Żyliński, inżynier geodeta w służbie rosyjskiej, kierował od roku 1873 akcją osuszania Polesia. W wyniku 30-letnich prac melioracyjnych na 310 000 ha błot powstały łąki, umożliwiono eksploatację 480 000 ha zabagnionych lasów. Jako dyrektor departamentu melioracji rolnych kierował potem robotami na terenie Syberii, Turkiestanu, Kaukazu i Krymu.

1. Gdański Dwór Artusa był pierwotnie miejscem spotkań zamożnego mieszczaństwa, a od XVIII w. giełdą zbożową. Wzniesiono go w końcu XV stulecia w stylu gotyckim, a przebudowano w XVII w stylu włoskiego renesansu. Na portalu umieszczono wówczas portrety Zygmunta III i Władysława IV. Został zniszczony w czasie II wojny światowej, ale zrekonstruowano już jego elewację.

2. Sukiennice krakowskie stanowią pamiątkę średniowiecznego zwyczaju skupiania handlu w jednym miejscu celem łatwiejszej kontroli. Pierwotnie gotycki gmach z XIV stulecia został przebudowany w XVI w. przez J. M. Padovano, włoskiego rzeźbiarza i budowniczego, twórcę pięknej renesansowej attyki. Arkady Sukiennic pochodzą z XIX w.

3. Z Kruszwicą, która według tradycji miała być stolicą Polan, związane jest podanie o Popielu i Piaście. Widomym śladem tych bajecznych dziejów ma być stojąca nad Gopłem Mysia Wieża, w której rzekomo zginął król Popiel. Wieża ta, wysoka na 30 m, jest w rzeczywistości szczątkiem kazimierzowskiego zamku z XIV w.

4. Pałac Łazienkowski, pokrótce Łazienkami zwany, powstał w XVIII stuleciu. Stanisław August, nabywszy od Lubomirskich Ujazdów, powierzył architektowi Merliniemu wzniesienie tam zacisznego, małego pałacyku. Zdolny Włoch do dawniej istniejącego pawilonu dobudował dwa skrzydła i piętro, tworząc architektoniczne pieścidełko, nierozerwalnie z Warszawą związane.

5. Świątynia Sybilli znajduje się w Puławach; wzniosła ją w XVIII w. Elżbieta Czartoryska. Wystawiona na wzór budowli klasycznych, pomieściła zbiór pamiątek narodowych. W pałacu znajdowała

się wspaniała biblioteka. W dobie autonomii Królestwa Polskiego były Puławy ważnym ośrodkiem życia umysłowego i towarzyskiego.

6. Klasycystyczny gmach Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu ufundował w 1829 r. Edward Raczyński, zasłużony działacz na polu oświaty i kultury, wydawca źródeł historycznych. Biblioteka stała się rychło ważnym ośrodkiem nauki, tak dzięki cennym zbiorom, jak i szerokiej akcji wydawniczej jej założyciela.

7. Mało jest w Polsce miast, w których przetrwało tyle i tak pięknych pomników średniowiecznego budownictwa, jak w Toruniu. Zachował sporą część swych murów obronnych i baszt. Do jego osobliwości zaliczyć trzeba Krzywą Wieżę. Jest to jedna z gotyckich baszt zewnętrznego muru miejskiego, silnie pochylona.

8. Zamek malborski, zbudowany przez Krzyżaków w 1280 r., był początkowo ośrodkiem komturii, a od 1309 r. siedzibą wielkich mistrzów. Na Górnym Zamku mieścił się konwent, kościół Najświętszej Marii Panny, kaplica, sala kapituł i mieszkania rycerzy, na średnim znajdował się pałac wielkiego mistrza. W 1457 r. poddał się Polakom.

9. Wśród bogato zdobionych renesansowych domów Kazimierza Dolnego wyróżnia się kamienica należąca w XVI w. do rodziny Cellich. Uderza w niej rozbudowana, wymyślna attyka, wieńcząca spokojną, harmonijną część mieszkalną budowli. Bogata architektura mieszczańskich kamienic kazimierskich stanowi dowód rozkwitu miasta w dobie Odrodzenia.

10. Jak Florencja szczyci się drzwiami brązowymi z płaskorzeźbami, prowadzącymi do Kaplicy Chrztu, tak Gniezno jest dumne ze swoich — pochodzących z XII w. — brązowych drzwi katedry, na których średniowieczny artysta umieścił 18 scen z życia św. Wojciecha. Jest to arcydzieło polskiej sztuki romańskiej.

27. SŁYNNE POWIEDZENIA

1. W drugiej połowie XVI w. Francja stała się terenem zaciętych wojen religijnych. Jedynym człowiekiem, który był w stanie przywrócić pokój, był Henryk, król Nawarry, a od 1589 r. król Francji. Jako protestant nie mógł on jednak liczyć na poparcie katolików, a zwłaszcza mieszkańców Paryża. W 1593 r. przeszedł (już po raz wtóry) na katolicyzm i przy okazji wypowiedział tę cyniczną uwagę.

2. Jest to podstawowy aksjomat w filozofii Descartes'a (Kartezjusza), myśliciela, matematyka i fizyka francuskiego z XVII w. Zdanie to miało wyrażać prawdę oczywistą i stanowić podstawę wszelkiego dalszego poznania, było jednak tylko klasycznym wyrazem racjonalizmu, którego Descartes jest wybitnym przedstawicielem.

3. Ludwik XIV wypowiedział te słowa podobno już w 1655 r. Po śmierci kardynała Mazarin w 1661 r. ujął ster rządów i „został sam swoim pierwszym ministrem". Z żelazną konsekwencją przeprowadzał zasadę, że interes króla i państwa — to jedno, a wola królewska jest prawem dla poddanych.

4. Jest to ostatnie zdanie „Manifestu Komunistycznego", opublikowanego w 1848 r. przez Karola Marksa i Fryderyka Engelsa i stanowiącego program klasy robotniczej. Słowa te stały się jednym z głównych haseł ruchu robotniczego. Towarzyszyły one i towarzyszą po dzień dzisiejszy walce proletariatu na całym świecie.

5. Tymi słowami wielki poeta niemiecki Goethe prosił w momencie agonii o otworzenie okna. Przypisywano im znaczenie przenośne, którego zapewne nie miały. „Więcej światła" — to jest więcej rozumu, więcej prawdy, więcej oświaty. Goethe zmarł

w Weimarze w 1832 r. Wywarł wielki wpływ na literaturę światową.

6. Powiedział to Goering, a musiał chyba coś o tym wiedzieć, ponieważ sam był bardzo korpulentny. Przemawiając przez radio w 1936 r. apelował do rodaków, aby zacisnęli pasa. Hitlerowskie Niemcy przygotowywały się wówczas do nowej wojny, a Goering był szefem lotnictwa Rzeszy. W wyniku procesu norymberskiego został w 1946 r. skazany na śmierć przez powieszenie; przed wykonaniem wyroku popełnił samobójstwo.

7. Jest to słowo greckie, którym wielki syrakuzański fizyk i matematyk Archimedes (III w. p. n. e.) dał wyraz swojej radości, kiedy (podobno w kąpieli) udało mu się sformułować podstawową zasadę mechaniki ciał płynnych, prawo określania ciężaru właściwego cieczy. Według tradycji doszedł do tego, kiedy na polecenie króla Hierona II badał, jaka jest zawartość srebra w złotej koronie królewskiej.

8. Wbrew oczekiwaniom Polaków, że po śmierci cara Mikołaja I nastąpią w Królestwie korzystne zmiany, sytuacja nie polepszyła się. Przytoczone słowa skierował car Aleksander II do przedstawicieli szlachty polskiej w 1856 r., podkreślając z naciskiem: „Co mój ojciec zrobił, dobrze zrobił, rządy moje będą dalszym ciągiem jego panowania."

9. Jest to ustęp wiersza Horacego, w którym zwraca się do młodych Rzymian, radząc im naśladować cnoty przodków, zwłaszcza ich odwagę wojenną. Sam poeta nadmiernie nią nie grzeszył, o czym świadczy bodaj jego ucieczka z pola bitwy pod Filippi (42 r. p. n. e.). Werset ten umieszczono na pomniku hetmana Stanisława Żółkiewskiego w Żółkwi.

10. Włochy powstaną same, bez obcej pomocy — było to popularne hasło w okresie tzw. Risorgimento, tj. walk o zjednoczenie i niepodległość Italii. Po raz pierwszy zostało rzucone przez Karola Alberta, króla Sardynii, w odezwie do mieszkańców Lombardii i Wenecji, 24 marca 1848 r.

28. KTO TO BYŁ... ?

1. Stańczyk był błaznem nadwornym Aleksandra Jagiellończyka i Zygmunta Starego. Cięty w słowie i dowcipny, nieraz królowi i możnowładcom mówił prawdę w oczy. Już współcześni odnosili się do Stańczyka z uznaniem, a dla potomności urósł on do symbolu głębokiej troski o dobro państwa (Matejko, Wyspiański).

2. Michała Sędziwoja z Sącza (1566—1646) znano w całej Europie jako wybitnego alchemika. Był uczniem i wybawicielem z więzienia alchemika angielskiego Sethona, od którego miał otrzymać nieco proszku wytwarzającego złoto. Pod koniec życia osiadł na Śląsku. Pisywał cenne traktaty łacińskie, m. in. o siarce i soli, przedrukowywane wielokrotnie za granicą.

3. W czasie pierwszej wolnej elekcji (1573 r.) jakiś jowialny Wielkopolanin pomieścił na liście kandydatów do tronu Bandurę Słupskiego, skromnego szlachcica z województwa inowrocławskiego. Gdy po poważnych kandydatach padło jego nazwisko, wszyscy wybuchnęli śmiechem. Henryk Walezy, traktując Bandurę niby pokonanego współzawodnika, obsypał go łaskami.

4. Michał Piekarski był szlachcicem z Sandomierskiego, podobno nie całkiem zdrowym na umyśle. Powziął zamiar zgładzenia Zygmunta III i plan zamachu układał kilkanaście lat. Wreszcie napadł na króla w katedrze warszawskiej i ranił go czekanem w głowę (1620 r.). Sąd sejmowy skazał Piekarskiego na śmierć wśród straszliwych tortur.

5. Berek Joselewicz, pułkownik polski, w czasie powstania kościuszkowskiego uformował z Żydów pułk lekkiej kawalerii. Walczył następnie w Legionach Dąbrowskiego. W armii Księstwa Warszaw-

skiego został szefem szwadronu ułanów. Zginął w walce z Austriakami pod Kockiem, rozsiekany przez huzarów (1809 r.).

6. Rotmistrz Michałko, bohaterski chłopak wiejskiego pochodzenia, który odznaczył się w wojnie ze Szwedami w dobie „potopu", nie jest postacią wymyśloną przez Sienkiewicza. Michałko, zwany także z szlachecka Michalskim, był młynarzem z Tucholi. Zorganizował oddział partyzancki i walczył na Pomorzu nękając nieprzyjaciela.

7. Krzysztof Celestyn Mrongowiusz (1764—1855) był synem ziemi mazurskiej. Wybitny filolog i pedagog, poświęcił swą działalność naukową obronie polskości Pomorza. Zainicjował badania nad gwarą kaszubską, wydając „Nowy słowniczek polsko-niemiecki". Napisał wiele popularnych książeczek dla ludu mazurskiego.

8. Wczesną wiosną 1794 r. doszło do wystąpień chłopskich we wsi Jemielnicy na Śląsku. Na czele powstańców stanął miejscowy chłop, Marek. „Nie będzie dobrze, aż zrobimy tak jak we Francji" — pouczał współziomków. Wystąpienie chłopów jemielnickich szybko zgnieciono. Aresztowanego Marka skazano na bieg przez rózgi. Do dziś znana jest na Opolszczyźnie „Pieśń o Marku Prawym".

9. Mikołaj Gomółka, wybitny kompozytor polski XVI w., był twórcą „Melodii na Psałterz polski", skomponowanych do przekładu „Psalmów" Jana Kochanowskiego. Dzieło to, świadczące o niepospolitym talencie naszego muzyka, zawiera skarby melodii. Część psalmów ma cechy polskiej muzyki narodowej i przypomina pieśni ludowe.

10. Józef Lompa, polski działacz na Górnym Śląsku w XIX w., był nauczycielem w Lubszy (powiat lubliniecki). Prowadził ożywioną pracę pisarską i oświatową, opracował zarys historii Śląska. Działalność jego przyczyniła się do utrzymania języka polskiego i kultywowania obyczajów polskich wśród śląskich mas ludowych.

29. POCZTA I KOMUNIKACJA

1. Zawiązki późniejszych urządzeń pocztowych istniały w Polsce już w średniowieczu w formie obowiązku poddanych dóbr królewskich do wożenia listów panującego. Nowożytną organizację pocztową wprowadził dopiero Zygmunt August w 1558 r., ustanawiając stałą pocztę z Krakowa do Wenecji, a potwierdził Batory. Zarządzał nią Sebastian Montelupi.

2. Skrzynki pocztowe w Polsce wprowadziła francuska poczta wojskowa, funkcjonująca w czasie wojen napoleońskich. Dla wygody armii zaprowadzono obok krajowej pocztę wojskową, która co drugi dzień odwoziła listy z Warszawy do Paryża. Umieszczono wtedy w Warszawie skrzynki przy ul. Długiej, Senatorskiej i na Nowym Świecie.

3. Traktat wiedeński gwarantował dla Wolnego Miasta Krakowa prawo posiadania poczty, zastrzegając trzem państwom opiekuńczym możność przesyłania korespondencji pocztą własną. Pierwsze Prusy wyinterpretowały to postanowienie na swoją korzyść, zakładając w Krakowie własny urząd pocztowy w 1818 r.; za nimi poszła Austria, wreszcie Rosja.

4. Duże znaczenie dla rozwoju stosunków gospodarczych ma komunikacja morska. Ponieważ na kawałku wybrzeża przyznanym Polsce traktatem wersalskim nie było dogodnego portu, 10 lutego 1920 r. sejm uchwalił budowę portu w Gdyni. Prace rozpoczęto w 1921 r., tworząc stopniowo port handlowy, dostępny dla statków transoceanicznych, a obok port wojenny.

5. Budowę pierwszego mostu na Wiśle pod Warszawą zarządził Zygmunt August, za co sławił go Kochanowski: „Nieubłagana Wisło, próżno wstrząsasz rogi, próżno brzegom gwałt czynisz i hamujesz drogi. Nalazł fortel król August, jako cię miał pożyć... Bo krom wioseł, krom prumów już dziś suchą

nogą twój grzbiet nieujeżdżony wszyscy deptać mogą." Budowę wykończyła Anna Jagiellonka w 1573 r.

6. Pierwszy stały most żelazny przez Newę był dziełem Polaka Stanisława Kierbedzia, profesora Instytutu Komunikacji i uniwersytetu w Petersburgu. Budowa została ukończona w 1850 r. Kierbedź brał czynny udział w rozbudowie dróg żelaznych w Rosji. Projektował też most żelazny na Wiśle w Warszawie, wzniesiony w latach 1859—1864.

7. Po I wojnie światowej w większości państw europejskich nie było jeszcze regularnej komunikacji lotniczej. Polska wprowadziła ją stosunkowo wcześnie. Już w 1922 r. otwarto stałe linie: Warszawa—Gdańsk i Warszawa—Lwów, w rok potem uzyskał połączenie lotnicze ze stolicą Kraków, a w 1925 r. Poznań. Otwarto również linię do Wiednia.

8. Już od końca XVIII stulecia używano w niektórych krajach telegrafu optycznego. W latach trzydziestych XIX w. posługiwano się nim w Prusach, jednakże poza ziemiami polskimi i tylko do depesz urzędowych. Później wprowadzono telegraf elektryczny. W Poznańskiem w 1861 r. były 2 stacje, a w 1863 — 20. W Galicji linię telegraficzną z Krakowa do Lwowa zaprowadzono w 1850 r.

9. Koleje zaczęto budować mniej więcej równocześnie we wszystkich trzech zaborach. W Prusach w 1844 r. otwarto odcinek Chebzie—Mysłowice. W Królestwie przystąpiono w 1840 r. do budowy linii łączącej Warszawę z Zagłębiem Dąbrowskim i w 1845 r. uruchomiono jej pierwszy odcinek. W Galicji najwcześniejsza była kolej z Krakowa na Górny Śląsk (1847 r.).

10. Komunikacja miejska jest też nie lada problemem. W połowie XVIII w. zaczęły się pojawiać w Warszawie karety do najmowania. Był to pomysł siodlarzy, którzy trzymali w tym celu konie oraz stangretów „w barwie" i pobierali wcale wysokie opłaty za najem. W 1784 r. powstała „antrepryza fiakrów", zorganizowana przez ... fryzjerów.

30. Z JAKĄ BARWĄ ŁĄCZYSZ...?

1. Zielony Balonik, pierwszy polski kabaret artystów w Krakowie, został założony w słynnej „Jamie Michalikowej“ w 1905 r. Wywarł poważny wpływ na odświeżenie atmosfery artystyczno-literackiej i społeczno-obyczajowej Krakowa. Brali w nim udział najwybitniejsi pisarze, poeci i malarze.

2. Biały Dom znajduje się w Waszyngtonie i jest oficjalną rezydencją prezydenta Stanów Zjednoczonych. Był wzniesiony w latach 1792—1799 z kamienia wirgińskiego. Spłonął w okresie krótkotrwałej wojny anglo-amerykańskiej 1814 r. Z dawnego budynku pozostały tylko ściany, które przy rekonstrukcji pomalowano na biało, aby zakryć ślady pożaru.

3. Na jesieni 1789 r., w okresie obrad sejmowych, zjechali się do Warszawy reprezentanci 141 miast polskich i w memoriale złożonym królowi oraz sejmowi zażądali zrównania mieszczan w najważniejszych prawach ze szlachtą. Demonstracyjne wystąpienie miast nazwano „czarną procesją“ od czarnych ubiorów, w jakich zjawili się ich przedstawiciele u króla i posłów.

4. Klęska poniesiona przez Czechów w bitwie pod Białą Górą (1620 r.) zadecydowała o losach ich kraju: na 300 lat pozbawiła go niepodległości. Habsburgowie wprowadzili rządy absolutne, dążąc do wytępienia protestantów i zniszczenia narodowego życia czeskiego. Rozpoczęła się fala germanizacji. Język czeski został zepchnięty do podrzędnej roli, choć nadal dominował wśród ludu.

5. „Szare Szeregi“ — to kryptonim jednej z organizacji harcerskich, walczących w konspiracji w latach 1939—1944. Starsi harcerze tworzyli Grupy Szturmowe (GS), przeznaczone do dywersji, średni (Bojowa Szkoła — BS) pełnili służbę w łączności.

„Szare Szeregi" okryły się sławą w powstaniu warszawskim, m. in. bataliony GS „Zośka" i „Parasol".

6. „Czerwoni" było to stronnictwo rewolucyjne w okresie powstania styczniowego. Dążyło do powstania ludowego, głosząc program uwłaszczenia chłopów bez odszkodowania. Chciało wywalczyć republikę demokratyczną pod hasłem równouprawnienia wszystkich stanów, narodowości i wyznań.

7. „Złota książeczka", rzekoma bulla Grzegorza XVI, była dziełem proboszcza wiejskiego ks. Piotra Ściegiennego, który w latach czterdziestych XIX w. prowadził wśród chłopów w Lubelskiem i Kieleckiem agitację poprzez popularne odezwy i pisma. „Złota książeczka", zawierająca program likwidacji własności obszarniczej i walki z caratem, zyskała wielki rozgłos.

8. Traktatem trzech czarnych orłów zwano pospolicie układ zawarty w 1732 r. między Rosją, Prusami i Austrią w sprawie elekcji w Polsce po śmierci Augusta II, od nazwiska posła rosyjskiego określany inaczej jako traktat Löwenwolda. Mocarstwa zobowiązywały się w nim, że nie dopuszczą do wybrania królem polskim ani Sasa, ani Leszczyńskiego.

9. Order złotego runa, najwyższe odznaczenie feudalnych monarchii europejskich, ustanowił w 1429 r. Filip Dobry, książę Burgundii, ale nie jest pewne, czy dla uczczenia małżeństwa z Izabelą portugalską, czy też na pamiątkę złotych włosów jednej z przyjaciółek księcia. Po wygaśnięciu domu burgundzkiego wielkimi mistrzami orderu stali się Habsburgowie. Karol V przeniósł go też do Hiszpanii.

10. Leszek Biały był synem Kazimierza Sprawiedliwego. Panował w Małopolsce (1202—1227). Ulegał możnym, a zwłaszcza okazał się powolny wobec Kościoła, który za jego czasów wzrósł bardzo w wpływy. Uchodzi za władcę bez talentu i energii. Zginął w Gąsawie, napadnięty zdradziecko przez księcia pomorskiego Świętopełka, sprzymierzonego z Władysławem Odonicem.

---

31. ROŚLINY I HISTORIA

1. Laur, wawrzyn, wiecznie zielone drzewo, był w starożytności poświęcony Apollinowi. Wieniec laurowy jako symbol sławy stanowił odznakę śpiewaków, jako wieniec triumfalny zdobił czoła zwycięzców. Na igrzyskach olimpijskich nagrodzony otrzymywał wieniec z gałązek oliwnych, a na istmijskich, odbywanych na korynckim Istmie na cześć Posejdona, wieniec sosnowy.

2. W Romowem żmudzkim, wśród gajów świętych, w czasach pogańskich dąb był głównym drzewem poświęconym Perkunowi, czczonym przez lud i kapłanów. O największym żmudzkim dębie, liczącym około 1000 lat, pisał Mickiewicz: „Czy żyje wielki Baublis, w którego ogromie, wiekami wydrążonym, jakby w dobrym domie, dwunastu ludzi mogło wieczerzać za stołem?"

3. Lipa była ulubionym drzewem Jana z Czarnolasu, który w kilku fraszkach opiewał jej urok i piękno, i co więcej, po raz pierwszy w naszej literaturze „uczłowieczył" drzewo, rozmawiając z nim jak z przyjacielem. Piękny szkic o miłości poety do lipy zostawił w swoich „Żywotach drzew" Julian Ejsmond.

4. Włoszczyzna jest to nazwa warzyw takich, jak fasola, kapusta, kalafiory, sałata, pomidory, selery, szparagi i in., które do Polski przybyły z Włoch, na co wskazuje brzmienie ich nazw. Nie wiadomo tylko, które z tych warzyw przywieźli już w średniowieczu zakonnicy włoscy, a które rozpowszechniły się dopiero w czasach królowej Bony.

5. Jan III Sobieski we wszystkich swoich dobrach zakładał foremne ogrody i ulice szpalerowe, które lubił własną ręką wysadzać drzewami, np. w Wilanowie i Żółkwi. Jemu zawdzięczamy wspaniałą aleję

dębową w Wysocku. On to sprowadził do Polski włoskie topole, on rozpowszechnił tuje, które Polacy nazwali niewłaściwie cyprysami.

6. Stylizowany kwiat lilii od XII w. występował w herbie królów francuskich z rodziny Andegawenów, później Burbonów, którzy używali lilii potrójnej, będącej godłem królestwa Francji. Herbowymi liliami ozdabiano korony i szaty królewskie; nosili je także heroldowie, występujący w imieniu króla.

7. W drugiej połowie XVIII w. kolonie angielskie w Ameryce Północnej sprzeciwiły się nakładaniu podatków bez ich zgody przez władze centralne. Rząd poszedł na ustępstwa, ale zostawił cło na herbatę. Na znak protestu w grudniu 1773 r. mieszkańcy Bostonu zatopili cały transport herbaty kupców angielskich, co było bezpośrednią przyczyną wybuchu wojny między koloniami a Anglią.

8. Wojną Dwu Róż nazywamy wojnę domową w Anglii, która toczyła się o tron monarszy w latach 1455—1485 między domem królewskim Lancaster (Czerwona Róża) a możnym rodem książąt Yorku (Biała Róża). Wokół tych dwu stronnictw zgrupowali się żądni walki i fortun panowie. Wojna zakończyła się ugodą przez małżeństwo późniejszego Henryka VII (Lancaster) z Elżbietą York.

9. Ulubionym owocem Stanisława Augusta były śliwki. Królewski ogrodnik znał sekret przechowywania świeżych śliw węgierskich przez cały rok, tak że nawet nie traciły barwy. W godzinę po obiedzie pokojowiec przynosił królowi na małej farfurce trzy śliwy. Był to znak dla gości, że powinni się już rozejść.

10. Z łodyg papirusu produkowano materiał piśmienny, rozpowszechniony w Egipcie, a potem w Europie przez 4 tysiąclecia aż do wieku X n.e. Łodygę rośliny krajano na cienkie pasy, rozpościerano je na drewnianej, posmarowanej klejem desce, następnie układano na nich warstwę pasm w kierunku poprzecznym, a potem gładzono i suszono.

---

32. POŁĄCZ W PARY!

1. Anna Jagiellonka była przedostatnim dzieckiem Zygmunta I i Bony. Niepowabna z urody, długo nie znajdowała konkurenta. Zgodnie z paktami konwentami zaślubił ją Stefan Batory w 1576 r. Pożycie tej pary nie było szczęśliwe. Ograniczało się do zachowania zewnętrznych pozorów. Król myślał poważnie o rozwodzie. Anna przeżyła męża o 10 lat, zmarła w 1596 r.

2. Piękna królowa Szkocji Maria Stuart, zamężna za lordem Henrykiem Darnleyem, kochała do szaleństwa szkockiego magnata hr. Bothwella. Kiedy w 1567 r. wyleciał w powietrze dom, w którym przebywał chory Darnley, nie było wątpliwości, kto dokonał zbrodni. W 3 miesiące później Maria poślubiła mordercę swego męża, co kosztowało ją utratę tronu. Szkoci się zbuntowali, a Bothwell uciekł.

3. Decydującą rolę w życiu Chopina odegrała jego przyjaciółka, pani George Sand, francuska powieściopisarka, która pielęgnowała go, gdy z powodu gruźlicy wyjechał na Majorkę. Chopin często spędzał lato w jej posiadłości w Nohant. Zerwanie z George Sand w 1847 r. było dla artysty wstrząsem i przyspieszyło jego śmierć.

4. Joanna Grudzińska, słynąca z urody i wytworności, ściągnęła na siebie uwagę wielkiego księcia Konstantego, który rozwiódł się dla niej z żoną, księżną sasko-koburską. W 1820 r. poślubił Joannę, która odtąd nosiła tytuł „księżnej łowickiej". Wpływu na politykę nie wywierała. Po wybuchu powstania listopadowego wyjechała z mężem do Rosji, gdzie rychło zmarła.

5. Żydówka Esterka miała być kochanką Kazimierza Wielkiego po jego rozejściu się z żoną Adelajdą w 1356 r. Poza tym nic bliższego o niej nie wiemy. W różnych częściach Polski krążyło o niej

wśród ludu wiele legend, w których wskazywano jej mogiłę (Łobzów) oraz miejsca zamieszkania (Opoczno, Kazimierz nad Wisłą, Bochotnica).

6. Po śmierci Jerzego V wstąpił na tron angielski jego syn Edward, cieszący się w kraju wielką sympatią. Sytuacja zmieniła się, kiedy wyraził chęć poślubienia Amerykanki, dwukrotnie rozwiedzionej pani Simpson. Opinia brytyjska uważała, że takie małżeństwo obniżyłoby autorytet korony. W grudniu 1936 r. Edward VIII zrzekł się tronu, a w czerwcu 1937 r. ożenił się z Mrs. Simpson.

7. Małżeństwo „króla arcychrześcijańskiego" Ludwika XV z ubogą i niezbyt ładną tytularną królewną polską Marią Leszczyńską było bodaj największą sensacją 1725 r. Właściwą twórczynią tego związku była markiza de Prie, pierwsza z rzędu królewskich faworyt, która w ten sposób chciała sobie zapewnić wpływ na dworze wiedząc, że skromna Maria zniknie w jej cieniu.

8. Na dworze królowej polskiej Ludwiki Marii poznał Sobieski jej wychowanicę Marię Kazimierę d'Arquien. Romans z Marysieńką, od 1658 r. żoną Jana Zamoyskiego, zaszkodził sławie Sobieskiego w oczach ogółu. Małżeństwo z nią (1665 r.) poddało go wpływom kobiety przewrotnej i kapryśnej, która wyzyskując uczucie króla wpływała nieraz ujemnie na tok spraw publicznych.

9. W czasie wędrówek po Włoszech poznał Norwid Marię Kalergis, córkę Polki i rosyjskiego ministra spraw zagranicznych Nesselrodego. Uchodziła ona za największą piękność europejską. Rozwiedziona z mężem, Grekiem, który jej zostawił 2 miliony rubli, miała wielu wielbicieli, a wśród nich naszego poetę, zakochanego w niej bez pamięci.

10. Zygmunt August nawiązał romans z Barbarą Radziwiłłówną w 1543 r. na Litwie. Uczucie króla wyzyskiwali do celów politycznych Radziwiłłowie. Po śmierci pierwszej żony Zygmunt poślubił Barbarę, co wywołało wielkie oburzenie w Koronie i na Litwie. Nie była ona lubiana w kraju. Powiadano, że „złością jest gorsza niźli stara (tj. Bona), jedno iż głupia..." Zmarła w 1551 r.

33. O CO POWSTALI DO WALKI ...?

1. W roku 73 p. n. e. wybuchło w Italii powstanie niewolników. Na czele jego stanął Trak, Spartakus, zbiegły ze szkoły gladiatorów w Kapui. Armia niewolnicza pokonała kilka armii rzymskich. Powstanie ogarnęło południową Italię, szerząc zniszczenie. Kiedy je wreszcie siłą zgnieciono w roku 71 p. n. e., 6000 niewolników zawisło na krzyżach wzdłuż drogi Kapua—Rzym. Spartakus poległ na polu walki.

2. Sipajowie, czyli żołnierze hinduscy w służbie brytyjskiej, w 1857 r. wystąpili zbrojnie przeciw Anglikom. Pragnęli usunąć panowanie obcych i wznowić w Indiach rządy Wielkiego Mogoła. Brytyjczycy ponieśli dotkliwe straty. Jednakże niezgoda istniejąca między poszczególnymi władcami Indii pozwoliła im opanować sytuację. Okrutnie tłumione, powstanie upadło w 1859 r.

3. Wilhelm Tell, legendarny bohater narodowy Szwajcarii, przyczynił się do jej wyswobodzenia spod jarzma austriackiego. Kiedy nie chciał się ukłonić przed książęcym kapeluszem, został uwięziony na rozkaz namiestnika Gesslera i — jak głosi podanie — uniknął śmierci dzięki zestrzeleniu jabłka z głowy swego syna (1307 r.) Zabicie Gesslera przez Tella stało się dla Szwajcarów hasłem do powstania.

4. Przeciążeni powinnościami feudalnymi i podatkami, chłopi angielscy wystąpili zbrojnie w 1381 r. Jednym z ich przywódców był Wat Tyler z hrabstwa Kent. Oddziały chłopskie zajęły Londyn i wymusiły na monarsze zniesienie poddaństwa oraz zmniejszenie czynszów dzierżawnych. Kiedy przy spotkaniu z królem Wat Tyler uczynił groźny gest pod adresem władcy, powalił go ciosem w głowę burmistrz Londynu.

5. Jemielian Pugaczow, Kozak doński, był przywódcą chłopów rosyjskich, którzy w latach 1773—1775 toczyli walkę orężną przeciw ustrojowi poddańczemu. Przybrawszy imię cara Piotra III, głosił wojnę przeciw wielkim posiadaczom ziemskim, przekazanie

pańskich gruntów chłopom, zniesienie danin i podatków. Pojmany na skutek zdrady, poniósł śmierć przez ćwiartowanie.

6. Bohdan Chmielnicki należał do starszyzny kozackiej. W roku 1648 stanął na czele powstania, które przekształciło się w wojnę wyzwoleńczą ludu ukraińskiego przeciw polskim feudałom. Jego wrogość do polskich panów była tym większa, że osobiście skrzywdzony przez polskiego szlachcica jeszcze przed powstaniem, daremnie zabiegał o sprawiedliwość u władz Rzeczypospolitej.

7. Pod koniec XIX w. Chiny zdane były niemal całkowicie na łup zaborczości mocarstw europejskich. W 1900 r. wybuchło tam krwawe powstanie przeciw obcym przybyszom. Wywołały je tajne stowarzyszenia patriotów chińskich, nazwanych przez Anglików bokserami, ponieważ przygotowując wybuch ćwiczyli się w gimnastyce i władaniu bronią.

8. Ludwik Kossuth, węgierski mąż stanu, walczył z absolutyzmem, występując za uwłaszczeniem włościan i zniesieniem przywilejów szlachty. Kiedy w okresie wiosny ludów Węgry dążyły do uniezależnienia się od Austrii, Kossuth spowodował uchwałę o detronizacji Habsburgów. Wybrano go dyktatorem. Po klęsce Węgier musiał opuścić ojczyznę.

9. W XIX stuleciu koloniści holenderscy osiadli w południowej Afryce, Boerowie, utworzyli dwie republiki: Transwal i Oranię. W związku z odkryciem kopalń diamentów i złota w południowej Afryce Anglicy intensywnie ją kolonizowali i dążyli do zagarnięcia obu republik. W 1899 r. doszło do wojny. Przeszło 2 lata Boerowie przeciwstawiali się potędze imperium brytyjskiego. Wreszcie jednak musieli ulec.

10. W protestanckich Niderlandach w drugiej połowie XVI w. szerzyła się niechęć do katolickich rządów hiszpańskich. Jeden z doradców regentki Niderlandów, Małgorzaty, pogardliwie nazwał gezami (franc. „gueux“), tj. żebrakami, manifestantów domagających się w 1566 r. zniesienia inkwizycji. Czynną rolę w walce z Hiszpanią odegrali tzw. gezowie wodni, którzy sposobem korsarskim niszczyli jej handel morski.

34. KTÓRY POETA BYŁ... ?

1. Adam Mickiewicz w 1848 r., nawiązując do dawnych tradycji, zaproponował rządowi lombardzkiemu utworzenie Legionu polskiego w służbie włoskiej i uzyskał jego zgodę. Do Legionu zaciągnęło się kilkuset ochotników. Oddział ten odegrał pewną rolę podczas obrony republikańskiego Rzymu, w walce ze świecką władzą papieża. Emigracyjny obóz konserwatywny przeciwdziałał akcji poety.

2. Jakub Jasiński, wojskowy i poeta, autor popularnych piosenek, jak „Chciało się Zosi jagódek", listów poetyckich i wierszy patriotycznych, przepojonych głębokim demokratyzmem, odegrał wybitną rolę w czasie insurekcji kościuszkowskiej, wszczynając powstanie w Wilnie. Mianowany przez naczelnika generałem, zginął na szańcach Pragi w 1794 r.

3. Sebastian Klonowic, mieszczański syn, doszedł w Lublinie do wysokich godności miejskich; sprawował pod koniec XVI w. urząd rajcy, a nawet burmistrza. Tworzył poezje po łacinie i po polsku. Najwybitniejszym jego utworem jest „Flis", w którym opisuje spławianie statków Wisłą, oraz „Worek Judaszów", gdzie ujmuje się za chłopami.

4. Seweryn Goszczyński, belwederczyk, autor „Zamku Kaniowskiego", po upadku powstania listopadowego działał w Galicji oraz Rzeczypospolitej Krakowskiej, gdzie w 1835 r. wraz z kilku innymi emigrantami założył Stowarzyszenie Ludu Polskiego, tajną organizację mającą za zadanie wywalczenie zjednoczonej, niepodległej i demokratycznej Polski. Stowarzyszenie istniało do 1839 r.

5. Rewolucyjne organizacje rosyjskie w latach dwudziestych XIX w. przygotowywały przewrót w kraju. W grudniu 1825 r. spiskowcy, zwani dekabrystami, wszczęli powstanie przeciw carowi Mikołajowi I. Jednym z przywódców był wybitny poeta rosyjski, autor „Dum" i „Wojnarowskiego", Konrad

Rylejew. Powstanie nie udało się. Rylejew wraz z innymi rewolucjonistami został ujęty i skazany na śmierć przez powieszenie.

6. Wybitny poeta i francuski mąż stanu Alfons Lamartine był autorem szumnych manifestów, w których jak mało kto szermował hasłami powszechnej wolności, braterstwa i postępu. Jako członek rządu tymczasowego i minister spraw zagranicznych w 1848 r. okazał się nader realnym politykiem. Zawiódł zupełnie pokładane w nim nadzieje Polaków, nie chcąc narazić na szwank interesów burżuazyjnej Francji.

7. Publius Ovidius Naso, wdzięczny i błyskotliwy autor „Przemian", powieści epickiej osnutej na tle znanych mitów, był w Rzymie powszechnie lubiany i szanowany. Nie wiadomo dokładnie, z jakiej przyczyny popadł w niełaskę cesarza Augusta i w roku 8 n. e. został wygnany do czarnomorskiej osady Tomi, gdzie w 9 lat potem zakończył życie.

8. W 1821 r. wybuchło w Grecji powstanie przeciw Turkom i niebawem Grecy ogłosili swoją niepodległość. Powstanie poruszyło silnie opinię publiczną. Zewsząd podążali ochotnicy, by wesprzeć walczących o wolność. Należał do nich również lord Jerzy Byron, który wyruszył na Bałkan, ale wkrótce po wylądowaniu zmarł na febrę w kwietniu 1824 r.

9. Wacław Potocki, szlachcic małopolski, arianin, przeszedł na katolicyzm po 1658 r., gdyż w przeciwnym razie musiałby opuścić kraj. „Wojna chocimska", główny utwór epicki poety, ukończony około 1673 r., jest najwybitniejszą epopeją staropolską, osnutą na tle wojny z Turcją w 1621 r. Bije z niej głęboka miłość ojczyzny.

10. Cola di Rienzi, trybun ludu, usiłował wskrzesić w Rzymie dawną republikę. Zdobył popularność wśród mas, ogłosiwszy po objęciu władzy w 1347 r. zniesienie systemu feudalnego. Cieszył się gorącym poparciem znakomitego poety Franciszka Petrarki, który widział w nim wskrzesiciela wielkości narodowej Włoch. Popularność trybuna wkrótce przygasła i niebawem stanął przed sądem papieskim.

35. O CZYM ZADECYDOWAŁY UKŁADY I TRAKTATY ... ?

1. W 843 r. trzej wnukowie Karola Wielkiego, zjechawszy się w Verdun, podzielili między siebie państwo frankońskie. Ziemie nad Sekwaną, Garonną i Loarą otrzymał Karol Łysy, obszary za Renem Ludwik, Lotariusz zaś pas ziemi dzielący państwa obu braci oraz Włochy. Granice, odpowiadające zróżnicowaniu etnicznemu tych terenów, okazały się trwałe i dały początek granicom Francji, Niemiec i Włoch.

2. Po długotrwałych walkach między Bolesławem Chrobrym a cesarzem niemieckim Henrykiem II zawarto pokój w Budziszynie w 1018 r. Na mocy tego układu Polska zatrzymała Milsko i Łużyce oraz utwierdziła swoją niezależność od cesarstwa, pierwszej wówczas potęgi europejskiej. Później nigdy już nie miała granic tak daleko wysuniętych na zachód.

3. W 1397 r. w Kalmarze została podpisana unia między Danią, Norwegią i Szwecją. Miały one odtąd posiadać wspólnego króla i razem prowadzić wojny. W Szwecji, do której należała też od XIII w. Finlandia, okazywano wiele niechęci do tego związku, pragnąc mieć własny rząd w kraju. Raz po raz próbowali Szwedzi unię zerwać. Przetrwała do 1523 r.

4. Traktat toruński zawarła w 1466 r. Polska z Krzyżakami w wyniku wojny 13-letniej. Polska odzyskała w nim Pomorze Nadwiślańskie, ziemię chełmińską oraz Warmię. Ziemie te zaczęto nazywać Prusami Królewskimi, w odróżnieniu od reszty Prus, które zostały w rękach krzyżackich jako lenno polskie.

5. W Oliwie pod Gdańskiem podpisały w 1660 r. pokój Szwecja i Polska. Polska zrzekła się większej części Inflant, a Jan Kazimierz — praw dziedzicznych do korony szwedzkiej. Szwecja zobowiązała się

zwrócić Polsce zabrane archiwa i biblioteki. Ceną 5-letniej wojny było straszliwe zniszczenie całego naszego kraju.

6. Po okresie wojen w koloniach, w pokoju paryskim 1763 r. Francja ustąpiła Anglii Kanadę i wszystkie swoje posiadłości w Ameryce Północnej po rzekę Mississippi. Hiszpania otrzymała Luizjanę. Wpływ Francji w Indiach został złamany na rzecz Anglii, która w XVIII w. stała się główną potęgą morską i handlową.

7. Traktat wiedeński 1815 r. był wynikiem kongresu obradującego w stolicy Austrii po upadku Napoleona. Miał za zadanie uporządkować na nowo Europę, którą dzielił w myśl interesów zwycięskich mocarstw, z całkowitym pogwałceniem praw narodów. Postanowienia tego traktatu były główną podstawą politycznego podziału Europy do 1870 r.

8. Berliński kongres 1878 r., będący zebraniem przedstawicieli wielkich mocarstw: Niemiec, Austro-Węgier, Wielkiej Brytanii, Włoch, Rosji, Francji i Turcji, miał na celu uzgodnienie wyników wojny rosyjsko-tureckiej z interesami Europy. Przyniósł w rezultacie usamodzielnienie większości państw bałkańskich i ograniczenie wpływu Rosji na rzecz Austrii.

9. Traktat wersalski (1919 r.) podpisano po zakończeniu I wojny światowej. Podpisały go z jednej strony Niemcy, z drugiej 27 państw koalicyjnych. Częścią składową traktatu był pakt Ligi Narodów, która miała na celu pokojowe załatwianie sporów międzynarodowych. Nie potrafiła jednak przeszkodzić wybuchowi II wojny światowej. Rozwiązano ją w 1946 r.

10. W konferencji poczdamskiej w 1945 r. brały udział 3 mocarstwa: Związek Radziecki, Stany Zjednoczone i Wielka Brytania. Układ określał strefy okupacyjne w Niemczech, zadecydował o ukaraniu zbrodniarzy wojennych. Alianci zgodzili się oddać Polsce terytoria po linię Odra—Nysa Łużycka oraz Prusy Wschodnie. Mocarstwa zachodnie uznały Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej w Warszawie.

1. Wyraz mecenat, oznaczający opiekę nad sztuką i kulturą oraz ich twórcami, wywodzi się od Maecenasa, zaufanego przyjaciela cesarza Augusta. Chętnie gromadził on w swoim domu poetów, artystów i uczonych, wspierał ich materialnie i pobudzał do twórczości, przez co przyczynił się do rozkwitu literatury i sztuki rzymskiej w okresie panowania Augusta.

2. Gobelin — arras, tkanina dekoracyjna, jednostronna, wykonana z cienkich nici wełnianych i jedwabnych. Sławna manufaktura paryska została założona w XV w. przez rodzinę farbiarzy z Reims, nazwiskiem Gobelin. Rozrosła się ogromnie za Ludwika XIV, który ją odkupił. Ponowny jej rozkwit przypada na czasy I cesarstwa.

3. W okresie zwycięstw Filipa Macedońskiego przywódcą antymacedońskiej opozycji w Atenach był wybitny mąż stanu i mówca Demostenes. W szeregu namiętnych mów usiłował otworzyć oczy rodakom na niebezpieczeństwo grożące Grecji ze strony Filipa. Te tzw. filipiki są przykładem wymowy najwyższej klasy, gdzie siła oratorska łączy się z głębokim patriotyzmem.

4. Gilotyna — przyrząd do ścinania głów, stosowany w czasie rewolucji francuskiej — wzięła swoją nazwę od lekarza Józefa Ignacego Guillotin, profesora anatomii. Radził on zastosować to narzędzie, znane już w XVI w. na południu Francji i we Włoszech, aby skrócić cierpienia skazańcom w czasie egzekucji. Guillotin protestował zawsze przeciw użyciu jego nazwiska do określania „gilotyny".

5. Jakobini to członkowie paryskiego klubu politycznego w okresie wielkiej rewolucji francuskiej. Nazwę wzięli od zajmowanego przez nich pomieszczenia w dawnym klasztorze św. Jakuba w Paryżu.

Byli przedstawicielami najskrajniejszej lewicy rewolucji burżuazyjnej. Dyktatura ich została obalona 27 lipca 1794 r. (9 termidora).

6. Mansarda — nazwa konstrukcji dachu łamanego, pochodząca od nazwiska Franciszka Mansart, francuskiego architekta z XVII w., aczkolwiek system ten znano już i przed nim. Dach mansardowy ma dolną połać bardzo silnie nachyloną, niemal pionową, co umożliwia osadzenie w niej okien, górną zaś mało pochyloną.

7. Mauzoleum nazywamy dzisiaj okazały pomnik grobowy, wzniesiony dla jakiegoś wybitnego człowieka. Nazwa pochodzi od grobowca, jaki wystawiła swojemu zmarłemu mężowi Mauzolosowi, królowi Karii, jego żona Artemizja (IV w. p n e.). Wspaniałą tę budowlę, ozdobioną przez ateńskich rzeźbiarzy, uważano za jeden z cudów świata starożytnego.

8. Bojkot to metoda politycznej czy ekonomicznej walki, polegająca np. na zupełnym lub częściowym zerwaniu stosunków z pewną osobą, organizacją lub państwem bądź powstrzymywaniu się od kupna określonych towarów. Ten sposób walki przyjęli po raz pierwszy w 1880 r. dzierżawcy irlandzcy wobec znienawidzonego przez nich administratora majątku, Anglika Boycotta.

9. Wandalizm, wyraz oznaczający barbarzyńskie zniszczenie, pochodzi od nazwy szczepu germańskiego, Wandalów, którzy w dobie wędrówki ludów przeszli Galię i Hiszpanię, a następnie założyli samoistne państwo na północnych wybrzeżach Afryki. Wandalowie ustawicznie napadali wybrzeże śródziemnomorskie, a w 455 r. splądrowali Rzym. Wypędzono ich z Afryki w 534 r.

10. Około roku 388 p. n. e. wielki filozof Plato zaczął nauczać w Atenach, w ogrodach poświęconych herosowi Akademosowi. Ogrody te służyły wówczas do przechadzek oraz ćwiczeń gimnastycznych i zwały się Akademią. Stąd także szkoła platońska otrzymała tę nazwę. Później nadawano ją stowarzyszeniom lub instytucjom naukowym.

---

37. CO MAJĄ WSPÓLNEGO ... ?

1. Kartagina, Warszawa i Hiroszima były doszczętnie prawie zburzone. Kartaginę zrównali z ziemią Rzymianie w roku 146 p. n. e. Podobnego losu dwa niemal tysiąclecia później doznała Warszawa, zburzona przez Niemców w czasie powstania 1944 r. 6 sierpnia 1945 r. pierwsza bomba atomowa spadła na Hiroszimę, obracając miasto w perzynę.

2. O wolność innych narodów walczyli Maria Józef Lafayette, Franciszek Nullo i Andrzej Potiebnia. Pierwszy brał udział w wojnie o niepodległość Stanów Zjednoczonych. Nullo, Włoch, uczestniczył w powstaniu styczniowym i zginął pod Olkuszem. Rewolucjonista rosyjski Andrzej Potiebnia padł pod Skałą 4 marca 1863 r., prowadząc do ataku polskich kosynierów.

3. W różnych okresach te trzy wyspy śródziemnomorskie były siedzibą zakonów rycerskich, które powstały w czasach wypraw krzyżowych do walki z muzułmanami. Po upadku królestwa jerozolimskiego templariusze i joannici osiedli na Cyprze. Joannici przenieśli się potem na Rodos, a wreszcie na Maltę, gdzie przetrwali do 1798 r.

4. Grzegorz Wielki, Hildebrand i Eneasz Sylwiusz Piccolomini byli papieżami. Grzegorz, uczony, poeta i muzyk, był najwybitniejszym z papieży wczesnego średniowiecza. Hildebrand jako Grzegorz VII prowadził walkę z cesarstwem. Eneasz Sylwiusz, wszechstronny humanista, zasiadł na stolicy apostolskiej jako Pius II.

5. Są to władcy, którzy dobrowolnie abdykowali. Dioklecjan, reorganizator cesarstwa rzymskiego, na starość (w 305 r.) osiadł w Dalmacji, gdzie zajmował się uprawą ogrodu. Karol V, cesarz niemiecki i król hiszpański, po abdykacji w 1556 r. schronił się do klasztoru, skąd jednak często dyktował swoją wolę

następcom. Jan Kazimierz, zrzekłszy się tronu, wyjechał do Francji.

6. Padli z ręki zabójców Henryk IV, Lincoln oraz Gandhi. Henryk, jeden z najzdolniejszych królów Francji, został zasztyletowany przez Ravaillaca (1610). Lincolna, wybranego drugi raz prezydentem Stanów na schyłku wojny domowej, zastrzelił w teatrze fanatyczny południowiec (1865). Podobny los spotkał przywódcę Hindusów, Gandhiego, który został zamordowany przez nacjonalistę hinduskiego (1948).

7. Każdy z tych władców panował na trzech kontynentach. Dariusz I (521—485 p.n.e.), król perski, zdobył Indie, Trację i Macedonię, opanował Egipt. Aleksander Wielki (356—323 p. n. e.), król macedoński, podbił Egipt, w zwycięskim pochodzie dotarł do Indii. Czasy panowania Trajana (98—117) były szczytowym okresem terytorialnego rozwoju państwa rzymskiego w Europie, Afryce i Azji.

8. Bolesław Śmiały, Dante oraz Napoleon I schyłek życia spędzili na wygnaniu. Bolesław musiał opuścić kraj po śmierci biskupa Stanisława; schronił się na Węgry. Dantego, największego poetę Włoch, zwycięscy przeciwnicy polityczni wygnali z rodzinnej Florencji. Napoleon zakończył życie na samotnej Wyspie św. Heleny, osadzony tam przez Anglików.

9. Miechowita, Wojciech Oczko i Boy byli lekarzami, ale tylko Oczko, medyk królewski za Batorego i Zygmunta III, poświęcił się wyłącznie temu zawodowi. Maciej z Miechowa znany jest głównie jako kontynuator kroniki Długosza, Tadeusz Boy-Żeleński jako znakomity tłumacz literatury francuskiej, krytyk i wybitny publicysta.

10. Świętymi miastami dla ludzi różnych wyznań możemy nazwać Jerozolimę, Mekkę i Benares. Jerozolima jest miastem drogim sercu chrześcijan. Mekka — to miejsce urodzenia Mahometa, dokąd prawowierny muzułmanin powinien przynajmniej raz w życiu udać się z pielgrzymką. Benares leży nad Gangesem. Tam pobożni Hindusi dopełniają obrzędu oczyszczania.

38. KTÓRE MIASTO, GRÓD CZY TWIERDZĘ... ?

1. Jak głosi legenda, piękną żonę króla Sparty, Helenę, uprowadził Parys i schronił się w Troi. Usiłując ją odbić, Grecy oblegali miasto 10 lat i zdobyli je wreszcie podstępem. Wypadki te opisał w swej epopei Homer. Troja istniała rzeczywiście; ruiny jej odkrył w XIX w. Schliemann. Stanowią one jedną z ośmiu warstw ruin osiedli, odkopanych w tym miejscu.

2. Pod koniec wojny stuletniej Anglicy opanowali prawie całą Francję. Oblegli Orlean. W tej trudnej sytuacji zjawiła się w obozie Karola VII Joanna d'Arc i wezwała króla do ratowania miasta. Sama poprowadziła wojsko do ataku i uwolniła Orlean od nieprzyjaciela (1429 r.), co dało początek wielkiemu ruchowi narodowemu przeciw Anglikom.

3. W 1808 r. Napoleon wysłał oddziały polskie w służbie francuskiej do Hiszpanii dla stłumienia powstania. Zacięty opór stawiła Francuzom i Polakom Saragossa. Uległa dopiero po bohaterskiej obronie, po 50 dniach oblężenia. Zginęło 54 000 mieszkańców. Miasto legło w gruzach.

4. W czasie wojny krymskiej Francja i Anglia, sprzymierzone z Turcją, pragnęły zniszczyć rosyjską potęgę morską. We wrześniu 1854 r. armie sojusznicze wylądowały na Krymie. Główną akcję wojskową stanowiło oblężenie ważnego portu wojennego i twierdzy rosyjskiej — Sewastopola, bronionego przez Rosjan prawie rok.

5. Katastrofalna w skutkach dla Francji wojna z Prusami w 1870 r. doprowadziła do kapitulacji głównej armii francuskiej pod Sedanem. W Paryżu na wiadomość o klęsce wybuchła rewolucja i obaliła

cesarstwo. Wojska niemieckie przez 4 miesiące oblegały stolicę. Wygłodzony Paryż musiał się poddać w styczniu 1871 r.

6. Tobruk jako port handlowy w Libii miał duże znaczenie strategiczne. Alianci zdobyli go po raz pierwszy w styczniu 1941 r. Ponownie dostał się w ręce Włochów i Niemców w czerwcu 1942. Ostatecznie po bitwie pod El Alamein Tobruk został zdobyty przez wojska angielskie w listopadzie 1942. W walkach brała udział polska Brygada Strzelców Karpackich.

7. La Rochelle była na przełomie XVI i XVII w. główną warownią hugonotów, gwarantującą ich siłę polityczną. Dążąc do uczynienia z Francji monarchii absolutnej, kardynał Richelieu postanowił ją zdobyć. Po 13 miesiącach oblężenia miasto zostało wzięte głodem (1628 r.). Zniszczono fortyfikacje, rozbrojono mieszkańców, zniesiono przywileje miejskie.

8. W 1672 r. nawała turecka zagroziła Kamieńcowi Podolskiemu. Broniło go ok. 1100 żołnierzy. Sobieski „do Kamieńca więcej ludzi wsadzić wszelkimi starał się sposobami, ale za przyjściem chana już tam ptak ledwie przelecieć mógł". 26 sierpnia wywieszono białą chorągiew. Większa część załogi zginęła pod gruzami zamku, wysadzonego w powietrze przez majora Heykinga.

9. Obok Westerplatte, Helu, Warszawy szczególnie bohaterską obroną w kampanii wrześniowej wsławił się Modlin. Przez 3 tygodnie opierał się nawale hitlerowskiej. Załoga skapitulowała dopiero 30 września, na honorowych warunkach. Oficerowie zachowali broń boczną i polskimi samochodami udali się do obozu jeńców.

10. W lipcu 1017 r. ruszyła na Polskę zbrojna wyprawa, dobrze przygotowana przez cesarza Henryka II. Bolesław Chrobry stawił jej opór. Akcja nieprzyjacielska sprowadziła się głównie do oblężenia śląskiego grodu Niemczy. Najuporczywsze ataki rozbijały się o nieugiętą postawę obrońców. Po 3 tygodniach, słysząc o nadciąganiu posiłków polskich, cesarz nakazał odwrót.

39. CO WIESZ O PIENIĄDZACH?

1. Przed wprowadzeniem chrześcijaństwa w Polsce nie wybijano pieniędzy, posługiwano się jednak monetami obcymi, jak o tym świadczą liczne wykopaliska. Własną monetę uzyskała Polska dopiero w drugiej połowie X w., gdy Mieszko I zaczął bić tzw. denary z napisem imienia książęcego — Mesco. Kontynuował to Chrobry.

2. Bank Polski założył w 1828 r. Lubecki z funduszów skarbowych Królestwa Polskiego w celu popierania handlu i przemysłu oraz szerzenia działalności kredytowej. Bank otrzymał prawo emisji banknotów do wysokości kapitału zakładowego, który w 1830 r. wynosił ok. 30 milionów złp. Definitywnie zamknęły go władze carskie w 1886 r. 11 stycznia 1924 r. został ponownie założony.

3. Fryderyk II pruski po opanowaniu Lipska zagarnął stemple, za pomocą których wybijano monetę polską, i zaczął ich używać do produkowania coraz mniej wartościowych pieniędzy, którymi zalewał Rzeczpospolitą. Kraj stracił na tym procederze ok. 200 milionów złp.; za takie pieniądze można było przez 2 lata utrzymać 60 tysięcy doborowego wojska.

4. Bezpośrednio po I wojnie światowej w Polsce znajdowało się w obiegu 6 zdeprecjonowanych walut: ruble carskie, radzieckie i wschodnie, marki polskie i niemieckie oraz korony austriackie. Od 1922 r. obowiązywała marka polska. Zaczęła się gwałtowna inflacja. Ustabilizował walutę i wprowadził złotego rząd Władysława Grabskiego w 1924 r.

5. Brakteaty to nazwa bardzo cienkich średniowiecznych pieniążków, wzięta z łaciny, w której „nummi bracteati" znaczy: monety blaszane. Wytłaczano je jednostronnie, z jednej strony były więc

wypukłe, a z drugiej wklęsłe. Rozpowszechniły się w XII i XIII w. Znamy ok. 590 rozmaitych brakteatów śląskich.

6. W początkach XVI w., podobnie jak w XIV i XV stuleciu, kursowała w Polsce obok monety srebrnej obca moneta złota, przeważnie dukaty węgierskie. Własną walutę złotą, bitą na wzór dukata węgierskiego, otrzymała Polska w 1528 r. Dukaty zawierały 3,5 g złota. Odtąd pieniądze złote biją już wszyscy królowie polscy.

7. „Dobry żart tynfa wart" — mówi przysłowie. Tynfy (tymfy) były to małowartościowe złotówki, wybijane w Polsce od 1663 r. po przymusowym kursie przez mincerza Andrzeja Tümpe (Tynffa). Monety te nosiły inicjał królewski I. C. R. (Ioannes Casimirus Rex), co złośliwie tłumaczono: „Initium Calamitatis Regni" (Początek upadku królestwa).

8. Do unii monetarnej z Litwą dążono w Polsce za ostatnich Jagiellonów, ale Litwa stawiała opór. Zygmunt August bił stemplem litewskim — zarówno według stopy litewskiej, jak i koronnej — monety przeznaczone dla całego państwa. Unię monetarną zawarto ostatecznie na sejmie 1569 r. Litwa przyjęła stopę koronną, zachowując własny stempel.

9. Z pomysłami wypuszczenia pieniędzy papierowych noszono się w Polsce za Stanisława Augusta. Banknoty ukazały się w obiegu podczas insurekcji kościuszkowskiej. Komisja biletów skarbowych wypuściła 8 milionów papierowych złotych, które jednak szybko spadły w kursie i po klęsce powstania zupełnie straciły wartość.

10. August II Sas nie otwierał mennic w Polsce. Tylko podskarbi litewski Ludwik Pociej wypuścił w Grodnie nieco lichych szóstaków, nazwanych ludzkim płaczem od początkowych liter jego imienia i nazwiska (L. P.). Później wycofano ten pieniądz z obiegu. August bił jednak w Lipsku na stopę polską, bez upoważnienia sejmu, różne monety srebrne i złote ze swym wizerunkiem.

40. MALARZE I RZEŹBIARZE

1. Wit Stwosz, świetny artysta późnego gotyku, od 1477 r. pracował w Krakowie, gdzie stworzył największe dzieło swojego życia: ołtarz mariacki. Dorobił się tutaj majątku i cieszył wielkim szacunkiem. W 1496 r. przyjął obywatelstwo miejskie w Norymberdze, gdzie za rzekome sfałszowanie weksla został napiętnowany.

2. Zygmunt III, wielki miłośnik sztuki, sprowadzał obrazy z zagranicy i ozdabiał nimi kościoły oraz zamkowe komnaty. Lubił bawić się złotnictwem. Monstrancję jego roboty miała katedra warszawska. Do kościoła na Łysej Górze posłał trzy posągi srebrne, do których sam zrobił modele i sam je wykończył, podpisując się na nich „Sigismundus Rex".

3. Stanisław Chlebowski na zaproszenie sułtana Abd-ul-Aziza wyjechał w 1865 r. do Konstantynopola i został jego malarzem nadwornym. Namalował wiele scen z historii Turcji. Sułtan zamawiał u niego różne obrazy treści batalistycznej; niejednokrotnie za pomocą własnych szkiców poddawał artyście pomysły kompozycyjne.

4. Lisowczycy byli to żołnierze hufca lekkiej jazdy polskiej, zorganizowanego przez Aleksandra Józefa Lisowskiego. Od 1621 r. przeszli na służbę cesarską i stali się postrachem „heretyków" w Austrii i Niemczech. Rembrandt, ujrzawszy w Amsterdamie jakiegoś rotmistrza lisowczyków, unieśmiertelnił go na obrazie olejnym (1636 r.).

5. Wypadki 1863 r. wstrząsnęły głęboko Arturem Grottgerem. Stworzył najpierw cykl obrazów „Warszawa", w którym dał wyraz bólowi i cierpieniu narodu. Dla celów propagandowych opracował to dzieło

powtórnie i jako „Warszawa II" wystawił w Londynie. Dalszym cyklem była „Polonia", wreszcie — najbardziej zwarta kompozycyjnie — „Lituania".

6. Jan Norblin, rodem z Burgundii, od 1772 do 1804 r. przebywał w Warszawie i założył tu szkołę malarską. Był nadwornym malarzem Stanisława Augusta. Wykonał mnóstwo rysunków, sztychów i akwarel odtwarzających znakomicie współczesne mu życie polskie. Malował sejmiki szlacheckie i sylwetki chłopów, sceny uliczne i zabawy towarzyskie.

7. Adam Chmielowski jako młody chłopak walczył w powstaniu styczniowym i stracił nogę. Później studiował malarstwo. Był przyjacielem Maksymiliana Gierymskiego. Malował obrazy rodzajowe i religijne. Rzuciwszy pędzel jako brat Albert zajął się krakowskimi nędzarzami. Założył zgromadzenia tercjarskie albertynów i albertynek.

8. Portret gen. Dembińskiego (dziś w krakowskim Muzeum Narodowym), pędzla Henryka Rodakowskiego, mistrza portretu psychologicznego, wystawiony był w Paryżu w 1851 r. i uzyskał złoty medal. Jest to dzieło świetnej techniki, pełne głębokiego wyrazu, nasycone wspomnieniami rewolucyjnej kampanii węgierskiej 1849 r.

9. Aleksander Orłowski — najwybitniejszy nasz malarz początku XIX w. — zawarł w swoich dziełach, rysunkach i akwarelach ogromne bogactwo obserwacji, pełnej współczucia dla strudzonego żołnierza czy spracowanego chłopa, a ironicznej w stosunku do możnych panów. O nim to wspomina Mickiewicz w „Panu Tadeuszu".

10. Ludomir Benedyktowicz podczas walk z kozakami w powstaniu styczniowym utracił pięść prawej ręki i przedramię lewej. Mimo kalectwa poświęcił się malarstwu. Studiował u Gersona, w Monachium i u Matejki. Pracownię miał w Krakowie. Był artystą rozmiłowanym w przyrodzie polskiej, tworzył sceny rodzajowe.

41. KOGO NAZYWANO ... ?

1. Bernard Shaw, pisarz, dramaturg angielski rodem z Irlandii, był zapalonym propagatorem idei postępu społecznego. Płodny autor, z wielką otwartością wypowiadał się na różne tematy, niekiedy z głęboką mądrością, zawsze dowcipnie, przez co zyskał miano „Wielkiego kpiarza". Przedmowy Shawa do jego sztuk są doskonałym wyrazem filozofii znakomitego pisarza.

2. Fra Diavolo (Brat diabła) nazywano Michała Pezza, przywódcę włoskich rozbójników z końca XVIII w. Kiedy go ujęto, oskarżonego o zabójstwo, zamieniono mu karę śmierci na służbę w wojsku królestwa Neapolu. Odznaczył się w walkach partyzanckich z wojskami francuskimi. Nie dał się przekupić Francuzom. Wzięty do niewoli, został powieszony (1806 r.).

3. Michał Czajkowski, powstaniec 1830 r., autor powieści osnutych na tle życia Kozaczyzny, był przez długi czas agentem politycznym Czartoryskiego na Bałkanach. Przeszedłszy na służbę turecką przyjął islam i jako Sadyk-Pasza od 1854 r. tworzył własne oddziały Kozaków ottomańskich, do których werbował także Słowian bałkańskich.

4. Marszałek Ney był synem bednarza. W czasie rewolucji szybko zrobił karierę wojskową. Należał do najwybitniejszych dowódców napoleońskich. Dzięki waleczności zdobył przydomek „Najdzielniejszy z dzielnych". Odznaczył się zwłaszcza w kampanii rosyjskiej, osłaniając odwrót Wielkiej Armii. Po Waterloo, w 1815 r., został skazany na śmierć i rozstrzelany.

5. Ignacego Krasickiego, biskupa warmińskiego, zwano współcześnie „księciem poetów polskich". Wytworny reformator stylu, ruszył w „Monachomachii" z całą baterią dowcipów przeciw zakonnikom, ich

dewocji i nieuctwu. W niedoścignionych pod względem formy „Satyrach" oraz „Bajkach" oświetlał różne strony życia publicznego i obyczajowego.

6. Miano posła upickiego przylgnęło niesłusznie do Władysława Sicińskiego, który w 1652 r. przez swoje „liberum veto" po raz pierwszy zerwał sejm. Faktycznie był on posłem trockim. Natomiast w kościele upickim pokazywano przez długi czas zmumifikowane zwłoki. Miał to być trup zabitego od piorunu Sicińskiego, którego ziemia przyjąć nie chciała.

7. Miano „Tygrysa" otrzymał Jerzy Clemenceau, francuski mąż stanu, zawsze ostro zwalczający przeciwników politycznych. Od początku I wojny światowej był bezkompromisowym zwolennikiem walki aż do zupełnego złamania Niemiec. Jako premier w latach 1917—1920, wymógł na Anglii ustanowienie jednolitego dowództwa nad siłami ententy i wraz z Fochem walnie się przyczynił do zwycięstwa.

8. Pana na Łańcucie, Stanisława Stadnickiego, współcześni zwali „Diabłem łańcuckim" ze względu na awanturnicze, nie liczące się z żadnym prawem postępowanie. Prowadził formalne wojny z sąsiadami. Szczególnie zaciętą walkę toczył z Łukaszem Opalińskim, w wyniku której poległ (1610 r.). Był przywódcą różnowierczej szlachty małopolskiej w rokoszu Zebrzydowskiego.

9. Karol Marcinkowski, lekarz i poznański działacz społeczny lat trzydziestych i czterdziestych XIX w., zdobył sobie miłość najszerszych warstw. Mówiono o nim poufale „doktor Marcin". Odznaczył się zwłaszcza przy zwalczaniu epidemii cholery. Propagował idee pracy organicznej. Popierał rozwój polskiego rzemiosła i handlu w Wielkopolsce.

10. Mikołaj Krzysztof Radziwiłł był synem Mikołaja Czarnego, który w okresie małżeństwa Zygmunta Augusta z Barbarą często królowi towarzyszył. Przy nim bawiła żona z maleńkim synkiem. Kiedyś król spotkał dzieciaka samego, rzewnie płaczącego. Zaczął go pocieszać i uspokajać, powtarzając: „biedny sierotka". Wyrażenie królewskie podchwycili inni i mały Mikołaj już na zawsze został „Sierotką".

42. Z KIM ŁĄCZYSZ ... ?

1. Szczerbiec był mieczem koronacyjnym, który — według legendy — Chrobry wyszczerbił na Złotej Bramie kijowskiej. W XIV w. wywieźli go Czesi, Łokietek musiał więc do koronacji przypasać własny miecz, także nazwany Szczerbcem. Ten miecz do ostatniej wojny przechowywano na Wawelu; obecnie jest w Kanadzie. Posiada w głowni wąską rysę, szczerbę.

2. Niedaleko Wisły wznosi się w Warszawie Pałac pod Blachą. Był on niegdyś siedzibą ks. Józefa Poniatowskiego. Podczas rządów pruskich (1795—1806) gromadziła się tam złota młodzież. Bawiono się hucznie i wesoło, dostarczając obfitego materiału stołecznej kronice skandali i przysparzając „księciu Pepi" wrogów za zbyt lekki tryb życia w okresie upadku ojczyzny.

3. Magnat Paweł Brzostowski był jednym z inicjatorów reform włościańskich w Polsce XVIII stulecia. Uderzony widokiem nędzy chłopskiej, ułożył ustawę dla dóbr Pawłowa, czyli Merecza, i zorganizował życie wsi na zasadach samorządu. „Rzeczpospolita Pawłowska" miała własny „parlament", wojsko i monetę, a także szkołę i lekarza. Wzbudziła w kraju duże zainteresowanie.

4. Mikołaj Kopernik od 1512 r. aż do śmierci mieszkał we Fromborku, gdzie miał własne obserwatorium astronomiczne. Miasto, położone na górze, odcięte było od wody; musiano po nią chodzić w dół, do rzeki. Kopernik opracował plan kanalizacji i wodociągów, oddając tym dużą przysługę mieszkańcom. We Fromborku spędził Kopernik najbardziej twórcze lata swojego życia.

5. Po upadku powstania listopadowego przywódca stronnictwa arystokratycznego ks. Adam Czartoryski osiadł w Paryżu. Z nabytego (1843 r.) starego

pałacu na wyspie św. Ludwika, Hotelu Lambert, uczynił jakby siedzibę rządu, z dworem na wzór Puław. Hotel Lambert stał się ośrodkiem polskiej dyplomacji w dobie Wielkiej Emigracji.

6. Cykuta, roślina, której wyciąg stanowi silną truciznę, była napojem, jaki dano do wypicia Sokratesowi, wykonując na nim wyrok śmierci. Wielki filozof uczył młodzież ateńską sztuki myślenia. Zawistni oskarżyli go o szerzenie zepsucia i odstępstwo od wiary przodków. Skazany na karę śmierci, ze spokojem przyjął wyrok i wypił cykutę (399 p. n. e.).

7. Diogenes z Synopy (IV w. p. n. e.) był filozofem ze szkoły cyników, według której najmędrszym człowiekiem jest ten, kto ma najmniej potrzeb i umie gardzić fałszywymi dobrami. Diogenes stosował owe poglądy w praktyce: mieszkał w beczce, posiadał tylko płaszcz, worek na chleb, kij i kubek. I ten nawet odrzucił, ujrzawszy chłopca czerpiącego wodę ręką.

8. Collegium nobilium, znakomity zakład naukowy dla polskiej młodzieży szlacheckiej, zostało założone przez Stanisława Konarskiego w 1740 r., w okresie ogólnego upadku naszej kultury. Konarski, wybitny pedagog i publicysta, położył ogromne zasługi jako reformator szkolnictwa. Przeprowadził reorganizację szkół pijarskich.

9. „Mona Liza" jest arcydziełem wielkiego malarza włoskiego renesansu Leonarda da Vinci. Jest to portret Lizy Gherardini, żony florenckiego patrycjusza Franciszka del Giocondo. Artysta poświęcił temu obrazowi 4 lata pracy. Kobieta przedstawiona na nim ma pogodny, tajemniczy uśmiech. Obraz znajduje się obecnie w Luwrze.

10. Herostrates, mieszkaniec Efezu, skromnego pochodzenia, za przykładem sławnych wojowników chciał się unieśmiertelnić dokonaniem wielkiego zniszczenia. Dlatego podpalił w roku 356 p. n. e. wspaniałą świątynię Artemidy (Diany) w Efezie. Oburzeni obywatele wydali dekret, który zabraniał wymawiać jego imię. Był to najlepszy sposób zachowania go w wiecznej pamięci.

43. KOBIETY W HISTORII

1. Królowa francuska Katarzyna Medici, ambitna Włoszka, sprawowała rządy we Francji w imieniu małoletniego syna Karola IX. Kiedy ten powołał na swojego doradcę przywódcę hugonotów admirała Coligny, spowodowała — nieudały zresztą — zamach na admirała. W obawie odwetu urządziła masową rzeź hugonotów w Paryżu w noc z 23 na 24 sierpnia 1572 r.

2. Przy uniwersytecie praskim, ufundowanym przez cesarza Karola IV, znajdowało się w liczbie dziewięciu innych kolegiów Collegium Reginae Hedvigis. Założyła je nasza Jadwiga w 1397 r., aby umożliwić tam studia kilku Polakom przeznaczonym do stanu duchownego. Kolegium istniało do 1622 r., kiedy uniwersytet praski przeszedł w ręce jezuitów.

3. Pani de Staël, liberalnych przekonań literatka francuska, była nieprzejednaną przeciwniczką Napoleona. On zaś konfiskował jej książki, skazał ją na wygnanie z Paryża, a w 1811 r. zarządził zniszczenie całego nakładu dzieła „O Niemczech". W gruncie rzeczy cesarz obawiał się nieco tej kobiety, co wyznawał w listach. Nazywał ją kołem rozpędowym wprawiającym w ruch salony.

4. Anna Chrzanowska przeszła do historii dzięki swej bohaterskiej postawie w czasie oblężenia Trembowli przez Turków w 1675 r. Według tradycji, kiedy obrońcy, nie wierząc w skuteczność dalszej walki, chcieli się poddać, zagroziła mężowi, że zabije jego i siebie albo wysadzi zamek w powietrze. Tym wystąpieniem skłoniła załogę do dalszego oporu.

5. Kinga, królewna węgierska, poślubiła księcia polskiego Bolesława Wstydliwego. Według tradycji, zapisanej u Długosza, za jej przyczyną została odkryta żupa solna w Bochni. Są dane źródłowe, że sól

wydobywano tam już wcześniej. W każdym razie w XIII w. sprowadzano z Węgier górników, którzy stosowali ulepszone metody eksploatacji złóż soli.

6. Sufrażystki były to Angielki walczące w latach 1906—1914 o przyznanie kobietom prawa głosu w wyborach do parlamentu. Urządzały liczne demonstracje, a aresztowane przeprowadzały w więzieniach strajki głodowe. Wybuch I wojny światowej i głębokie zmiany społeczne, jakie przyniosła, pozbawiły je znaczenia politycznego.

7. Ryksa, córka Władysława Wygnańca i Agnieszki austriackiej, pod koniec 1152 r. wyszła za mąż za Alfonsa kastylijskiego, który przyjął tytuł cesarza Hiszpanii. Po śmierci pierwszego męża poślubiła Rajmunda II, hrabiego Prowansji, zachowując tytuł cesarzowej. Nie wiadomo, kiedy i gdzie umarła.

8. „Matką królów" albo „Matką Jagiellonów" nazywano Elżbietę Rakuszankę, żonę Kazimierza Jagiellończyka. Urodziła mu 12 dzieci: 6 synów i 6 córek. Z synów Władysław panował w Czechach oraz na Węgrzech, Jan Olbracht, Aleksander i Zygmunt w Polsce, Kazimierz (zaliczony w poczet świętych) ubiegał się bezskutecznie o tron węgierski. Najmłodszy Fryderyk był arcybiskupem gnieźnieńskim i kardynałem.

9. Panowanie Marii Teresy zadecydowało o skonsolidowaniu złożonego z rozmaitych żywiołów państwa austriackiego. Wtedy to wykształcił się ostatecznie centralistyczny zarząd krajów czeskich i austriackich (po 1772 r. także Galicji), wykonywany przez liczną biurokrację podległą władzom wiedeńskim.

10. Słynna z urody Kleopatra, królowa Egiptu, oczarowała Cezara, gdy ten zjawił się nad Nilem w 48 r. W kilkanaście lat później urokowi jej uległ Antoniusz. Myślała, że będzie rządzić Rzymem. Kiedy Antoniusz został pobity przez Oktawiana, wolała popełnić samobójstwo, niż iść w pochodzie triumfalnym zwycięzcy.

44. ILE (ILU) BYŁO ... ?

1. Historia królów rzymskich, którą czytamy u Liwiusza, to dzieje bajeczne. Za jej podstawę posłużyły instytucje istniejące później w Rzymie, dla których wymyślono starożytnych twórców. Królów miało być 7. Pierwszym z nich był rzekomo Romulus. Imię to powstało dla uzasadnienia nazwy miasta. Ostatnim był Tarkwiniusz Pyszny, wygnany ok. roku 500 p. n. e.

2. Dawniej w książkach, a także w mowie potocznej, często rzecz niezwykłą określano jako ósmy cud świata. Do 7 cudów świata starożytnego zaliczano: piramidy egipskie, wiszące ogrody Semiramidy w Babilonie, świątynię Artemidy (Diany) w Efezie, posąg Zeusa (Jowisza) w Olimpie, grobowiec Mauzolosa, kolosa rodyjskiego oraz latarnię morską w Aleksandrii.

3. W latach 1096—1270 było 8 wypraw krzyżowych przeciwko mahometanom. Pierwsza doprowadziła do założenia królestwa jerozolimskiego, druga skończyła się nieudanym oblężeniem Damaszku, trzecia toczyła boje w Palestynie z Saladynem, czwarta zamiast z Turkami wojowała z cesarstwem wschodnim. Piąta skierowana była do Jerozolimy, szósta do Egiptu, a dwie ostatnie do Tunisu.

4. Krzysztof Kolumb, rodem z Genui, w poszukiwaniu drogi do Indii 4 razy dotarł do Ameryki. W 1492 r. odkrył Kubę i Haiti, w latach 1493—1496 Małe Antyle i Jamajkę; od 1498—1500 r. przebywał na stałym lądzie Ameryki Południowej, a w latach 1502—1504 osiągnął Honduras. Kolumb umierając nie wiedział, że odkrył nowy kontynent, wierzył, że dotarł do Indii lub Japonii.

5. Polskich królów elekcyjnych było 11. Po nieudałej próbie z Henrykiem Walezym (1573 r.) nastąpiło dziesięcioletnie panowanie Batorego. W okresie 1587—1668 rządzili trzej władcy z rodu Wazów, po nich — dwaj królowie-Polacy, Michał Korybut

Wiśniowiecki i Sobieski, wreszcie dwaj Sasi i Leszczyński. Ostatnim elektem był Stanisław August Poniatowski.

6. Najwybitniejszymi przedstawicielami rzymskiego narodu Grakchów byli dwaj bracia, trybuni: Tyberiusz i Gaius. Usiłowali oni przez reformę agrarną położyć kres zachłanności arystokracji, która zawładnęła większością ziem zdobytych przez Rzym. Tyberiusz został zamordowany w 133 r. p.n.e., Gaius skończył samobójstwem 12 lat później.

7. Bolesław Krzywousty miał 5 synów. Czterem z nich wydzielił testamentem dzielnice. Byli to: Władysław (Wygnaniec), Bolesław (Kędzierzawy), Mieszko (Stary) i Henryk (Sandomierski). Kazimierz (Sprawiedliwy) narodził się już po śmierci ojca i nie miał wyznaczonej schedy.

8. Po I wojnie światowej Niemcy wytężyli wszystkie siły, by nie dopuścić do połączenia Górnego Śląska z Polską. W 1919 i 1920 r. wybuchły na Śląsku powstania. Plebiscyt nie rozstrzygnął sprawy. Niemcy domagali się całego Śląska. Dopiero w trzecim powstaniu, w 1921 r., wywalczył sobie lud górnośląski przyłączenie do Polski, ale bez Zabrza, Gliwic i Bytomia.

9. Stany Zjednoczone nie od razu stały się państwem tak wielkim terytorialnie, jak obecnie. Zalążkiem ich było 13 stanów na wybrzeżach Atlantyku (Wirginia, Massachusetts, Maryland, Rhode-Island, New York, New Jersey, Connecticut, New Hampshire, Delaware, Karolina Północna i Południowa, Pensylwania, Georgia), które w 1776 r. ogłosiły niezależność.

10. Na początku 1861 r. Warszawa była widownią licznych manifestacji patriotycznych. Podczas demonstracji w rocznicę bitwy pod Grochowem aresztowano wiele osób. 27 lutego zgromadzone tłumy domagały się wypuszczenia uwięzionych. Wojsko otworzyło ogień. Zabito 5 osób. Pogrzeb pięciu poległych stał się okazją do nowej, wielkiej manifestacji.

---

45. OD KOGO POCHODZĄ NAZWY...?

1. Augustów, miasto powiatowe nad rzeką Nettą, założył Zygmunt August w 1561 r. na gruntach królewskich. Rybołówstwo, piwowarstwo, wyszynk trunków i handel stanowiły główne zajęcie ludności. Miasto, wzniesione z drzewa, ulegało łatwo pożarom, ale szybko się dźwigało ze zgliszcz, mając obfitość materiału budowlanego w sąsiednich lasach.

2. Nie od Kolumba, odkrywcy nowego kontynentu, lecz od kupca włoskiego i podróżnika Amerigo Vespucci wzięła nazwę Ameryka. On bowiem udowodnił, że odkryto nowy, nie znany dotąd kontynent. Po raz pierwszy nazwy tej użyto w opisie świata pt. „Cosmographiae introductio" z 1507 r. Według innej wersji jest to nazwa rodzima, którą tubylcy mieli określać złotodajną wyżynę Nikaragua.

3. W górzystej okolicy podkarpackiej słynny rokoszanin, wojewoda krakowski Mikołaj Zebrzydowski, założył z początkiem XVII w. — na wzór jerozolimskiej — drogę krzyżową, wznosząc kilkadziesiąt rozsianych malowniczo kaplic. W klasztorze osadził zakon bernardynów. Mówiono o wojewodzie złośliwie: „Okpił chłopy Kalwarią, a rokoszem szlachtę."

4. W drugim dziesiątku lat XIX w. kolonie hiszpańskie w Ameryce Południowej rozpoczęły wojnę o niepodległość. Na czele powstańców stanął Szymon Bolivar, rodem z Wenezueli. Uważany jest za oswobodziciela Ameryki Południowej. W chwili jego śmierci (1830 r.) nie było już tam rządów hiszpańskich. Od jego imienia została nazwana Boliwia, jedna z republik południowoamerykańskich.

5. Powstanie Żyrardowa wiąże się z działalnością znakomitego wynalazcy machin przędzalniczych Filipa Girarda, Francuza, który — na mocy układu zawartego z rządem Królestwa Polskiego w 1825 r. —

zajął się urządzaniem pierwszej u nas przędzalni mechanicznej. Początkowo istniała ona w Marymoncie, a w 1833 r. przeniesiono ją do nowej osady — Żyrardowa.

6. Wejherowo jest (nie licząc Gdyni) najmłodszym z miast pomorskich, gdyż zostało założone dopiero w połowie XVII w., przez Jakuba Weihera, późniejszego wojewodę malborskiego, od którego przybrało nazwę. W 1643 r. wydał on za zezwoleniem królewskim przywilej dla miasta, które miało się nazywać pierwotnie Wejrowską Wolą. W 1650 r. otrzymało prawo magdeburskie.

7. Położone nad rzeką Potomac miasto Waszyngton wzięło nazwę od Jerzego Waszyngtona, naczelnego wodza amerykańskich sił zbrojnych w okresie walki o niepodległość i pierwszego prezydenta Stanów, wybranego w 1789 r. Plany miasta nakreślono w 1791 r., a w 9 lat później zostało stolicą państwa.

8. W województwie lubelskim znajdowało się gniazdo rodowe Zamojskich. Około 1580 r. kanclerz Jan Zamojski rozpoczął tam budowę nowego zamku, kościoła i miasta. Pod protekcją magnata zaczęli się w Zamościu osiedlać kupcy i rzemieślnicy; ściągali zewsząd osadnicy, nieraz zbiegowie z cudzych wsi.

9. Nazwa Lombardii pochodzi od germańskiego ludu Longobardów, którzy w drugiej połowie V w. ruszyli znad średniego Dunaju do Italii. Opanowawszy Włochy północne założyli stolicę w Pawii i zaczęli się posuwać ku południowi Półwyspu Apenińskiego. Niszczyli wszystko co rzymskie, narzucając całemu podbitemu krajowi własne prawa i ustrój.

10. Pokonawszy króla perskiego Dariusza, Aleksander Wielki zajął Egipt. W roku 331 p. n. e. założył tu miasto, nazwane od jego imienia, które stało się wkrótce jednym z najwspanialszych miast starożytnych. Było wielkim centrum handlowym i naukowym. Portu aleksandryjskiego strzegła od strony morza wyspa Pharos, gdzie znajdowała się słynna latarnia morska.

46. O SEJMIE I PARLAMENTACH

1. Stany Generalne zbierały się we Francji. Składały się z przedstawicieli duchowieństwa, szlachty i miast. Po raz pierwszy zwołał je Filip Piękny w 1302 r. Stopniowo wywalczyły sobie prawo decydowania o podatkach oraz pewien wpływ na sprawy państwowe. Po obradach w 1614 r. zebrały się dopiero w 1789 r. na wezwanie Ludwika XVI i samorzutnie przekształciły się w Zgromadzenie Narodowe.

2. „Liberum veto", zasada jednomyślności sejmu przy podejmowaniu uchwał, było jedną z ważnych przyczyn wewnętrznej słabości Polski. Pierwsze próby ograniczenia „wolnego nie pozwalam" poczyniono na sejmie 1768 r., wyjmując spod tej zasady sprawy ekonomiczne. Konstytucja 3 Maja zniosła całkowicie „liberum veto", stawiając na jego miejsce prawo większości głosów.

3. Storting jest przedstawicielstwem parlamentarnym Norwegii. Składa się z 150 członków, wybieranych na cztery lata. Gromadzi się corocznie na obrady bez wezwania króla. Wybiera czwartą część swych członków do izby wyższej (Lagting), reszta tworzy izbę niższą (Odelsting). Rada ministrów odpowiedzialna jest przed Stortingiem.

4. Stanisław Małachowski w 1788 r. został obrany marszałkiem sejmu. W ciągu czteroletniego pełnienia tej funkcji składał dowody niezmordowanej i ofiarnej pracy dla dobra publicznego. Gorący przyjaciel miast, pierwszy zapisał się do księgi mieszczan warszawskich w 1791 r. W dobrach swoich zniósł poddaństwo chłopów.

5. Sejm inkwizycyjny 1592 r. miał zapobiec kombinacjom dynastycznym Wazów i Habsburgów. Szlachta, dowiedziawszy się, że Zygmunt III w zamian za poparcie jego zabiegów o tron w Szwecji zamierza oddać koronę polską Ernestowi austriackiemu, zażądała wdrożenia dochodzeń przeciw kró-

lowi, czyli tzw. inkwizycji. Zygmunt musiał publicznie oświadczyć, że wycofuje się z projektów austriackich.

6. Wielki Przywilej Wolności (Magna Charta Libertatum) wydał w 1215 r. Jan Bez Ziemi pod naciskiem baronów, duchowieństwa i miast. Zobowiązał się w nim m. in. nie nakładać nowych podatków bez zgody wielkiej rady królestwa, nie więzić ani nie karać nikogo bez wyroku sądowego. Przywilej ten stał się podstawą rozwoju politycznego Anglii, zwłaszcza parlamentaryzmu.

7. Sejm Królestwa Kongresowego był dwuizbowy. Senat składał się z biskupów, wojewodów i kasztelanów, mianowanych dożywotnio przez króla. Posłów w liczbie 77 delegowały szlacheckie sejmiki powiatowe. Zgromadzenia gminne, składające się z bogatych kupców, rzemieślników, artystów i profesorów, wybierały 51 deputowanych. Chłopi i lud miejski nie mieli czynnego prawa wyborczego.

8. Po raz pierwszy zasiadły kobiety w sejmie fińskim. W XIX stuleciu Finlandia znajdowała się pod panowaniem rosyjskim. Posiadała własną konstytucję i sejm. Konstytucja została zawieszona w wyniku tendencji rusyfikatorskich Aleksandra III. Przywrócono ją po rewolucji 1905 r. Sejm fiński uchwalił w 1906 r. nową ordynację wyborczą, przyznającą kobietom czynne i bierne prawo wyborcze.

9. Tzw. sejm niemy zebrał się w 1717 r. i trwał 1 dzień. Bez dyskusji i sprzeciwu potwierdził traktat warszawski, zawarty między konfederacją tarnogrodzką a królem Augustem II za pośrednictwem Rosji. Przyjął zasadę wojska stałego, które ograniczono do 18 000 ludzi w Koronie i 6000 na Litwie. Rosji otwarła się droga do wywierania wpływu na wewnętrzne sprawy Polski.

10. Duma, ciało ustawodawcze w carskiej Rosji, została powołana manifestem z 1905 r.; tym posunięciem zagrożony carat próbował rozładować nastroje rewolucyjne. Dumy, wybierane na podstawie ordynacji antydemokratycznej, nigdy nie były właściwym przedstawicielstwem mas ludowych imperium, tym bardziej że działalność ich była ograniczana w miarę wzrastania reakcji.

47. PODAJ DOKŁADNĄ DATĘ?

1. Kiedy wielki wezyr Kara Mustafa z olbrzymią armią podstąpił pod Wiedeń, Sobieski, naglony przez posła austriackiego i nuncjusza papieskiego, ruszył na pomoc cesarzowi. Stojąc na czele armii polskiej i austriackiej, stoczył 12 września 1683 r. zwycięską bitwę z Turkami. Wiedeń został ocalony, a Turcy ponieśli klęskę, która stała się początkiem upadku ich potęgi.

2. 24 marca 1794 r. na rynku krakowskim Kościuszko odebrał przysięgę posłuszeństwa od wojska, sam zaś jednocześnie ślubował, że władzy swojej użyje tylko ku obronie całości i niepodległości Polski. Na ratuszu podpisano akt powstania województwa krakowskiego, a obywatele uznali Kościuszkę za najwyższego naczelnika narodu.

3. Uprzedzając termin branki, czyli przymusowego poboru do wojska, tajny rząd krajowy, tzw. Komitet Centralny, wyznaczył początek powstania na dzień 22 stycznia 1863 r. W wydanym wówczas „Manifeście" wzywał naród do walki oraz ogłaszał uwłaszczenie chłopów. Nocą z 22 na 23 stycznia w różnych częściach kraju rozpoczęły się walki powstańcze.

4. Bastylia, forteca paryska, wzniesiona w XIV w., była więzieniem politycznym znienawidzonym przez ogół Francuzów. W okresie rewolucji, dnia 14 lipca 1789 r., Bastylię zdobył i zburzył lud paryski. W jej upadku widziano symbol upadku rządów absolutnych i dlatego dzień ten obchodzony jest we Francji jako święto narodowe.

5. W niedzielę 22 (9) stycznia 1905 r. robotnicy rosyjscy ruszyli w pochodzie do Pałacu Zimowego, zamierzając przedstawić carowi swoje prośby. Na placu przed siedzibą carską wojsko przyjęło strzałami manifestantów. Ulice były czerwone od krwi.

Tegoż wieczoru w robotniczych dzielnicach stolicy wzniesiono barykady. Rozpoczęła się walka. W całym kraju szerzyły się strajki na znak protestu.

6. 28 czerwca 1914 r. został zamordowany wraz z żoną w Sarajewie, w Bośni, austriacki następca tronu arcyksiążę Franciszek Ferdynand. Fakt ten stał się bezpośrednim powodem wybuchu I wojny światowej. Śledztwo wykazało, że morderstwo inspirowała Serbia. Austria wypowiedziała Serbii wojnę 28 lipca, co stało się początkiem wojny powszechnej.

7. Miasto Cassino i stare opactwo położone na sąsiedniej górze były kluczowym punktem obrony niemieckiej na Półwyspie Apenińskim. Mimo wielokrotnych ataków przeprowadzanych przez Brytyjczyków od stycznia 1944 r., mimo całkowitego zniszczenia miasta i klasztoru bombardowaniem z powietrza — Niemcy utrzymali się tam do 18 maja 1944 r., kiedy Monte Cassino zdobyły ostatecznie dywizje polskie.

8. W lipcu 1944 r. Krajowa Rada Narodowa powołała do życia Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego jako tymczasowy rząd polski z siedzibą w Lublinie. 6 września 1944 r. PKWN powziął uchwałę o reformie rolnej. Kładła ona kres nędzy wsi, uwzględniała interesy chłopskiej biedoty, małorolnych i bezrolnych, oddając im ziemię obszarniczą bez wykupu, w działkach do 5 ha.

9. 7 listopada (25 października) 1917 r. burżuazyjny rząd Kiereńskiego został obalony przez lud rosyjski. Czerwona Gwardia, marynarze i uzbrojeni robotnicy zdobyli Pałac Zimowy, będący siedzibą rządu. Powstanie zwyciężyło. Władza przeszła w ręce Rad. Na czele Rady Komisarzy Ludowych stanął Włodzimierz Lenin.

10. Początek 1945 r. zwiastował nieuniknioną klęskę Niemiec. Wojska radzieckie opanowały ziemie aż do Odry, sprzymierzeni przekroczyli Ren. Załamanie się Niemiec nastąpiło, kiedy obie armie spotkały się w Torgau w Saksonii. 9 maja Niemcy kapitulowały. Wojna trwała jeszcze na Dalekim Wschodzie. Po ataku atomowym na Hiroszimę i Nagasaki Japonia poddała się 14 sierpnia 1945 r.

---

48. KTO POWIEDZIAŁ...?

1. Po zwycięstwie wiedeńskim w 1683 r. król Jan Sobieski przesłał papieżowi wziętą w obozie tureckim chorągiew proroka wraz z krótką wiadomością: „Przyszedłem, zobaczyłem, Bóg zwyciężył." W podobny sposób w I w. p. n. e. zawiadomił Juliusz Cezar senat rzymski o pokonaniu króla Pontu Farnacesa, ale zwycięstwo przypisał tylko sobie.

2. Po zajęciu Krakowa przez Szwedów w 1655 r. kanonik Szymon Starowolski oprowadzał po katedrze Karola Gustawa. Koło pomnika Łokietka rzucił król pytanie: „A co to za jeden?" Na co Starowolski: „Łokietek, trzykroć zbieg z kraju." „Wasz Kazimierz — Szwed na to — raz wypędzony, nie powróci już." „Może być — odparł kanonik — ale Bóg cudowny, a fortuna zmienna."

3. Przed spotkanym w drodze nieznajomym odgrażał się Jakub Zaleski, szlachcic podlaski, że jeśli król Sobieski odmówi mu łaski, o którą jedzie go prosić, to niech jego kobyłę w ogon pocałuje. Niedługo przekonał się, że rozmawiał z samym królem. „Jakże będzie, jeśli wójtostwa nie dostaniecie?" — zażartował król Jan. „Słowo się rzekło, kobyła u płotu" — nie tracąc rezonu odparł szlachcic.

4. Według tradycji, w czasie podróży Jadwigi i Jagiełły po Wielkopolsce, dworzanie królewscy w jakiejś wsi zabrali chłopom bydło. Pokrzywdzeni z płaczem udali się o pomoc do królowej. Na prośbę żony Jagiełło kazał zwrócić im zagrabione mienie i wynagrodzić straty. Jadwiga miała wówczas powiedzieć: „Zwróciłeś im, królu, dobytek, a kto im łzy powróci?"

5. Najpiękniejsza z komnat wawelskich, Sala Poselska, zwana jest inaczej Salą pod Głowami, od rzeźb umieszczonych na suficie. Wedle podania, gdy Zygmunt August wydawał w tej sali jakiś wa-

żny wyrok, głowa z zawiązanymi ustami miała się do niego odezwać: „Rex Auguste, iudica iuste", co znaczy: „Królu Auguście, wyrokuj sprawiedliwie."

6. Są to słowa wyjęte z Manifestu Rządu Narodowego, opublikowanego w Krakowie w nocy z 22 na 23 lutego 1846 r. Głosił on równość wszystkich obywateli wobec prawa, uwłaszczenie chłopów, obiecywał ziemię dla bezrolnych, którzy się zasłużą ojczyźnie. Był to na polskiej ziemi pierwszy akt polityczny wiążący stanowczo sprawę niepodległości ze sprawą rewolucji społecznej.

7. Jan z Góry, poseł Bolesława Krzywoustego, przybył do Henryka V z propozycją pokoju. Cesarz zażądał haraczu od Polski i dla pokazania, że ma czym wojować, kazał otworzyć swój skarbiec. Wówczas poseł zdjął z palca pierścień i rzucając go do skrzyni rzekł: „Idź złoto do złota, my Polacy walczymy żelazem!" Zaskoczony Henryk podziękował słowami: „Hab' Dank." Tak tłumaczono niegdyś powstanie herbu Abdank.

8. Kiedy Stanisław August Poniatowski został wybrany królem w 1764 r., różni ludzie starali się zaskarbić sobie jego łaski. Między innymi jeden z miernych poetów ofiarował mu wiersze z powinszowaniem napisane na atłasie. Król wiersze przeczytał, poetę nagrodził, ale o utworze wydał druzgocącą opinię: „Szkoda czasu i atłasu!"

9. Zdanie to miał wypowiedzieć Stefan Czarniecki w 1657 r., kiedy ominęła go buława hetmańska, nadana Jerzemu Lubomirskiemu. Był to docinek do możnych rodów, jak Koniecpolscy i Lubomirscy, posiadających wielkie dobra na Ukrainie i dzierżawy żup solnych. Nominację na hetmana otrzymał Czarniecki niedługo przed śmiercią. Zmarł 16 lutego 1665 r.

10. Są to słowa Jana Zamojskiego, wyjęte z aktu erekcyjnego Akademii Zamojskiej, którą hetman, opiekun nauki i sztuki, założył własnym kosztem. Akademia — prywatna szkoła wyższa — była dość niezwykłą kreacją magnacką. Otwarto ją w 1595 r., ale wspomniany akt pochodzi dopiero z 1600 r. Uczelnia nie spełniła pokładanych w niej nadziei i po śmierci fundatora zaczęła podupadać.

49. ILE MIAŁ LAT...?

1. Walery Wróblewski brał udział w powstaniu styczniowym, po czym emigrował do Francji. Należał do skrajnego skrzydła obozu demokratycznego. W 1871 r., mając lat 35, został generałem Komuny Paryskiej. Po jej upadku przeniósł się do Anglii. Był jednym z organizatorów polskiego ruchu socjalistycznego za granicą i członkiem I Międzynarodówki.

2. Juliusz Słowacki miał 24 lata, kiedy w czasie pobytu w Szwajcarii, w 1833 r., napisał polityczny dramat pt. „Kordian". Jest to m. in. tragedia człowieka niezdolnego do czynu, a równocześnie obraz przeżyć psychicznych poety. Dotychczasowe jego utwory przechodziły bez echa i dopiero „Kordian", który ukazał się drukiem na początku 1834 r., zwrócił nań żywszą uwagę publiczności.

3. Stanisław Staszic, uczony i mąż stanu, pochodził z wielkopolskiej rodziny mieszczańskiej. W okresie Sejmu Wielkiego domagał się zniesienia liberum veto i wolnej elekcji oraz dopuszczenia mieszczan do sejmu; ujmował się też za chłopami. Wybitny geolog, w dobie Królestwa Kongresowego zasłużył się około podniesienia górnictwa. Zmarł w 1826 r., mając 71 lat.

4. Michał Anioł Buonarrotti, Toskańczyk o uniwersalnym talencie, był wielkiej miary architektem, malarzem i rzeźbiarzem. Jego dziełem jest kaplica medycejska we Florencji, stanowiąca niedościgły przykład genialnego powiązania architektury z rzeźbą. Powstała w latach 1520—1524, między 45 a 49 rokiem życia artysty.

5. Tom I „Słownika języka polskiego", dzieła, które do dzisiaj stanowi chlubę naszego językoznawstwa, ukazał się w 1807 r. Jego autor, Samuel Bogumił Linde, miał wtedy 36 lat. Słownik liczy 6 tomów. Opiera się na ogromnym materiale lite-

rackim i wprowadza dla porównania inne języki słowiańskie. Do historycznych paradoksów należy fakt, że Linde pochodził z rodziny szwedzko-niemieckiej.

6. Piotr Wielki urodził się w 1672 r. Został obwołany carem jako 10-letni chłopiec, faktycznie jednak objął władzę dopiero w 1689 r., mając 17 lat. Należał do najwybitniejszych władców i stał się twórcą nowożytnego państwa rosyjskiego. Zreformował administrację w kraju, popierał rozwój przemysłu i handlu, dbał o zakładanie szkół. Zmarł w 1725 r.

7. Józef Garibaldi nie był już młodzieńcem, kiedy z legionem tysiąca ochotników wylądował w 1860 r. na Sycylii i zmusił wojska neapolitańskie do ustąpienia z wyspy; miał bowiem wówczas 53 lata. Całe życie strawił ten wielki republikanin na walce o zjednoczenie Włoch. Zmarł w 1882 r., kiedy już cała Italia stanowiła jedno państwo.

8. Ludwik Waryński w czasie studiów w Petersburgu zetknął się z rewolucjonistami rosyjskimi i przejął się poglądami socjalistycznymi. Mając 26 lat założył w Warszawie pierwszą w Polsce partię klasy robotniczej „Proletariat" (1882 r.). Uwięziony za działalność polityczną w 1883 r., Waryński zmarł w twierdzy szlisselburskiej (1889 r.).

9. Wolfgang Amadeusz Mozart (1756—1791), sławny kompozytor i pianista, był tzw. cudownym dzieckiem. Miał zaledwie 6 lat, kiedy zaczął koncertować na dworze wiedeńskim. Występy jego spotkały się z wyrazami ogólnego podziwu. Sukcesem były także rok później koncerty w Paryżu. Tam ukazały się też drukiem pierwsze utwory siedmioletniego kompozytora — 4 sonaty skrzypcowe.

10. Włodzimierz Lenin przebywał w Poroninie w latach 1913 i 1914, a więc w 43 i 44 roku życia. Jesienią 1913 r. odbyła się w Poroninie pod jego kierownictwem narada członków KC i działaczy Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji. Po wybuchu wojny został aresztowany przez Austriaków. W domu, w którym mieszkał w Poroninie, znajduje się obecnie muzeum Lenina.

50. HISTORIA I HISTORYCY

1. Janko, syn wójta z Czarnkowa wielkopolskiego, doszedł w swojej karierze duchownej i dyplomatycznej do stanowiska podkanclerzego przy królu Kazimierzu Wielkim. Po śmierci króla usunięty i prześladowany przez stronnictwo węgierskie, osiadł w Gnieźnie, gdzie skreślił kronikę lat 1370—1384, w której rozprawił się ze swoimi przeciwnikami politycznymi.

2. Wielki dowód zaufania dał Kazimierz Jagiellończyk Janowi Długoszowi, powierzając mu w 1467 r. wychowanie swoich synów. Królewicze, poza koniecznymi występami dworskimi, utrzymywani byli przez ks. kanonika w rygorze i skromnych warunkach. Z jego szkoły wynieśli żywe zamiłowanie do historii i wysoki poziom kulturalny. Lata nauki wspominali potem z dużą serdecznością.

3. Pierwszą kroniką w języku polskim jest Marcina Bielskiego „Kronika wszystkiego świata" (1551). Jedną jej część poświęcił autor dziejom Polski od najdawniejszych czasów aż do śmierci Zygmunta Starego. Jest to kompilacja z różnych pisarzy, niedokładna i łatwowierna, częściowo uzupełniona własnymi wiadomościami Bielskiego.

4. Stanisław Żółkiewski, hetman i kanclerz, wsławił się znakomitymi zwycięstwami militarnymi; jest też autorem pisanego w 1611 r. pamiętnika pt. „Początek i progres wojny moskiewskiej", który formą przypomina „Komentarze" Cezara. Hetman nie wysuwa swojej osoby nigdy na plan pierwszy, lecz daje sprawozdanie spokojne i zrównoważone, wielkie w swojej prostocie.

5. Adam Naruszewicz, na życzenie króla Stanisława Augusta, podjął się napisania „Historii narodu polskiego", którą doprowadził do roku 1386. Zgromadził ponadto w opisach ogromny materiał

źródłowy do czasów późniejszych, którego sam nigdy nie opracował. Owe odpisy, stanowiące znane historykom „teki Naruszewicza", przechowywane są w zbiorach Czartoryskich w Krakowie.

6. Joachim Lelewel należy do największych historyków, jakich wydała Polska. Był profesorem w Wilnie. W 1824 r. usunięto go z katedry. W dobie powstania listopadowego był członkiem Rządu Narodowego i reprezentował w nim lewicę republikańsko-rewolucyjną. Po powstaniu znalazł się na emigracji, gdzie kontynuował pracę polityczną i naukową.

7. Wojciech Kętrzyński, rodem z Mazur, wychowany w otoczeniu niemieckim, dopiero w gimnazjum poczuł się Polakiem. Skompromitowany wobec rządu pruskiego przewożeniem broni dla powstańców w 1863 r., osiadł we Lwowie. Poświęcił szereg prac dziejom i etnografii Prus Królewskich oświetlając krytycznie historię początków państwa krzyżackiego.

8. Franciszek Piekosiński (1844—1906), historyk ustroju i wydawca źródeł historycznych, twierdził, że państwo polskie powstało w drodze podboju miejscowej ludności przez pozostającą pod wpływem i dowództwem Normanów drużynę słowiańską znad Łaby. Z drużyny zdobywców powstała szlachta polska, z ludności podbitej — chłopi. Teoria ta miała uzasadnić panowanie szlachty nad ludem.

9. Michał Bobrzyński, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, był autorem „Dziejów Polski w zarysie" (I wyd. w 1879 r.). W syntezie tej starał się wykazać, że katastrofy polityczne w naszej historii były wynikiem słabej władzy państwowej. Bobrzyński brał czynny udział w życiu politycznym Galicji, a w latach 1908—1913 był jej namiestnikiem.

10. Instytut Zachodni powstał w Poznaniu po drugiej wojnie światowej w celu naukowego badania problematyki polskich ziem zachodnich. Jego twórcą i pierwszym dyrektorem był Zygmunt Wojciechowski, profesor historii na Uniwersytecie Poznańskim, zmarły w 1955 r. Był gorącym orędownikiem zachodnich granic Polski na Odrze i Nysie, rzekach zamykających od zachodu ziemie macierzyste Polski.

BIBLIOTECZKA WIEDZY HISTORYCZNEJ

(układ chronologiczny)

J. E. Lips

U źródeł cywilizacji

1957 zł 40,—

L. Lipin, A. Biełow

Gliniane księgi

wyd. II 1956 zł 12,50

W. H. Boulton

Wieczność piramid i tragedia Pompei

1958 zł 20,—

J. Topolski

Z dziejów narzędzi pracy

wyd. II 1957 zł 10,—

A. Mączak, H. Samsonowicz, B. Zientara

Z dziejów rzemiosła w Polsce

wyd. II 1957 zł 15,—

J. Ptaśnik

Życie żaków krakowskich

1957 zł 6,40

J. Tazbir

Świt i zmierzch polskiej reformacji

1956 zł 7,—

Z. Kaczmarczyk

O kanclerzu Janie Łaskim

1955 zł 3,10

A. Nowicki

Kopernik — człowiek Odrodzenia

1953 zł 6,—

A. Kersten

Opowieści o szwedzkim najeździe

1956 zł 4,50

W. Tomkiewicz

Więzień kardynała

Niewola francuska Jana Kazimierza

1957 zł 11,50

E. Priester

San Domingo w ogniu i inne opowiadania

1957 zł 15,—

T. Łepkowski
Warszawa w powstaniu listopadowym
1957 zł 15,—

M. Grad
O żołnierzach tułaczach
Dzieje Gromady Grudziąż 1835—1846
1954 zł 4,60

Z. Ćwiek
Przywódcy powstania styczniowego
1955 zł 9,60

S. Kieniewicz
Warszawa w powstaniu styczniowym
wyd. II 1956 zł 11,50

K. Popiołek
Z niedoli i walk śląskiego proletariatu
1955 zł 7,60

L. Wudzki
O Ludwiku Waryńskim
1956 zł 5,40

Z. Szleyen
Ochotnicy wolności
Księga wspomnień dąbrowszczaków
1957 zł 40,—

Praca zbiorowa
Szkice toruńskie (XIII—XVIII w.)
1957 zł 14,—

M. Bogucka
Szkice gdańskie (XV—XVII w.)
wyd. II 1957 zł 9,—

Z. Grot, F. Paprocki
Szkice poznańskie (1794—1864)
1957 zł 11,40

B. Zientara
Szkice szczecińskie (X—XVIII w.)
1958 zł 15,—

M. Bogucka
Opowieści wiślane
1957 zł 13,—

Okładka i karta tytułowa
WŁADYSŁAW BROKCZYŃSKI

*

Redaktor
BOŻENA WITKOWSKA

Redaktor techniczny
Alicja Tkacz

Korektor
M. Zarębska-Łukańska

Printed in Poland

PW „Wiedza Powszechna", Warszawa 1958. Wydanie I
Nakład 30 000 + 253 egz. Obj. 6,5 ark. wyd., 10,25 ark. druk.
Papier druk. mat. kl. V, 65 g, 78×90/32 z Włocławka.
Zam. 62/16. 1. 58.
Oddano do składania 11. 1. 58. Podpisano do druku 30. 4. 58.
Druk ukończono w maju 1958
Katowicka Drukarnia Dziełowa — Katowice, ulica 3 Maja 12
C-13

CENA ZŁ 10,—

